fondată în 1895
bpt
serie nouă

la rochefoucauld

maxime şi reflecţii

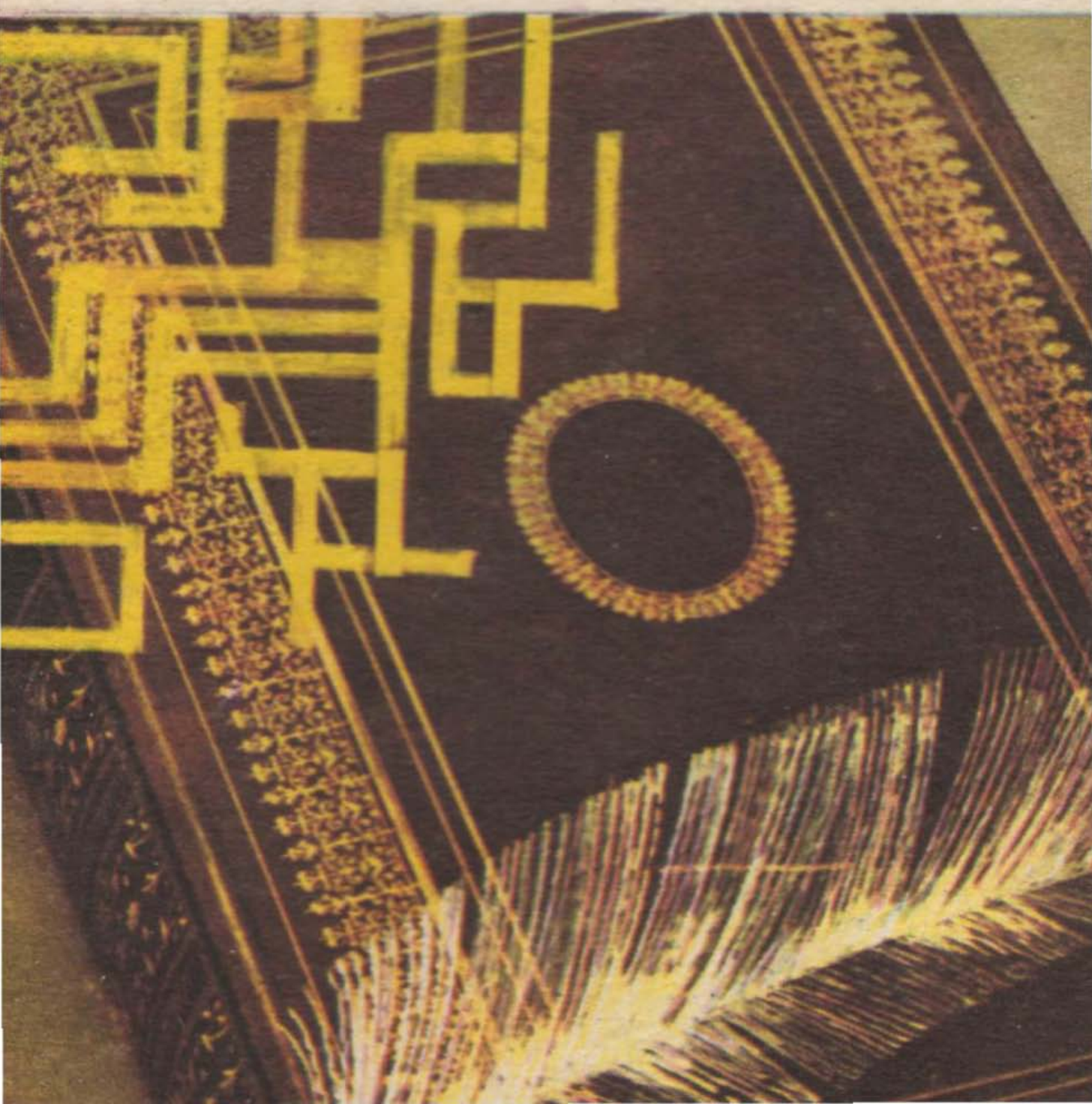

Ilustrația copertei : *Done Stan*

la rochefoucauld

maxime şi reflecţii

TRADUCERE, NOTE ŞI INDICE ANALITIC
DE AUREL TITA
PREFAŢĂ DE ION VICOL

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1972
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

Pentru versiunea românească toate drepturile rezervate Editurii Minerva (B.P.T.)

PREFAŢA

Bizară şi pitorească epocă, această primă jumătate a secolului al XVII-lea, în care se situează tinereţea ducelui de La Rochefoucauld! Epocă de aventuri nemaiîntîlnite, cînd tînărul rege Ludovic al XIII-lea, în vîrstă de 18 ani, îşi ţine prizonieră mama, pe regina Maria de Medicis, aliată cu cei care se răsculaseră împotriva lui, pentru ca, unsprezece ani mai tîrziu, în urma unor conflicte dramatice cu Richelieu, aceeaşi regină să fie alungată definitiv din Franţa. Epocă de aventurieri de neam mare, care, pentru ambiţiile lor personale sau din dorinţa de-a brava puterea stabilită în stat şi de a-şi ilustra neînfricarea, din distracţie chiar, urzesc conspiraţii nesfîrşite împotriva regelui, a primului ministru — fie el Richelieu sau Mazarin — se coalizează între ei, sau trec rînd pe rînd cînd de partea unuia, cînd de partea celuilalt adversar vremelnic, punînd astfel în pericol existenţa însăşi a statului. Primejdioase jocuri de prinţi, într-o vreme cînd tînărul François al VI-lea, prinţ de Marcillac şi viitor duce de La Rochefoucauld, prins în mrejele acestor intrigi, face planuri îndrăzneţe pentru a o răpi pe regina Anna de Austria şi a o duce pe ascuns la Bruxelles, act gratuit şi donquijotesc, care nu reuşeşte, dar care-l pasionează numai prin absurditatea riscului. Este, în fond, „...*o epocă fără morală şi fără frîu, în care*

scandalul n-are nici o importanță și în care g l o r i a înseamnă totul, glorie, adică exaltarea la culme a individului [1].

De aceea, nu este o simplă întîmplare că idealul eroic pentru orice tînăr al vremii însemnează luptă, riscuri, victorii asupra adversarului și asupra propriilor porniri, îndîrjire, curaj și sacrificiul celor mai legitime aspirații de fericire personală, dacă gloria sau interesul unui partid o cer în anumite momente. Să ne amintim doar, ca o exemplificare concludentă, de conflictul dramatic al tragediei corneliene și de cuvintele-cheie *glorie* și *curaj*, care revin peste tot, ca un adevărat leit-motiv „*Cine m-a iubit pentru c u r a j u l meu m-ar urî dacă aș fi laș*" spune Rodrig, la care Chimena îi răspunde, în aceeași scenă (*Cidul*, Actul III, scena IV)

„Știu ceea ce onoarea...
Impune înflăcărării unei inimi c u r a j o a s e,

C u r a j u l meu trebuie să-l egaleze pe al tău".

Dar toate atitudinile turbulente și voit de bravadă din prima parte a veacului se potolesc pe încetul în cea de a doua jumătate, ca urmare a politicii ferme de instaurare a ordinii și disciplinei în timpul domniei personale a lui Ludovic al XIV-lea și al luptei îndelungate ce se dă între ordinea rațiunii și anarhia pasiunilor, silite în cele din urmă să se supună controlului suveran al voinței și al stăpînirii de sine.

Orgolios și timid, de o politețe desăvîrșită, François al VI-lea, duce de La Rochefoucauld, pair al Franței, principe de Marcillac, baron de Verteuil, Montignac și Cahuzac, a gustat din plin din cupa amară a amăgirilor

[1] P. Morand, *Prefață* la *Réflexions ou sentences et maximes morales* de La Rochefoucauld, sub îngrijirea lui de Sacy, Paris, Gallimard, Le livre de poche, 1965.

și a speranțelor deșarte. Simțindu-se chemat spre fapte mari, întreprinde tot soiul de acțiuni nebunești, dar soarta îi rezervă numai roluri de a doua mînă: regina Anna de Austria e o ingrată, femei pe care le-a iubit cu toată ardoarea tinereții lui — ducesa de Chevreuse și ducesa de Longueville — îl înșeală, favorurile curții vin prea tîrziu pentru acest om vanitos, ambițios și pătimaș atunci cînd toate elanurile tinereții s-au irosit și cînd mentalitățile sînt complet schimbate în Franța anilor 1650—1660, în care locul entuziasmului eroic din vremea lui Ludovic al XIII-lea este luat de o rigidă disciplină jansenistă în viața socială și morală, ba pînă și în ordinea economică a austerului Colbert.

Cei care au scăpat din grelele încercări ale războiului civil al Frondei — destul de șchilodiți în persoana lor fizică și morală — încep acum să reflecteze la vanitatea ambițiilor omenești și să demonteze întregul mecanism rațional și afectiv al omului, pentru a demitifica multe din atitudinile lui așa-zise nobile, discutînd mobilele intime ale acțiunilor noastre.

Preocuparea constantă de a discuta probleme de ordin moral și capacitatea de a surprinde cauzele adevărate ale faptelor oamenilor sub aspecte nobile, de multe ori, aparent anodine și fără noimă, alte ori, sînt comune mai tuturor scriitorilor din veacul al XVII-lea. Dar facultățile acestea caracteristice geniului francez găsesc condiții deosebit de favorabile dezvoltării lor depline datorită înfloririi vieții de societate în saloanele vremii, ca, de exemplu, cel al marchizei de Rambouillet, al marchizei de Sablé, al domnișoarei de Scudéry etc. Se vorbea despre orice aici: ecouri mondene, noutățile zilei, bîrfe și scandaluri, dar mai ales se făcea o profundă analiză a sentimentelor celor de față, cu miile lor de nuanțe, totul însă făcut cu artă, cu măsură, cu bun gust, cu decență și cu nota de distincție cuvenită bunelor maniere. Astfel, bărbați și femei din societatea cea mai

aleasă, instruiți, rafinați, cu putere de discernămînt și aplecați spre observarea vieții interioare, se amuză să alcătuiască sentințe, cugetări, maxime, portrete etc. pe care le discută între ei, le întorc pe toate fețele, le șlefuiesc, schimbă păreri asupra observațiilor făcute sau asupra modificărilor aduse ulterior, consemnînd apoi, în scris, rezultatul acestei introspecții, de o rară acuitate uneori. Trebuie notat de altfel, ca un fapt caracteristic al epocii, că, după 1660, locul sufletelor „generoase" l-au luat *les honnêtes gens*, adică oamenii de societate, culți, distinși, manierați, pentru care idealul de viață nu mai constă în cultul aventurii pentru ea însăși, în gustul pentru ceea ce iese din comun, ci în cultivarea valorilor morale cele mai înalte care, deși nu atît de strălucitoare în aparență, dau conținut și farmec vieții ; un *honnête homme*, în accepția acestei epoci, este o persoană cultivată, care îmbină noblețea sentimentelor cu buna creștere și cu buna cuviință și știe să se facă agreabilă în societatea aleasă prin probitate, măsură, discreție și bun gust, fără a căuta să-și etaleze calitățile cu care este înzestrată.

Maximele lui La Rochefoucauld sînt rodul unei îndelungate elaborări, ca urmare a unor discuții ori a schimbului activ de idei și de impresii purtat cu persoane cultivate ale vremii, ca doamna de Sablé, doamna de Sévigné, doamna de La Fayette, domnișoara de Scudéry, doamna de Schonberg, doamna de Rohan — în călugărie, superioară de Malnone — cu Jacques Esprit etc. Aceste maxime nu sînt doar niște portrete-cheie, așa cum au crezut unii, urmînd ca pe fiecare figură celebră a epocii să lipim un viciu sau o virtute, în raport cu simpatiile sau rancliiunele personale ale autorului.

Fără îndoială că unele maxime referitoare la dragoste, glorie, inconstanță nu pot fi desprinse de amintirea celei care l-a făcut să sufere — ducesa de Longueville ; că altele, privind pe miniștri, pe cei mari, pe favoriți,

evocă chipul lui Richelieu, al lui Mazarin, al lui Condé; că maximele referitoare la conjurații, la războaie, la situații rîvnite reprezintă o experiență personală de viață, amărăciunile și decepțiile lui. Departe însă de a fi o războire meschină cu cei care i-au împiedicat accesul la onoruri, *Maximele* lui sînt o sinteză armonioasă a preocupărilor morale ale societății alese din vremea lui, cu observarea atentă a oamenilor și a moravurilor epocii și cu o analiză lucidă, incisivă și plină de curaj a propriei sale naturi morale, la care, bineînțeles, s-au adăugat lecturile proprii din moraliștii antichității — Seneca etc.

Cunoașterea naturii sale morale și a celor din jur ca și experiența personală de viață i-au dat o viziune realistă a lumii și a omului, viziune în care idealul și iluziile nu au ce căuta. În dragostea lui de natural și de adevăr, La Rochefoucauld denunță tot ce reprezintă mască, aparență, prefăcătorie. Totul e fals: nu există pe lume nici virtute, nici devotament dezinteresat, nici adevărați prieteni, nici femei cinstite. Toți sîntem mînați de același mobil universal — interesul — iar fericirea sau nefericirea noastră sînt opera hazardului, voința sau meritul nostru fiind simple bășici de săpun cu care ne amăgim singuri, pentru a ne da importanță în propriii noștri ochi sau ai altora, ori pentru a dobîndi liniștea sufletească de care avem nevoie:

„Virtuțile se pierd în interes ca fluviile în mare".

„Virtuțile noastre nu sînt, de cele mai multe ori, decît niște vicii deghizate."

„Viciile intră în alcătuirea virtuților așa cum intră otrăvurile în alcătuirea leacurilor..."

„Dragostea își împrumută numele unui șir nesfîrșit de relații..."

„Cumințenia femeilor este adesea dragostea pentru reputație și pentru tihna lor."

„Recunoştinţa celor mai mulţi nu este decît o dorinţă ascunsă de a primi binefaceri şi mai mari".

„Ca să fii om mare, trebuie să ştii să profiţi de împrejurările prielnice."

„Intîmplarea şi firea oamenilor cîrmuiesc lumea".

„Toţi avem destulă tărie ca să suportăm necazurile altora"... etc.

Ce mai rămîne oare, în toate formulările acestea, amare, din nebuniile tinereţii lui furtunoase, cînd credea că îşi poate făuri singur soarta, asemenea „generoşilor" eroi cornelieni, pe care marele Condé îi privea pe scenă debitînd tirade pline de măreţie sufletească, şi plîngea de admiraţie, cînd Augustus îi spunea ingratului său favorit

„Să fim prieteni, Cinna, eu te implor pentru asta.
Sînt stăpîn pe mine, ca pe universul întreg !
Sînt aşa, şi vreau să fiu aşa !"

Şi acum mai spune ducele, cu o umbră de melancolie după tinereţea pierdută :

„Cine trăieşte fără nebunii nu e aşa de înţelept pe cît crede". Dar viaţa l-a învăţat că stoicismul, cu atitudinile lui teatrale de sfidare a destinului şi cu declamaţile sale grandilocvente, înseamnă o simplă înfumurare fără un fundament real şi fără aderenţe la întreaga viaţă socială şi morală a Franţei către 1660. Mai practic şi mai realist, în orice caz mult mai înţelept, La Rochefoucauld a aflat prin propria lui experienţă că fiecare om îşi are un adevăr al său concret, şi nu unul abstract, general, că acest adevăr e determinat de temperamentul propriu, de condiţia socială, de împrejurările vremii. Firul conducător al tuturor maximelor şi reflecţiilor lui este această teză pesimistă asupra omului mînat în toate acţiunile sale de amorul-propriu, în care La Rochefoucauld, scriitor moralist prin excelenţă, vede originea ascunsă a tuturor sentimentelor, pasiunilor, concepţiilor noastre, oricît de nobile ar părea ele

la prima vedere. Întreaga noastră viaţă morală, ne spune La Rochefoucauld, se află sub împătrita influenţă a firii noastre, a amorului-propriu, a pasiunilor şi a hazardului. Virtute, libertate spirituală, responsabilitate? Toate sînt vorbe frumoase, dar La Rochefoucauld, supunîndu-le focurilor multiple ale analizei necruţătoare şi unui ecleraj special, ne invită să le considerăm în adevărata lor lumină şi valoare.

„Niciodată trista lui lucrare nu va fi gustată de oamenii cumsecade", spune, vorbind despre Maxime, Rousseau [1], iar doamna de Schonberg — fosta domnişoară de Hautefort, de care fusese îndrăgostit Ludovic al XIII-lea şi după care suspinase un timp şi tînărul principe de Marcillac — scria doamnei de Sablé, în 1663, cînd *Maximele* nu erau încă tipărite

„În lucrarea aceasta există mult spirit, puţină bunătate şi un mare număr de adevăruri pe care le-aş fi ignorat toată viaţa, dacă nu m-ar fi făcut să-mi dau seama de ele. N-am ajuns încă la această iscusinţă spirituală în care nu cunoşti, în lume, nici onoare, nici bunătate, nici cinste; eu credeam că ar mai putea exista; totuşi, după lectura acestei scrieri, rămîi convins că nu există nici viciu, nici virtute, şi că toate acţiunile din viaţă le săvîrşim pentru că trebuie să le săvîrşim."

Departe însă de a vedea în *Maxime* un riguros determinism moral, în care iniţiativa noastră ar fi redusă la zero şi care, ca urmare, ar da naştere unui pesimism amar şi incurabil, e mai bine să considerăm că omul acesta de lume nu ne impune nici o clipă concepţia lui, ci ne ajută doar să privim lucrurile şi din alte unghiuri de vedere, să le descoperim adevărata lor faţă şi să

[1] J.-J. Rousseau, *La Nouvelle Héloïse;* partea a III-a, notă la *Scrisoarea a XX-a.*

tragem concluziile care ne privesc pe noi personal, pentru corectarea unor defecte pe care nici nu ni le bănuiam măcar pînă atunci. El ne invită să coborîm în inima noastră şi să căutăm motivele ascunse, meschine şi josnice de multe ori, pentru care vrem să apărem ca nişte fiinţe blînde, modeste, iubitoare, caritabile. El ne obligă şi ne învaţă să fim cu adevărat sinceri şi modeşti.

Consideraţiile pe care le face acum pe seama bravurii, a curajului, a valorii militare, a gloriei sînt atît de departe de concepţiile din tinereţe ale aristocratului La Rochefoucauld, încît i s-a adus învinuirea că, în chip deliberat, şi-a propus să demitifice eroii şi să dărîme din temelie ideea pe care ne-o facem îndeobşte despre virtuţile înalte ale eroului. Trebuie să vedem însă mai curînd în această atitudine, alături de o profundă şi realistă experienţă de viaţă, la care ajunge el după vîrsta de cincizeci de ani, dorinţa unui mare senior de a scandaliza lumea bună prin opiniile lui, dar cu manierele alese ale unui om de societate care ştie totdeauna pînă unde să meargă, precum şi tonul cu care să ia în derîdere atîtea idei preconcepute despre dragoste, recunoştinţă, fidelitate, merit etc.

Există, bineînţeles, limite în această interpretare a mobilelor faptelor noastre, aşa cum le-a văzut La Rochefoucauld. Este adevărat, de exemplu, că el are tendinţa evidentă de a le interpreta totdeauna din punctul de vedere cel mai defavorabil omului. De ce, oare, nu i-am acorda individului încrederea pe care o merită de multe ori? De ce să credem că totul la el e numai acţiune deliberată în rău, şi să nu acordăm locul cuvenit elanurilor sincere, spontane, ţîşnite direct din inimă, fără nici un gînd ascuns, pornirilor noastre celor mai frumoase, care nu ţin seama de implicaţii şi de urmări, de avantaje materiale etc.? De ce să confundăm aşa cum face prea adesori La Rochefoucauld, consecinţele neprevăzute ale unei acţiuni cu scopul curat pentru care

era pornită inițial? *„Sîntem capabili de prietenie, de dreptate, de omenie, de compătimire și de judecată. O, prieteni, ce este oare virtutea?"* se va întreba, optzeci de ani mai tîrziu, Vauvenargues.

Definind clasicismul secolului al XVII-lea, criticul Désiré Nisard spunea că el este *„expresiunea unor adevăruri generale într-o formă definitivă"*. Din acest punct de vedere, La Rochefoucauld a apărut de la început în literatură ca un mare clasic nimic nu poate fi mai apropiat de definiția amintită mai sus decît preocupărea lui constantă de a arăta ceea ce e adevărat și grija lui necontenită de concizione și claritate. Ea ne obligă să-i urmărim construcțiile logice, geometrice, perfect simetrice. Maxima concisă și bine echilibrată capătă atunci un relief de medalie prin fermitatea, precizionea și conturul ei perfect delimitat, și ne subjugă fie prin forța puternică a unei antiteze, fie prin atracția unui paradox amuzant și neașteptat.

Trebuie relevat că La Rochefoucauld este un mare artist în arta scrisului și că, deși maximele lui par foarte simple sub aerul lor *de causerie* ușoară și elegantă de salon, forma lor definitivă n-a fost așternută pe hîrtie decît după abandonarea multor forme intermediare.

Așa cum se prezintă ele astăzi, numai opt maxime au forma de precepte, începînd cu *trebuie, se cuvine*. Cele mai multe îmbracă hainele *definiției*, gen foarte gustat într-o vreme în care Academia, de curînd creată, lucra la publicarea unui dicționar și cînd toți oamenii cultivați se pasionau după problemele de limbă, pentru corectitudinea și proprietatea unui termen, pentru generalizări etc. De ex. *„A fi sincer, înseamnă a-ți deschide inima"*. La Rochefoucauld îmbogățește de multe ori aceste definiții cu respectivul *nu... decît*. De ex. *„Virtutea femeilor* nu *este adesea* decît..."

Dar el are grijă să-și varieze afirmațiile pe care le face prin procedee simple, care trec nebăgate în seamă

la prima vedere dar care, la o analiză mai atentă, stabilesc distincţii foarte subtile, aşa cum a arătat-o Truchet[1] în studiul său, pentru a indica :

— Valoarea universală a afirmaţiei sau o anumită evaluare cantitativă, în fraze care încep cu : *„se pare"*, *„se poate spune"*, *„lumea"*, *„cineva"*, *„noi"*, *„omul"*, *„sînt oameni"*, *„aproape toată lumea"*, *„cei mai mulţi"* etc.,

— anumite categorii de persoane *„femeile,"* *„tinerii,"* *„bătrînii"*, *„cochetele"*, *„avarii"*, *„oamenii mari"* etc.,

— rectificarea unei erori comune : *„înseamnă să te înşeli atunci cînd"* ; *„dacă"* etc.,

— explicaţia *„ceea ce face"* (dă, împiedică)... este *faptul că..."*,

— supoziţia ireală *„dacă vanitatea nu i-ar ţine..."*,

— propoziţia concesivă, începînd cu *„orice"*, *„oricît de"*, *„oricare,"*

— paradoxul *„dragostea aduce mai mult a ură"*,

— proporţia : *„graţia este pentru corp ceea ce"* etc.,

— atenuarea unor afirmaţii prea tari sau cu caracter prea absolut, prin introducerea unor expresii ca *„de obicei"*, *„uneori"*, *„adesea"* etc.

La Rochefoucauld este un artist desăvîrşit nu numai prin această grijă de varietate, ci şi prin felul în care a mînuit comparaţia, a folosit personificările sau gluma de bun gust în *Maximele* sale.

Dacă, cel mai adesea, comparaţiile lui sînt introduse prin obişnuitele *„ca"*, *„aşa cum"*, *„după cum"* sau prin diferite forme de comparativ, de multe ori autorul găseşte forme fericite neobişnuite, de un comic imcomparabil, ca de ex. Maxima 76 : *„Adevărata iubire este la fel cu apariţia duhurilor : toată lumea vorbeşte despre ele, dar puţini au văzut aşa ceva"*, „sau (maxima 77) apropierea hazlie între dragoste şi dogele Veneţiei, la fel de

[1] La Rochefoucauld, *Maximes* suivies des *Réflexions* etc., texte établi par Jacques Truchet, Paris, Garnier Frères, 1967, pp. XLIV şi urm.

neștiutori de-ceea ce se face și se spune în numele lor; ori problema gazdelor noastre de o viață — viciile —, la care trebuie să poposim rînd pe rînd etc.

Comparațiile acestea neașteptate, umorul lui negru uneori (*„Avem toți destulă tărie ca să suportăm necazurile altora"*), personificările sugestive (de exemplu: amorul-propriu, cel mai mare dintre toți lingușitorii), sarcasmele fără cruțare — în spiritul celei mai autentice tradiții galice — împotriva femeilor cu privire la natura dragostei, la statornicie, la gelozie etc. sînt tot atîtea forme artistice care îl încîntă pe cititorul *Maximelor*, îl interesează, îl atrag, îl fac să reflecteze mai atent la viața lui interioară. Și, de n-ar fi plăcerea cam amară ce-și face loc în inima noastră atunci cînd, la invitația ducelui, îi cunoaștem mai bine tainițele, aproape că am subscrie la aprecierea paradoxală a criticului Faguet[1] care, cu prilejul unei noi ediții a *Maximelor*, își bătea joc de cei ce se arătau prea indulgenți cu asprele descoperiri ale lui La Rochefoucauld: *„Le găsesc*, spune Faguet, *aproape totdeauna reconfortante, blînde și mîngîietoare, pentru că mă aduc într-o stare de indulgență foarte blajină față de semenii mei"*.

---

[1] Emile Faguet, *Propos littéraires*, IIe série, Paris, Soc. française d'imprimerie et librairie, 1904, p. 32.

TABEL CRONOLOGIC

1613 *15 decembrie :* Se naște la Paris François al VI-lea, principe de Marcillac, care, în 1650, după moartea tatălui său, avea să ajungă duce de la Rochefoucauld. Se trăgea dintr-o veche și nobilă familie din Angoumois. (Foucauld I a trăit în sec. al XI-lea. În 1622, contele de la Rochefoucauld a fost ridicat la rangul de duce și pair. Primii născuți purtau numele de principe de Marcillac, ca și autorul *Maximelor*, pînă în 1665, data morții tatălui său.) Mama lui François : Gabrielle de Liancourt. Familia lui îmbrățișase calvinismul, în secolul al XVI-lea. Tatăl scriitorului, François al V-lea, revenise la catolicism.

1620—1628 Primește toate cunoștințele destinate unei odrasle de mari nobili, cum și o temeinică învățătură umanistă. Citea cu plăcere romanele vremii (*Astrée*, *Amadis* etc.).

1628 *20 ianuarie :* Se căsătorește, în vîrstă de 14 ani, cu Andrée de Vivonne ; vor avea opt copii.

1629 Comandant al regimentului din Auvergne. Participă la primele lupte în Italia.

1631 Întîlnește, în salonul doamnei de Rambouillet, pe cei mai de seamă reprezentanți și reprezentante ale literaturii prețioase a vremii.

1635 Surghiunit de la Curte, din cauza unor cuvinte nechibzuite. Se înfiripă legătura lui La Rochefoucauld cu ducesa de Chevreuse, mai în vîrstă cu 13 ani decît el.

1635—1636 Ia parte la luptele din Flandra.

1637 La Curte, atras de intrigile Annei de Austria, împreună cu doamna de Chevreuse, împotriva lui Richelieu. Urmărea s-o răpească pe regină și pe domnișoara de Hautefort[1] Planul se spulberă. După fuga doamnei de Chevreuse la Bruxelles, La Rochefoucauld petrece cîteva zile la Bastilia, apoi, surghiunit pentru a doua oară, rămîne timp de doi ani retras pe moșia lui. Se pare că Richelieu a vrut să-l atragă de partea lui. Fire dornică de isprăvi îndrăznețe, ca în romane, La Rochefoucauld mărturisește în *Memorii* *„Eram la vîrsta cînd ți-i drag să săvîrșești lucruri extraordinare și strălucitoare, și nu găsesc ceva mai de ispravă decît s-o răpesc pe regină soțului ei și cardinalului de Richelieu, care era gelos pe rege...“*

[1] Marie de Hautefort (1616—1691), domnișoară de onoare a Mariei de Medicis, s-a bucurat de mare trecere la Curtea lui Ludovic al XIII-lea. S-a căsătorit cu ducele de Schonberg.

1639—1642 Iulie Prin meritele lui militare, își atrage aprecierea cardinalului de Richelieu. Neprimind ofertele măgulitoare ale cardinalului, rămîne în opoziție. În cele din urmă, este compromis în complotul urzit de Cinq-Mars [1]. La proprietatea lui din l'Angoumois duce o viață de nobil de țară.

1642—1643 Prin influența lui asupra Annei de Austria, Mazarin spulberă rînd pe rînd, cu multă iscusință, așteptările principelui de Marcillac, dornic de onoruri. Este cumplit dezamăgit de ingratitudinea reginei și a doamnei de Chevreuse.

1646 13 august: Prezentîndu-se din proprie inițiativă să lupte în Flandra în rîndurile armatei ducelui de Enghien, în timpul asediului Mardick-ului, este rănit cu trei focuri de muschetă. Se înfiripă o legătură cu ducesa de Longueville, mai tînără ca el cu șase ani. În noiembrie, obține aprobarea de a cumpăra funcția de guvernator al provinciei Poitou și este obligat să locuiască în Poitou.

1648 Decembrie La îndemnurile doamnei de Longueville, cum era foarte nemulțumit că nu i se permisese să poarte titlul de duce înainte de moartea tatălui său, La Rochefoucauld ajunge general de divizie (lieutenant général) în armata răzvrătiților (în care

[1] Marchizul Henri de Cinq-Mars (1620—1642), favoritul lui Ludovic al XIII-lea, a murit pe eșafod, împreună cu de Thou, pentru conspirația lui împotriva lui Richelieu. Cf. romanul lui Vigny, *Cinq-Mars*, apărut și în „Biblioteca pentru toți".

îi asigura o puternică influență legătura lui cu doamna de Longueville). Din nou este grav rănit.

1649 Ianuarie: Doamna de Longueville dă naștere unui băiat, care era, cum toată lumea știa, fiul nelegitim al ducelui de La Rochefoucauld.
Februarie: Grav rănit într-o luptă cu trupele lui Condé, de data aceasta aflat de partea curții refugiate la Saint-Germain.
Martie-aprilie: Se semnează și intră în aplicare pacea de la Rueil. La Rochefoucauld este amnistiat.

1650 Ianuarie: Începe „Fronda principilor“ [1]. După arestarea principilor, La Rochefoucauld se retrage în Poitou, fiind atras de noua Frondă, război civil care avea să dureze trei ani, semănînd ruine în toată țara.
În ciuda primejdiilor, La Rochefoucauld rămîne ostil curții și lui Mazarin.
8 februarie: Moare tatăl său. La înmormîntarea lui, La Rochefoucauld încearcă să ridice împotriva regelui nobilimea din provincie și să se alieze cu spaniolii.

1650—1652 Din ordinul cardinalului, castelul lui La Rochefoucauld de la Verteuil este dărîmat pînă în temelii.
Septembrie-octombrie 1651 Doamna de Longueville și La Rochefoucauld se despart.

[1] Principele Condé, Beufort și doamna de Longueville, sprijiniți în taină de Spania, au pornit o adevărată campanie împotriva trupelor regale, care a durat din 1649 pînă în 1653.

la parte, sub comanda lui Condé, reîntors de partea răsculaţilor, la luptele de la Bléneau şi din suburbia Saint-Antoine, unde primeşte un foc de muschetă în plină faţă, rană care îl ameninţă cu orbirea.
Octombrie: O nouă amnistie, de care n-a voit să profite. Scîrbit de toate şi istovit, La Rochefoucauld se retrage pe moşiile lui, unde începe să-şi scrie *Memoriile*, menite să oglindească evenimentele dintr-o perioadă de zece ani.

1653—1654 Se ocupă de gospodărirea averii, ajunsă într-o stare jalnică, şi îşi continuă *Memoriile*.

1655 Începe legătura de prietenie cu doamna de La Fayette, mai tînără decît el cu 21 de ani.

1656 O vizitează, la Paris, pe regina Cristina a Suediei, care abdicase în 1654, la vîrsta de 28 de ani, după ce îl atrăsese pe Descartes la Stockholm. Îi închină un sonet. Va scrie despre ea într-una din *Reflecţiile diverse*. Frecventează saloanele palatul Rambouillet, salonul domnişoarei de Scudéry, în care era la modă madrigalul, salonul domnişoarei de Montpensier, în care se cultiva genul portretului literar, şi salonul doamnei de Sablé, în care se desăvîrşea arta maximei. *„Ea îi preţuia spiritul, iar el bucătăria"*, scrie un biograf, Georges Grappe.

1659 Este anul împăcării lui La Rochefoucauld cu Curtea. Obţine o pensie regală de 3600 de livre. Situaţia lui materială se mai îm-

bunătățește. Se consacră tot mai mult literaturii.
Apare portretul lui La Rochefoucauld, scris de el însuși, într-o culegere de portrete și de elogii în versuri închinată d-rei de Montpensier, tipărită la 25 ianuarie.
Într-o scrisoare a doamnei de Sablé, se găsește prima menționare cunoscută despre „sentințele" ducelui.
10 noiembrie : Are loc căsătoria fiului mai în vîrstă al lui La Rochefoucauld cu domnișoara de Liancourt.
13 decembrie Apare, într-o culegere, un lung fragment al lui La Rochefoucauld despre amorul-propriu.

1661 Prima apreciere critică despre *Maximele* lui La Rochefoucauld s-a păstrat într-o scrisoare a doamnei de Maure către doamna de Sablé, datată 3 martie.

1662 La Rochefoucauld primește panglica Ordinului Sfîntului Duh. La Bruxelles apar *Memoriile* lui La Rochefoucauld, fără voia lui, după cît se pare, și pline de greșeli.
În relații de bună prietenie cu doamna de La Fayette și cu doamna de Sévigné.
Suferă din ce în ce mai mult de pe urma constituției lui șubrede.

1663 Se fac mai multe copii după *Maximele* lui La Rochefoucauld, dintre care una va sta la baza ediției din Olanda. Datorită acestor copii, apar în corespondența vremii, adresată doamnei de Sablé, o serie de aprecieri și comentarii despre *Maxime*.

1663 La începutul anului, dacă nu chiar către sfîrșitul anului 1663, apare la Haga, în Olanda, în editura Stencker, ediția apocrifă, dacă nu clandestină, a *Maximelor*, care circulau de vreo patru ani în cópii, și erau comentate în saloane.

14 ianuarie La Rochefoucauld obține autorizația *(le privilège)* de a-și publica *Maximele*.

Informații interesante într-o scrisoare a lui La Rochefoucauld, din 6 februarie, către părintele Thomas Esprit cu privire la ediția din Olanda și la *Cuvîntul* pe care îl pregătea la Chapelle-Bessé *(Cuvînt despre Reflecțiile sau Sentințele și Maximele morale)*. La Rochefoucauld scrie, printre altele: *„Îngăduiți-mi să vă spun că se face despre maximele acestea ceva mai multă zarvă decît s-ar cuveni și decît merită. Nu știu dacă s-a adăugat sau s-a schimbat ceva, cum s-a obișnuit să se facă. Dar dacă sînt cum le-am văzut eu* [1], *cred că le-am putea susține fără mare primejdie, cel puțin dacă avem temei să susținem o înmănunchiere de cugetări diferite, care n-au fost încă puse într-o ordine și n-au nici cap nici coadă. Se poate chiar să existe în ele unele expresii prea generale, pe care le-am mai fi temperat dacă ne-am fi gîndit că ceea ce trebuia să rămînă secret între una dintre rudele și unul dintre prietenii* [2] *dumneavoastră avea să ajungă de do-*

---

[1] Adică, așa cum erau în copia care a servit ca bază ediției ilegale.

[2] Truchet socotește că ruda la care face aluzie La Rochefoucauld este de bună seamă Jacques Esprit, indicație prețioasă referitoare la ediția olandeză.

meniul public. Dar cum ţelul unuia şi al celuilalt a fost să demonstreze că virtutea vechilor filozofi păgîni, despre care au făcut zarvă, a fost aşezată pe temelii amăgitoare, şi că omul, oricît ar fi de convins despre valoarea lui, nu are, în sine, decît aparenţe înşelătoare de virtute, cu care ia ochii altora, şi cu care adeseori se înşală pe el însuşi, cînd nu se amestecă în ele credinţa lui — mi se pare, spun, că n-am putut exagera prea mult mizeriile şi nemulţumirile inimii omeneşti pentru a umili orgoliul ridicol de care e plin, şi a-i arăta nevoia pe care o resimte în orice lucru să fie sprijinit şi înălţat de creştinism. Mi se pare că maximele despre care este vorba năzuiesc îndeajuns spre acest ţel şi că nu sînt nelegiuite, întrucît scopul lor este să atace orgoliul, care, după cît am auzit spunîndu-se, nu este necesar mîntuirii. Rămîn deci la părerea că e foarte rău că au apărut fără să fie terminate şi fără orînduirea pe care se cuvenea s-o aibă. Dar am avea prea mult de furcă totodată să ne plîngem de cei care n-au dreptate în privinţa aceasta...“

27 octombrie : Se termină, la Paris, tipărirea primei ediţii a *Maximelor*, datată totuşi — 1665.

1663—1665 La Rochefocauld frecventează saloanele vremii : al domnişoarei de Scudéry, al domnişoarei de Montpensier şi mai ales al doamnei de Sablé.

1665 18 februarie : Doamna de Sablé îi trimite lui La Rochefoucauld un proiect de articol des-

pre *Maximele* lui, pe care vrea să-l publice în *Journal des Savants* (cf. scrisoarea din 10 februarie). Articolul avea să apară la 9 martie. Nu se știe sigur de ce relațiile cu doamna de Sablé încep să se răcească, în timp ce se întețește prietenia cu doamna de La Fayette, pe atunci în vîrstă de 31 de ani. El spune despre ea că era „adevărată", iar ea spunea despre el (după Segrais) : „*Domnul de La Rochefoucauld mi-a dat duh, dar eu i-am schimbat inima*"

Anul oficial al apariției primei ediții a *Maximelor* lui La Rochefoucauld (terminată de tipărit la 27 octombrie 1664) [1]

Anglia declară război Olandei. La 3 iunie, bătălia de la Solway. În octombrie, bîntuie ciuma la Londra. Carol al II-lea este înscăunat rege al Spaniei. Molière, *Don Juan ;* Boileau, *Satirele* III și V ; La Fontaine, *Povești* (cartea I) ; Racine, *Alexandru ;* Bossuet, *Predici.*

Înființarea publicației *Journal des savants.* Newton, *Tratat despre congestii.*

Moare pictorul Nicolae Poussin.

1666 *1 septembrie :* Se termină de tipărit a doua ediție a *Maximelor.* La Rochefoucauld cere, fără să obțină, funcția de profesor al Delfinului (principele moștenitor).

1667 La Rochefoucauld supune aprecierii doamnei de Sablé noi maxime. În cursul lunii august ia parte la operațiile militare din apropiere de Lille.

[1] După J.-Roger Charbonnel.

1669 Bolnav de podagră, La Rochefoucauld încearcă, fără rezultat, o cură la Barèges. În decembrie, doamna de La Fayette publică prima parte din *Zaïde*, revăzută desigur de autorul *Maximelor*.

1670 *19 aprilie* Moare soția lui La Rochefoucauld.
Ambasadorul ducelui de Savoia îl descrie suveranului său ca fiind „*unul dintre cele mai mari genii ale regatului*“

1671 *Februarie* Obține autorizație pentru ediția a treia, care apare în 1671.
August La Rochefoucauld cedează titlul de duce și pair fiului său mai în vîrstă.

1672 *4 mai* Moare mama lui La Rochefoucauld.
În cursul lunii iunie, la trecerea Rinului, La Rochefoucauld își pierde pe cel de-al patrulea fiu legitim, cum și pe fiul său nelegitim, ducele de Longueville.
La Rochefoucauld suferă tot mai mult de pe urma bolii lui.

1671—1674 La Rochefoucauld scrie maximele pe care le supune aprecierii doamnei de Rohan și care vor forma, mai tîrziu, suplimentul ediției din 1693.
Tot în perioada aceasta, regina Cristina a Suediei adnotează *Maximele* lui La Rochefoucauld.

1674 *17 decembrie* Se termină de tipărit ediția a patra a *Maximelor*, datată 1675.

Două scrisori (din 19 iunie și din 3 iulie) ale doamnei de Sévigné către doamna de Grignan în legătură cu portretul cardinalului de Retz scris de La Rochefoucauld.

2 august La Rochefoucauld trimite noi maxime doamnei de Sablé. *„Vă trimit doamnă, maximele pe care țineți să le aveți. Nu am o îndeajuns de bună părere despre ele ca să cred că le cereți din alt motiv decît din acea politețe care nu se mai găsește decît la dumneavoastră. Știu prea bine că bunul-simț și buna judecată se potrivesc tuturor vîrstelor, dar gusturile nu se potrivesc mereu, și ceea ce stă bine într-o vreme nu mai stă bine în alta. Lucrul acesta mă face să cred că puțini oameni știu să fie bătrîni* [1]. *Vă implor cu toată umilința să-mi comunicați ce anume trebuie să schimb din cele pe care vi le trimit...“*

1677, 12 octombrie Se termină de tipărit primul dintre cele două volume ale lucrării *De la fausseté des vertus humaines (Despre falsitatea virtuților omenești)*, a lui Jacques Esprit [2], care moare în 1678.

1678 16 ianuarie Moare doamna de Sablé. Maximele ei vor apărea în cursul anului.

3 iulie La Rochefoucauld obține o nouă autorizație pentru publicarea *Maximelor*.

---

[1] Aluzie la una dintre maximele trimise doamnei de Sablé (maxima 423, în ediția definitivă).

[2] Jacques Esprit (1611—1678) autorul lucrării *De la fausseté des vertus humaines* (1678), combătută parțial de Leibniz. Moralist lipsit de harul artistic al lui La Rochefoucauld.

26 iulie Se termină de tipărit ediția a cincea a *Maximelor* (ultima care apare în timpul vieții lui).

6 august: Se termină de tipărit *Noi Reflecții sau Sentințe și Maxime morale*, partea a doua; care formează un supliment la ediția a patra.

18 decembrie Corbineli [1] anunță, într-o scrisoare către Bussy-Rabutin, că a făcut unele observații în legătură cu un număr de o sută de maxime ale lui La Rochefoucauld.

1679 *15 aprilie:* Moare doamna de Longueville. Fiul cel mic al lui La Rochefoucauld, François VIII, se căsătorește cu fiica lui Louvois. La Fontaine publică *Cuvînt către ducele de La Rochefoucauld*, pe care îl va transforma mai tîrziu în fabula *Iepurii*.

1680 În noaptea de 16 spre 17 martie, moare La Rochefoucauld, sub ochii lui Bossuet.

*

1682 Publicarea scrisorilor cavalerului de Méré [2], care conțin relatarea unei convorbiri a autorului cu La Rochefoucauld.

---

[1] Filozof din secolul al XVII-lea.

Cavalerul de Méré (1610—1685), moralist francez, reprezentant ilustru al „mondenilor", autorul unor studii apreciate ca: *Despre spirit*, *Despre conversație* (1677) etc., și al unei voluminoase corespondențe.

1693 *3 septembrie* Se termină de tipărit ediția a șasea a *Maximelor* lui La Rochefoucauld, pe baza unei autorizații din 28 decembrie 1692.

A. T.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față: La Rochefoucauld, *Maxime și reflecții*, cuprinde toate maximele publicate, suprimate sau scrise cu certitudine de La Rochefoucauld, cum și, în întregime, culegerea de eseuri morale, atît de strîns legată de subiectele maximelor, intitulată *Reflecții diverse*. Un indice analitic va permite cititorului să găsească ușor subiectele tratate în culegerea de Maxime, în MS *(Maxime suprimate)*, în MP *(Maxime postume)*, în Refl. *(Reflecții diverse)*, sau în Portret *(Portretul lui La Rochefoucauld de el însuși)*. Volumul mai cuprinde, sub titlul *Documente*, cele două *Înștiințări către cititor*: cea cu care se deschide ediția din 1665 și cea din fruntea ediției din 1666. Ca adausuri tradiționale la textul Maximelor, prezentăm: *Portretul lui La Rochefoucauld de el însuși, Portretul lui Rochefoucauld de cardinalul de Retz și de doamna de Sévigné*, cît și alte aprecieri despre La Rochefoucauld.

O precizare referitoare la textul tradus și punctuație: textul ales este textul ediției a cincea, din 1678 [1], care poate fi socotită definitivă, fiind ultima publicată sub îngrijirea autorului. Traducerea noastră a fost revăzută după acest text (din excelenta ediție Garnier Frères,

[1] Titlul era astfel redactat: *Reflecții sau Sentințe și Maxime morale*. Ediția a cincea, sporită cu mai bine de o sută de maxime noi. Editorul: Claude Barbin.

1967, îngrijită de profesorul universitar Jacques Truchet), respectînd, în majoritatea cazurilor, punctuația autorului, chiar și virgula înaintea lui *și*, virgulă care echivalează cu o pauză orizontală. În mod cu totul excepțional, am înlocuit semnul „;" cu un punct, în pragul unei idei noi, necesitînd o altă frază, iar șirurile de propoziții exclamative le-am făcut independente. La *Reflecții*, ca și în *Portret*, am introdus uneori alineate, acolo unde textul începe o idee deosebită.

Pentru justa interpretare a textului acestuia venerabil, peste care și-au tălăzuit apele trei veacuri, interpretare anevoioasă, uneori, din cauza maximei concentrări, alteori din cauza aluziilor voalate, ne-a fost de un mare ajutor erudiția profesorului Jacques Truchet, la care am apelat în multe rînduri pentru gloria lui La Rochefoucauld. Scrisorile referitoare la *Maxime* și la *Reflecții diverse* ne-au ajutat, de asemenea, ca niște reflectoare menite să pună în lumină unele aspecte ale gîndirii marelui moralist. Firește, ne-a venit greu să ținem o cumpănă dreaptă între arhaismul expresiv și stilul cristalin al scriitorului, stil bogat și variat, cu fațete multiple, tăiate în cel mai pur și dur diamant al limbii franceze clasice. Glosarul profesorului Jacques Truchet ne-a ajutat să regăsim unele semnificații arhaice, ieșite astăzi din uz.

A. T.

TEXTUL DEFINITIV
AL *MAXIMELOR*

(1678)

LIBRARUL CĂTRE CITITOR [1]

Această a cincea ediție a *Reflecțiilor morale* este sporită cu peste o sută de maxime noi, și mai fidelă decît primele patru. Aprecierea pe care le-a acordat-o publicul rămîne mai presus de ceea ce pot spune eu în favoarea lor. Și dacă ele sînt așa cum le socotesc eu, cum am temei să fiu convins, nu le-am putea dăuna mai mult decît închipuindu-ne că ar avea nevoie de apologie [2]. Mă voi mulțumi să vă atrag atenția asupra a două lucruri : unul, că prin cuvîntul *interes* nu se înțelege totdeauna un interes material, ci, de cele mai multe ori, un interes legat de onoare sau de glorie ; și celălalt (care este ca o temelie a tuturor acestor reflecții), că cel care le-a scris n-a privit oamenii decît în acea stare vrednică de plîns a

[1] Librarul era și editor pe atunci. Acest cuvînt către cititor revine, în datele lui esențiale, la cuvîntul din fruntea ediției a doua, pe care o publicăm la *Documente*.

[2] Aluzie la suprimarea *Cuvîntului* lui La Chappelle-Bessé, care precedase prima ediție a *Maximelor*.

firii corupte de păcat ; și că astfel modul în care vorbește de numărul nesfîrșit de defecte care se găsesc în virtuțile lor aparente nu se referă la cei pe care Dumnezeu îi ocrotește de ele printr-un har deosebit.

În ceea ce privește ordinea acestor reflecții, nu va fi greu de apreciat că, deoarece ele se referă toate la lucruri diferite, aceasta era anevoie de respectat. Și cu toate că mai multe se referă la același subiect, n-am găsit de cuviință că trebuie să le așez totdeauna înlănțuite, de teama de a nu-l plictisi pe cititor ; dar ele vor putea fi găsite în tabel [1].

---

[1] Este vorba de tabelul subiectelor cuprinse în maximele ediției a cincea. Am preferat un *Indice analitic* care să cuprindă, ca în ediția J. Truchet, și subiectele tratate în *Reflecții diverse* cît și în alte materiale publicate în prezentul volum.

Virtuțile noastre nu sînt, de cele mai multe ori, decît niște vicii deghizate.[1]

1

Ceea ce luăm noi drept virtuți nu este adesea decît o înmănunchere de acțiuni și de interese diferite, pe care întîmplarea sau priceperea noastră știu să le orînduiască, și nu totdeauna datorită vitejiei și castității bărbații sînt viteji, iar femeile caste.

2

Amorul-propriu este cel mai mare dintre toți lingușitorii.

[1] În prima ediție a *Maximelor*, cea din 1665, cugetarea aceasta, care sintetizează întreaga concepție a lui La Rochefoucauld, se găsea sub următoarea formă (cf. MS 34): „Ceea ce lumea numește virtute nu este de obicei decît o nălucă înfiripată de pasiunile noastre, căreia îi dăm un nume onorabil, ca să putem face, nepedepsiți, ceea ce vrem". În ulimelte două ediții — din 1675 și din 1678, a reapărut, ca moto, sub altă formă.

3

Orice descoperire se va fi făcut în ţara amorului-propriu, încă mai rămîn în ea destule meleaguri necunoscute [1].

4

Amorul-propriu este mai iscusit [2] decît cel mai iscusit om de lume.

5

Durata pasiunilor noastre nu depinde de noi în mai mare măsură decît durata vieţii noastre.

6

Pasiunea face adesea un nebun din cel mai inteligent om, şi-i face adesea inteligenţi pe cei mai proşti.

7

Acele mari şi strălucitoare fapte care uluiesc ochii sînt înfăţişate de către cei pricepuţi în tre-

[1] Imaginea aminteşte de gustul unor saloane pentru preţiozitate. Truchet precizează: „Aşa, de pildă, în extremul-nord al Hărţii Dragostei, dincolo de Marea Primejdioasă, d-ra de Scudéry a aşezat pemînturi Necunoscute (acele *Terrae incognitae* ale vechilor navigatori)."

[2] Fr. *habile*, şi cu sensul de inteligent, capabil.

burile obşteşti ca nişte urmări ale unor ţeluri mari, pe cînd ele sînt de obicei urmări ale felului de a fi şi ale pasiunilor. Astfel, războiul dintre August şi Antoniu, atribuit ambiţiei pe care o nutreau de a pune stăpînire pe lume, nu era — poate — decît urmarea invidiei [1].

8

Pasiunile sînt singurii oratori care conving totdeauna. Ele sînt ca o artă [2] a naturii, ale cărei reguli nu pot da greş ; şi omul cel mai simplu, stăpînit de pasiune, convinge mai bine decît cel mai mare elocvent, dar lipsit de ea.

9

Pasiunile sînt nedrepte şi au un interes al lor, ceea ce le face primejdioase de urmat ; trebuie să

---

[1] *Fr. jalousie.* Cf. maxima 28, în care La Rochefoucauld defineşte acest termen aici mai mult cu înţeles de pizmă, de invidie, decît de ambiţie. Cf. şi exemplul dat de Furetière în dicţionarul lui : „Un supus care ajunge prea puternic stîrneşte pizma suveranului său". Se ştie că Octavian şi Antoniu au format împreună cu Lepidus cel de-al doilea triumvirat, asigurîndu-şi stăpînirea lumii ; dar Anotniu a renunţat la ambiţia politică de dragul Cleopatrei, regina Egiptului. Învins la Actium, în anul 31 î.e.n. el s-a retras în Alexandria, unde s-a sinucis.

[2] *Artă*, cu înţelesul de intuiţie, de instinct.

ne ferim de ele, chiar atunci cînd par nespus de chibzuite.

10

În inima omenească pasiunile se zămislesc necontenit, așa încît năruirea uneia înseamnă mai totdeauna înscăunarea alteia.

11

Pasiunile dau naștere adesea altora care le sînt potrivnice. Avariția duce uneori la risipă și risipa la avariție; adesea omul este dîrz din slăbiciune, și îndrăzneț din sfiiciune.

12

Oricîtă grijă am avea să ne ascundem pasiunile sub aparență de evlavie și de onoare, ele se întrevăd neîncetat prin vălurile acestea.

13

Amorul nostru propriu suportă mai greu condamnarea gusturilor decît a părerilor noastre.

14

Nu numai că oamenii sînt înclinați să uite de binefaceri și de jigniri, ci îi urăsc chiar pe cei

care i-au îndatorat și încetează de a-i mai urî pe cei care i-au jignit. Silința de a răsplăti binele și de a răzbuna răul li se pare o constrîngere căreia le vine greu să-i dea ascultare.

15

Îndurarea suveranilor nu este adesea decît o dibăcie politică pentru a cîștiga dragostea supușilor.

16

Clemența aceasta, din care s-a făcut o virtute, se practică uneori din vanitate, cîteodată din lene, adesea de teamă, și mai totdeauna pentru toate trei la un loc [1].

17

Cumpătarea persoanelor fericite provine din liniștea pe care o dau firii lor împrejurările prielnice.

18

Cumpătarea este un chip al temerii de a fi pizmuiți sau disprețuiți, așa cum merită cei ce se

[1] Într-o scrisoare către părintele Thomas Esprit, din 6 februarie 1664, La Rochefoucauld spune următoarele cu privire la virtuțile oamenilor de seamă din antichitate

îmbată cu fericirea lor ; este o deşartă fălire cu puterea cugetului nostru ; şi, în sfîrşit, cumpătarea oamenilor ajunşi pe culmea cea mai înaltă provine din dorinţa lor de a părea mai presus de situaţia pe care o au.

19

Toţi avem destulă tărie ca să suportăm necazurile altora.

20

Tăria înţelepţilor nu este decît arta de a-şi închide zbuciumul în inimă.

şi la adevăratele temeiuri ale acestor virtuţi : „Vom discuta din capul locului dacă este adevărat sau nu că viciile intră în alcătuirea unor virtuţi, aşa cum intră otrăvurile în compoziţia celor mai importante leacuri ale medicinei. Spunînd noi, mă refer la omul care crede că nu-şi datorează decît lui ce are bun, cum făceau oamenii de seamă din antichitate, şi în privinţa aceasta cred că în mărinimia şi în dărnicia lui Alexandru, şi a multora alţii, intra ceva orgoliu, ceva nedreptate şi mii de alte ingrediente ; că în virtutea lui Caton se găsea multă severitate, multă invidie şi ură împotriva lui Cezar ; că în clemenţa lui August faţă de Cinna se va fi aflat dorinţa, de a încerca un nou remediu — sătul de atîta vărsare de sînge fără rost — precum şi o anumită teamă de evenimente, lucruri cărora le-am dat mai degrabă numele de virtute, în loc să disecăm toate tainiţele inimii."

21

Cei osîndiți la schingiuri afișează uneori o tărie sufletească și un dispreț față de moarte, care, în realitate, nu reprezintă altceva decît teama de a privi în față. Așa încît se poate spune că tăria și disprețul acesta sînt, pentru cugetul lor, ceea ce este legătura pentru vederea celor legați la ochi [1].

22

Filozofia biruie cu ușurință nenorocirile trecute și cele viitoare. Dar nenorocirile prezente o răpun.

23

Puțini oameni cunosc moartea. De obicei nu din dîrzenie se suportă, ci din stupiditate și din deprindere ; cei mai mulți mor pentru că n-au cum să scape de moarte.

24

Cînd oamenii mari se lasă doborîți de nenorociri îndelungate, dovedesc că nu le țineau piept decît prin forța ambiției, nu prin tăria sufletului, și că

[1] Aceeași idee este expusă într-o scrisoare a lui La Rochefoucauld către Jacques Esprit, din 24 octombrie 1659 (probabil).

în afară de marea lor vanitate, eroii sînt croiți ca toți oamenii [1].

25

E nevoie de mai multe virtuți însemnate ca să te menții la înălțimea unor împrejurări prielnice, decît să le suporți pe cele vitrege.

26

Nu putem privi țintă nici soarele nici moartea.

27

Ne fălim adesea chiar și cu pasiunile cele mai josnice ; dar invidia este o pasiune sfioasă și rușinoasă pe care nu cutezăm niciodată s-o mărturisim.

28

Gelozia este, într-un fel, dreaptă și cu temei, întrucît nu tinde decît să păstreze un bun care ne aparține sau pe care îl socotim noi că ne apar-

[1] Alt moralist, Esprit, scrie : „Cu excepția vanității, care le umflă și le întărește curajul, eroii sînt făcuți ca și ceilalți oameni."

ţine ; pe cînd invidia este o nebunie furioasă, care nu poate suporta binele altora [1].

29

Răul pe care îl facem nu atrage asupra noastră atîtea persecuţii şi atîta ură cîte ne atrag bunele noastre însuşiri.

30

Avem mai multă forţă decît voinţă ; şi adesea ne închipuim că unele lucruri sînt cu neputinţă numai ca să ne justificăm faţă de noi înşine.

31

Dacă am fi noi înşine fără cusururi, n-am simţi atîta plăcere să le descoperim la alţii.

32

Gelozia trăieşte din îndoieli şi ajunge nebunie furioasă sau se spulberă, de îndată ce trecem de la îndoială la certitudine.

---

[1] În prima ediţie a *Dicţionarului Academiei Franceze* (1694), termenii erau definiţi astfel : *invidie :* neplăcerea pe care o avem din pricina avutului altuia ; *gelozie :* pasiune a unei persoane geloase ; *gelos :* cel care se teme ca vreun concurent să nu-i răpească un bun pe care îl are sau la care năzuieşte. Cf. şi maxima 7.

33

Trufia își găsește totdeauna o compensație și nu pierde nimic, nici cînd renunță la vanitate.

34

Dacă n-am suferi de orgoliu, nu ne-am plînge de al altora.

35

Orgoliul este același la toți oamenii, și nu există deosebire decît în mijloacele și modul de a-l da în vileag.

36

Se pare că natura, care a orînduit cu atîta înțelepciune organele corpului nostru ca să ne facă fericiți, ne-a dat și orgoliul, ca să ne cruțe de durerea de a ne cunoaște imperfecțiunile.

37

Orgoliul precumpănește în noi bunătatea [1] cînd îi mustrăm pe cei ce greșesc; și nu-i dojenim atît ca să-i scăpăm de greșeli, cît ca să-i convingem că noi sîntem scutiți de ele.

---

[1] În mss. Liancourt și în ediția din Olanda, cuvîntul *bonté* (= bunătate) este înlocuit cu *charité* (= milă, îngăduință).

38

Făgăduim potrivit speranțelor noastre și ne ținem făgăduielile potrivit temerilor pe care le avem.

39

Interesul vorbește tot felul de graiuri, și joacă tot felul de roluri, chiar și rolul dezinteresului.

40

Interesul, care îi orbește pe unii, luminează mințile altora.

41

Cei care se îndeletnicesc prea mult cu lucruri mărunte nu mai sînt în stare de obicei de lucruri mari [1].

42

Nu avem destulă forță ca să ascultăm întru totul de judecata noastră [2].

---

[1] În maxima 51 din prima ediție, La Rochefoucauld părea, dimpotrivă, că socotește „spiritul de detaliu" și „vederile largi" ca incompatibile. Este adevărat că maxima aceasta a fost suprimată în ediția a doua, dar a fost menținută nr. 41. Cf. și aprecierea despre Ludovic al XIII-lea: „Avea un spirit de detaliu, preocupat numai de lucruri mici". (*Mémoires*, ed. G.E.F., t. II, pp. 2—3.)

[2] Doamna de Sévigné îi scria doamnei de Grignan, la 14 iulie 1680: „Spui de o mie de ori mai bine decît

43

Omul crede adesea că se conduce singur, cînd e condus; și în timp ce prin mintea lui tinde către un țel, inima îl trage pe nesimțite către altul.

44

Tăria și slăbiciunea minții sînt nepotrivit numite așa; ele nu sînt, în realitate, decît buna sau proasta dispoziție a organelor trupului.

45

Nestatornicia firii noastre este și mai ciudată decît nestatornicia sorții.

46

Dragostea sau indiferența pe care le aveau filozofii [1] față de viață nu erau decît un gust al amorului lor propriu, despre care nu trebuie să mai discutăm, precum despre gustul limbii expresive sau despre alegerea culorilor [2].

---

domnul de La Rochefoucauld «Nu avem destulă judecată ca să ne folosim de toată forța noastră». I-ar fi fost rușine, sau măcar ar fi trebuit să-i fie, văzînd că era de ajuns să-i răsturnăm maxima ca s-o facem cu mult mai adevărată." (Citat de J. Truchet.)

[1] J Truchet deduce că La Rouchefoucould se referă la filozofii din antichitate, mai ales la Seneca.

[2] Aluzie la proverbul: „Despre gusturi și despre culori nu se discută".

47

Firea noastră pune preț pe tot ceea ce vine de la întîmplare.

48

Fericirea stă în gust și nu în lucruri ; și sîntem fericiți că avem parte de ce ne este drag și nu pentru că avem ceea ce găsesc alții vrednic de iubire.

49

Nu sîntem niciodată nici atît de fericiți nici atît de nefericiți pe cît ne închipuim.

50

Cei care se cred înzestrați cu merite își fac o cinste din faptul că sînt nefericiți, ca să-i convingă pe alții și să se convingă pe ei înșiși că sînt vrednici să fie expuși vitregiilor sorții.

51

Nimic nu poate știrbi mai mult mulțumirea de noi înșine decît să vedem că, într-o bună zi, nu ne mai face plăcere ceea ce ne plăcea cîndva.

52

Oricît de diferite ar părea situațiile materiale ale oamenilor, există totuși o anumită cumpănă

între bine și rău, care le aduce pe picior de egalitate.

53

Oricît de mari ar fi darurile naturii, nu numai ea singură, ci întîmplarea împreună cu natura făuresc eroii [1].

54

Disprețuirea bogățiilor era, la filozofi [2], o dorință ascunsă de a-și răzbuna meritul pentru nedreptatea sorții prin disprețuirea acelorași bunuri de care îi lipsea ea ; era o taină a lor ca să se pună la adăpost de umilințele sărăciei ; era un drum ocolit pentru a ajunge la prețuirea pe care nu o puteau obține prin bogății [3].

---

[1] Cf. reflecția XIV : „Natura are grijă să dea calitățile, iar norocul *(la fortune)* să le pună în aplicare..." (Cf. maxima 152.)

[2] La filozofii din antichitate.

[3] J. Truchet apropie maxima aceasta de un fragment din prefața lucrării lui Jacques Esprit, *Despre falsitatea virtuților omenești ;* autorul spunea că ambiția filozofilor „le inspiră dispreț, față de bogății, față de dregătorii și de aprecierea oamenilor, pentru ca disprețul față de bogății, față de funcții rentabile și față de dregătorii să-i facă mai vrednici de prețuire decît cei care se bucură de ele".

55

Ura față de cei favoriți nu este altceva decît dragostea față de favoare. Ciuda de a nu ne bucura de ea își găsește mîngîierea și se alină prin disprețul pe care îl arătăm față de cei ce o au, și, neputînd să le smulgem ceea ce le atrage aprecierile întregii lumi, le refuzăm aprecierile noastre.

56

Ca să ne rostuim în lume, facem tot ce ne stă în putință să părem gata rostuiți [1].

57

Cu toate că oamenii [2] se fălesc cu faptele lor mari, adesea acestea nu sînt roadele unui plan măreț, ci ale întîmplării.

---

[1] J. Truchet amintește următoarea frază din *Memorii*: „Ducele de Beaufort, la rîndul lui, se servea cu folos de distincția aceasta și de celelalte avantaje ale lui, ca să ajungă pe placul stăpînirii, prin impresia pe care voia s-o dea că se află în grațiile celor mari". (Ed. G.E.F. t. II, p. 60.)

[2] Inițial, La Rochefoucauld vorbea despre *miniștri*; din prudență, de la ediția a doua, autorul a înlocuit acest cuvînt cu *oamenii*.

58

Se pare că faptele noastre se înfiripă sub zodii bune sau rele [1], cărora le datorează o mare parte din laudele sau din învinuirile ce li se aduc.

59

Nu există întîmplări atît de nefericite din care oamenii pricepuți să nu tragă vreun folos, nici atît de fericite, pe care cei nepricepuți să nu le poată întoarce în dauna lor.

60

Norocul întoarce toate în folosul celor pe care îi favorizează [2].

61

Fericirea şi nefericirea oamenilor depind în egală măsură de firea lor ca şi de întîmplare.

---

[1] Astrologia era foarte prețuită în secolul al XVII-lea. Din prudență, cu începere de la ediția a doua, La Rochefoucauld a scos cuvintele *ca şi noi.*

[2] „Maxima aceasta o corectează şi chiar o contrazice, în mare măsură, pe cea precedentă : nu iscusința, ci norocul întoarce totul în folosul anumitor persoane". (J. Truchet.)

62

A fi sincer înseamnă a-ţi deschide inima [1]. Sinceritatea o găsim la foarte puţini oameni ; iar aceea pe care o vedem de obicei nu este decît o dibace prefăcătorie pentru a cîştiga încrederea altora.

63

Aversiunea faţă de minciună este adesea o imperceptibilă ambiţie de a ne face mărturiile vrednice de consideraţie şi de a hărăzi cuvintelor noastre respectul cuvenit slovelor de evanghelie.

64

Adevărul nu face atîta bine în lume cît rău fac aparenţele lui [2].

65

Nu există elogii pe care să le precupeţim în faţa chibzuinţei. Şi cu toate acestea ea nu ne poate pune la adăpost nici faţă de cele mai neînsemnate deznodăminte.

---

[1] J Truchet semnalează că definiţia aceasta se găseşte textual în Jacques Esprit, *De la fausseté des vertus humaines*, I-ère partie, chap. III.

[2] Din pricina unor dezamăgiri cumplite.

Un om capabil trebuie să stabilească o ierarhie în interesele lui, şi să se ocupe de fiecare cînd îi vine rîndul. Lăcomia noastră tulbură adesea rînduiala aceasta, făcîndu-ne să ne ocupăm de zor cu atîtea lucruri deodată, încît, de dragul celor mai puţin importante, le pierdem din vedere pe cele mai de seamă.

67

Graţia desăvîrşită este pentru corp ceea ce este bunul-simţ pentru minte [1].

68

E greu să definim iubirea. Ceea ce putem spune despre ea este faptul că, în suflet, e pasiunea de a domni ; în minţile oamenilor, este o simpatie şi,

[1] Ca răspuns la o critică adusă de Corbinelli acestei maxime, într-o scrisoare trimisă doamnei de Sévigné la 31 decembrie 1678, Bussy-Rabutin a replicat că, împreună cu doamna de Coligny, nu este de acord cu critica. „Noi socotim că domnul de La Rochefoucauld vrea să spună că trupul lipsit de graţie este la fel de neplăcut ca mintea fără bun-simţ şi găsim că e adevărat". (Citat de J. Truchet.)

în trupuri, nu e decît dorința ascunsă și gingașă de a poseda ce iubești, după multe taine.

69

Dacă există o iubire curată și cruțată de amestecul celorlalte pasiuni ale noastre, aceea este iubirea ascunsă în adîncul inimii, și de care noi înșine nici nu avem habar.

70

Nu există prefăcătorie care să poată ascunde multă vreme iubirea, acolo unde s-a încuibat, nici să o simuleze, acolo unde nu există [1].

71

Mai că nu există oameni cărora să nu le fie rușine că s-au iubit, atunci cînd nu se mai iubesc [2].

---

[1] Cf. maxima doamnei de Sablé: „Iubirea este ceva atît de deosebit, încît n-o poți ascunde, unde există, nici s-o simulezi, acolo unde nu există".

[2] În romanul epistolar al lui Jean-Jacques Roussseau, *La Nouvelle Héloïse*, Julie citează această maximă într-o scrisoare în care îi explică lui Saint-Preux de ce este atît de minunată căsătoria ei nefiind întemeiată pe dragoste, este ferită de tulburările pe care le aduce după sine sfîrșitul acestei pasiuni. (Partea a treia, scrisoarea XX.)

72

Dacă judecăm iubirea după majoritatea rezultatelor ei, aduce mai mult cu ura decît cu afecțiunea.

73

Putem găsi femei [1] care să nu fi avut niciodată vreo legătură de dragoste, dar rar se întîmplă să găsim o femeie care să nu fi avut cîndva decît una.

74

Nu există decît un fel de iubire, dar există mii de cópii diferite după ea.

75

Iubirea, ca și focul, nu se poate menține fără o ardere continuă ; și încetează de a mai dăinui de îndată ce nu mai are ce spera sau de ce să se teamă.

76

Adevărata iubire este la fel cu apariția duhurilor : toată lumea vorbește despre ele, dar puțini au văzut așa ceva.

---

[1] În mss. Liancourt, Barthélemy și Gilbert, se poate citi : „Există multe femei..."

77

Iubirea își împrumută numele unui șir nesfîrșit de lucruri puse pe seama ei și în care nu are mai mult amestec decît are Dogele în ceea ce se petrece la Veneția [1].

78

Dragostea de dreptate nu este, la cei mai mulți oameni, decît teama de a fi năpăstuiți de nedreptate [2].

79

Tăcerea este alegerea cea mai cuminte pentru cel care nu are încredere nici în el însuși.

80

Ceea ce ne face atît de nestatornici în prieteniile noastre este faptul că e greu să cunoști însu-

[1] Despre slăbiciunea dogilor, Moréri scrie în articolul intitulat *Veneția* din *Grand Dictionnaire historique* (I-ère éd., Lyon, 1674): „Ducele pe care ei îl numesc Dogele și care este suveranul Senatului este schimbat din trei în trei ani; el nu poate iniția sau încheia ceva din treburile însemnate ale Republicii decît cu aprobarea sanatorilor din Marele Consiliu". (Citat de de J. Truchet)

[2] J. Truchet observă că numai maxima aceasta se menține dintr-un mănunchi de patru maxime despre același subiect din prima ediție (88—91).

şirile sufletului şi uşor să le cunoşti pe ale minţii [1].

81

Nu putem iubi ceva decît în raport cu noi, şi nu facem altceva decît să dăm urmare gustului şi plăcerii noastre, cînd îi preferăm pe prietenii noştri nouă înşine ; totuşi numai prin preferinţa aceasta poate fi adevărată şi desăvîrşită prietenia [2].

82

Împăcarea cu duşmanii noştri nu arată decît dorinţa de a ne face o situaţie mai bună, sila de război şi teama de vreo întorsătură rea.

83

Ceea ce au numit oamenii prietenie nu este decît o asociaţie, o menajare reciprocă a intereselor

---

[1] Cu maxima aceasta, începe o serie de nouă maxime referitoare la prietenie sau la viaţa de societate (80—88).

[2] „Maxima aceasta, care datează din 1678, redă, pe scurt, ultima concepţie a lui La Rochefoucauld despre prietenie: Ea este, după cum se vede, subtilă şi nuanţată : amorul-propriu îşi exercită acţiunea pînă şi în preferinţa sinceră pe care o acordăm prietenilor noştri în raport cu noi înşine, fapt care nu opreşte preferinţa aceasta de a pune temeliile unei prietenii desăvîrşite." (J. Truchet.)

și un schimb de servicii; în sfîrșit, nu e decît o negustorie [1], în care amorul-propriu își propune ceva de cîștigat [2].

84

Este mai rușinos să n-ai încredere în prietenii tăi decît să fii înșelat de ei.

85

Ne convingem adesea că-i iubim pe cei mai puternici decît noi; și, cu toate acestea, numai interesul dă naștere acestei prietenii. Nu ne dăruim lor sufletește pentru binele pe care vrem să li-l facem, ci pentru cel pe care vrem să-l primim de la ei.

86

Neîncrederea noastră justifică înșelăciunea altora.

---

[1] În original *commerce*, aici cu înțeles de legătură de schimburi; în ed. I găsim *trafic*.

[2] J. Truchet amintește o părere asemănătoare despre prietenie; găsim această afirmație și la alți moraliști ca J. Esprit, doamna de Sablé (maximele 77 și 78), Saint-Evremond (*Oeuvres mêlées*, 1689, p. 287).

87

Oamenii n-ar trăi multă vreme laolaltă, dacă nu s-ar amăgi unii pe alţii.

88

Amorul-propriu sporeşte sau micşorează în ochii noştri însuşirile prietenilor noştri, pe măsura mulţumirii pe care ne-o prilejuiesc ; le apreciem valoarea după modul în care se poartă cu noi.

89

Toată lumea se plînge de memorie şi nimeni nu se plînge de judecata pe care o are.

90

În raporturile noastre cu ceilalţi, ne facem mai adesea plăcuţi prin defectele decît prin calităţile noastre.

91

Ambiţia cea mai mare nu se dă cîtuşi de puţin în vileag cînd vede că-i este absolut cu neputinţă să ajungă unde năzuieşte.

92

A-i deschide ochii unui om pătruns dinainte de meritele lui înseamnă să-i faci un prost serviciu,

aidoma celui ce i-a fost făcut nebunului din Atena, care credea că toate corăbiile intrate în port sînt ale lui [1].

93

Bătrînilor le place să dea poveţe bune, ca să se consoleze că nu mai sînt în stare să dea exemple rele.

94

Numele mari îi înjosesc, în loc să-i înalţe, pe cei care nu ştiu să se menţină la înălţimea lor.

95

Semnul unei valori extraordinare constă în a vedea că oamenii care o invidiază mai mult sînt constrînşi s-o laude.

96

Omul acesta este nerecunoscător ; dar el este mai puţin vinovat de nerecunoştinţa lui decît acela care i-a făcut bine.

---

[1] „Anecdotă povestită de Atheneu *(Ospăţul sofiştilor,* XII, 81) şi de Elien *(Întîmplări felurite,* IV, 25). Nebunul se numea Thrasyllos ; fratele lui l-a dat în îngrijirea unui doctor. După vindecare, spunea că-i părea tare rău de vremea cînd era nebun. (J. Truchet.)

97

S-au înşelat cei care au crezut că spiritul şi judecata sînt două lucruri deosebite [1]. Judecata nu este decît măreţia luminii spiritului; lumina aceasta pătrunde adîncul lucrurilor; ea observă în ele tot ce trebuie observat şi le percepe pe cele care par imperceptibile. Astfel, trebuie să cădem de acord că puterea de cuprindere a luminii spiritului produce toate efectele atribuite judecăţii [2].

98

Fiecare se laudă cu simţămintele lui, şi nimeni nu îndrăzneşte să se laude cu deşteptăciunea lui [3].

99

Politeţea minţii constă în a gîndi lucruri demne de stimă şi delicate.

---

[1] Aici începe o serie de zece maxime despre spirit şi despre judecată (97-106). Termenul *espirit* este folosit cu accepţiuni diferite: duh, inteligenţă, minte, judecată etc.

[2] „Sub primele ei forme (pînă la ediţia a doua inclusiv), maxima aceasta cuprinde o serie de definiţii deosebite, referitoare la diferite însuşiri ale spiritului. La Rochefoucauld n-a reţinut ca definitivă decît confruntarea a doi termeni, spirit şi judecată, confruntare reluată în maximele 258 şi 456" (J. Truchet.)

[3] Cf. în *Portretul lui La Rochefoucauld...*, pasajul care începe cu cuvintele: „Am duh şi nu stau pe gînduri s-o spun".

100

Galanteria spiritului stă în a spune lucruri măgulitoare în mod plăcut.

101

Se întîmplă adesea că unele lucruri se prezintă mai desăvîrşite în mintea noastră decît dacă ne-am strădui să le facem în chip meşteşugit [1].

102

Mintea este totdeauna amăgită de inimă [2].

---

[1] Cf. maxima 404 (apărută în ed. a patra), care precizează că reuşitele acestea se realizează mai ales sub influenţa pasiunilor.

[2] Doamna de Schonberg, fosta domnişoară de Hautefleur, de care se îndrăgostise Ludovic al XIII-lea şi după care suspinase în tinereţea lui şi La Rochefoucauld — cum spune J. Truchet — femeie foarte evlavioasă, scria printre altele, într-o scrisoare adresată doamnei de Sablé: „Printre ele (maximele primite), sînt unele care mă încîntă, cum este maxima: «Mintea este totdeauna victima inimii». Nu ştiu dacă dumneavoastră o înţelegeţi ca mine; dar eu o înţeleg, mi se pare, destul de frumuşel, şi iată cum: mintea crede totdeauna, prin iscusinţa şi prin raţionamentele ei, că pune inima să facă tot ce vrea ea; dar se înşeală, este amăgită de inimă; căci inima dă totdeauna impuls minţii; îi urmărim toate frămîntările; oricît n-am vrea, ba chiar le urmărim fără să credem că le urmărim..."

103

Toți cei care își cunosc mintea nu-și cunosc inima.

104

Oamenii și afacerile își au un punct al lor din care trebuie privite[1]. Pe oameni trebuie să-i vezi de aproape, pentru a-i judeca așa cum se cuvine, iar afacerile nu le apreciezi niciodată la dreapta lor măsură decît de departe.

105

Om cu judecată nu este cel pe care întîmplarea îl face să găsească temeiul unui lucru, ci cel care îl cunoaște, care îl discerne și îl apreciază.

106

Ca să cunoști bine lucrurile, trebuie să le cunoști detaliile; și cum detaliile sînt aproape infinite, cunoștințele noastre rămîn pururea superficiale și imperfecte.

---

[1] Adică punctul în care se cade să te așezi pentru a vedea o operă de artă sub cel mai potrivit unghi. Cf. Reflecția II: „Fiecare își are punctul său de vedere, din care ține să fie privit".

107

Este şi acesta un fel de a cocheta cînd vrei să atragi atenţia că nu cochetezi niciodată.

108

Mintea n-ar putea să joace multă vreme rolul inimii.

109

Tinerii îşi schimbă gusturile prin neastîmpărul vîrstei, iar bătrînii şi le păstrează din obişnuinţă.

110

Nu dăm nimic cu atîta dărnicie cum dăm sfaturile.

111

Cu cît iubeşti mai mult o amantă, cu atît eşti gata s-o urăşti mai mult.

112

Cusururile minţii sporesc pe măsură ce îmbătrînim, ca şi cele ale chipului.

113

Există căsătorii bune, dar nici una nu e fermecătoare.

114

Nu ne putem consola cînd sîntem înşelaţi de duşmanii noştri şi trădaţi de prieteni, dar sîntem adesea mulţumiţi cînd ne năpăstuim noi înşine[1].

115

E tot aşa de lesne să te înşeli singur fără să-ţi dai seama, pe cît de greu e să-i înşeli pe alţii fără ca ei să prindă de veste.

116.

Nimic nu este mai puţin sincer decît felul de-a cere şi de-a da sfaturi. Cel care cere sfaturi pare să aibă un respect deosebit pentru părerile prietenului său, deşi nu se gîndeşte decît să-l facă să le admită pe ale lui şi să-l ia drept chezaş pentru purtarea lui. Şi cel care dă sfaturi plăteşte încrederea ce i se arată printr-un zel aprins şi dezinteresat, cu toate că nu urmăreşte, de cele mai multe ori, în sfaturile pe care le dă, decît propriul său interes ori satisfacerea vanităţii sale.

117

Cel mai subtil dintre toate şiretlicurile este să ştim să ne prefacem cum trebuie că dăm în cap-

[1] Începutul unei lungi serii de maxime referitoare la diversele aspecte ale înşelătoriei faţă de alţii sau de sine (114-129).

canele ce ni se întind, fiindcă nu putem fi niciodată înșelați mai ușor decît atunci cînd facem planuri cum să-i înșelăm pe ceilalți.

118

Gîndul de a nu înșela niciodată ne expune să fim adesea înșelați.

119

Sîntem atît de obișnuiți să ne prefacem în fața altora, încît în cele din urmă ne prefacem și față de noi înșine.

120

Se săvîrșesc mai adesea trădări din slăbiciune decît după un plan deliberat de trădare.

121

Adesea facem bine, ca să putem să facem răul nepedepsiți.

122

Dacă rezistăm pasiunilor noastre, e mai mult datorită slăbiciunii lor decît tăriei noastre.

123

N-am avea pic de plăcere dacă nu ne-am măguli niciodată.

124

Cei mai iscusiți se fac toată viața lor că înfierează șiretlicurile, ca să se folosească de ele cu cine știe ce prilej important, mînați de vreun mare interes.

125

Folosirea obișnuită a șireteniei este semnul unui spirit mărunt, și celui care recurge la ea, ca să se acopere într-un loc, mai totdeauna i se întîmplă să se descopere în altul.

126

Șiretlicurile și trădările izvoresc numai din nepricepere.

127

Adevăratul mijloc de a fi înșelat constă în a te crede mai isteț decît ceilalți.

Subtilitatea prea mare este o falsă delicatețe, iar adevărata delicatețe este o subtilitate temeinică.

129

Cîteodată este de ajuns să fii incult ca să nu fii înșelat de un intrigant.

130

Slăbiciunea este singurul defect pe care nu l-am putea îndrepta.

131

Cel mai mic defect al femeilor care s-au lăsat în prada dragostei e că fac dragoste[1].

132

E mai ușor să fii înțelept pentru alții decît pentru tine însuți[2].

---

[1] E vorba de dragostea nepermisă.

[2] J Truchet înțelege astfel sensul acestei maxime: „E mai ușor să-l povățuiești pe altul, decît să-ți fixezi pentru tine o linie de conduită; vedem mai clar în problemele altora decît în propriile noastre probleme", interpretare justificată și de textul manuscriselor.

133

Singurele cópii bune sînt cele care ne fac să vedem ridicolul unor originale rele [1].

134

Nu ești niciodată atît de ridicol prin calitățile pe care le ai, pe cît ești prin cele pe care te prefaci că le ai.

135

Sîntem uneori la fel de diferiți de noi înșine, pe cît sîntem de ceilalți.

136

Există oameni care n-ar fi fost nicicînd îndrăgostiți, dacă n-ar fi auzit niciodată vorbindu-se de dragoste.

137

Vorbim puțin cînd vanitatea nu ne dă glas la vorbă [2].

---

[1] Cf. reflecția VII.

[2] „Începe o serie de maxime despre conversație și despre viața în societate (137-142); eventual am putea alătura aceleiași teme mănunchiul următor, care începe cu maxima 143, despre laude". (J. Truchet.)

Preferăm să ne ponegrim singuri decît să nu punem nimic despre noi [1].

139

Una dintre pricinile pentru care găsim atît de puțini oameni care să pară chibzuiți și plăcuți în conversație este că nu există aproape nimeni care să nu se gîndească mai mult la ceea ce vrea să spună decît să răspundă precis la ce i se spune. Cei mai capabili și cei mai amabili se mulțumesc doar să arate o mină atentă, în vreme ce în ochii și în mintea lor se citește o indiferență față de ceea ce li se spune și o anume grabă de a se întoarce la ce vor să spună ei, în vreme ce se vede în ochii și în mintea lor o înstrăinare față de ceea ce li se spune, și că ard de nerăbdare să se întoarcă la ce vor să spună ei, cînd de fapt ar trebui să vadă că este greșit de a încerca să le placi altora sau să-i convingi, căutînd atît de stăruitor să-ți placi ție însuți, și că a asculta cum se cuvine și a răspunde bine este una din cele mai depline desăvîrșiri la care poți ajunge în conversație.

140

Un om de duh ar fi adesea tare stingherit fără societatea proștilor.

---

[1] Doamna de Longueville spune, de asemenea, într-un *Examen de conștiință* adresat domnului Singlin în 1661: „Amorul-propriu ne face mai degrabă să vorbim de rău despre noi înșine, decît să nu vorbim de loc".

141

Ne lăudăm adesea că nu ne plictisim de loc ; și sîntem atît de orgolioși, încît nu vrem să ne găsească cineva plictisitori.

142

Cum caracteristica oamenilor de seamă stă în a ne face să înțelegem multe lucruri în puține cuvinte, oamenii mărginiți, dimpotrivă, au darul de a vorbi mult și de a nu spune nimic.

143

Exagerăm bunele însușiri ale altora mai degrabă de dragul propriilor noastre păreri decît din prețuire pentru meritul lor ; și vrem să ne atragem laude cînd ne facem că-i lăudăm [1].

144

Nu ne place de loc să lăudăm și nu lăudăm niciodată pe nimeni fără interes. Lauda este o lingușire dibace, ascunsă și subtilă, care mulțumește în mod diferit pe cel care o aduce și pe cel care o primește. Unul o ia ca o răsplată a meritelor lui ; celălalt o aduce ca să-și scoată în evidență spiritul de dreptate și de discernămînt.

145

Alegem adesea laude otrăvite care scot la iveală indirect, la cei pe care îl lăudăm, unele defecte

[1] Începutul unei serii de maxime referitoare la laude (143-150).

pe care nu îndrăznim să le dăm în vileag în alt chip.

146

Nu lăudăm de obicei decît ca să fim lăudați.

147

Puțini oameni sînt destul de înțelepți ca să prefere dojana folositoare în locul laudei care îi domască.

148

Există mustrări care laudă și laude care ponegresc.

149

Refuzăm laudele din dorința de a fi lăudați de două ori.

150

Dorința de a merita laudele care ni se aduc ne întărește virtutea ; iar cele áduse duhului, valorii și frumuseții noastre contribuie la sporirea lor.

151

Este mai greu să nu te lași condus decît să-i conduci pe alții.

152

Dacă nu ne-am măguli noi înșine, măgulirea altora nu ne-ar putea dăuna.

153

Natura făurește meritele [1] și împrejurările prielnice le pun în valoare.

154

Întîmplarea ne scapă de mai multe defecte pe care rațiunea nu le-ar putea îndrepta.

155

Există oameni antipatici, cu toate meritele lor, și alții care plac, în ciuda defectelor [2].

156

Sînt unii oameni al căror merit constă în a spune și în a săvîrși prostii cu folos și care ar strica totul dacă și-ar schimba purtarea.

157

Faima oamenilor mari se cuvine întotdeauna măsurată cu mijloacele de care s-au folosit pentru a o dobîndi.

---

[1] Începe un mănunchi de maxime referitoare la ideile de merit, de calități, de mari acțiuni etc. (153-166).

[2] Cf. Convorbirea lui La Rochefoucauld cu cavalerul de Méré.

158

Lingușirea este o monedă falsă care nu are curs decît datorită vanității noastre.

159

Nu e de ajuns să ai mari calități trebuie să știi cum să le folosești cu rost.

160

Oricîtă strălucire ar avea o acțiune, ea nu trebuie socotită mare dacă nu este rodul unui plan măreț.

161

Trebuie să existe o anumită concordanță între acțiuni și planuri dacă vrem să scoatem din ele toate roadele pe care le pot da.

162

Arta de a ști să folosești bine niște vagi însușiri ne smulge prețuirea și dă adesea mai multă faimă decît adevăratul merit.

163

O sumedenie de purtări par ridicole, dar temeiurile lor ascunse sînt foarte chibzuite și foarte trainice.

E mai uşor să pari vrednic de funcţii pe care nu le ai decît de cele pe care le îndeplineşti.[1]

165

Meritul nostru ne atrage preţuirea oamenilor cinstiţi, iar zodia noastră bună pe aceea a publicului.

166

Lumea răsplăteşte mai adeseori aparenţele meritului decît meritul însuşi.

167

Zgîrcenia este mai dăunătoare decît dărnicia.[2]

---

[1] J. Truchet aminteşte, în legătură cu maxima aceasta, că La Rochefoucauld sperase să ajungă profesorul Delfinului (cum era numit principele moştenitor în Franţa); dar domnul de Montausier fusese preferat în postul acesta.

[2] „Acest paradox vădit devine clar dacă ţinem seama de sensul cuvîntului *economie* în vremea aceea (aranjament, arta de a pune în aplicare) şi dacă apropiem maxima aceasta de maximele 491 şi 492; ideea este următoarea: zgîrcenia este mai dăunătoare bunei chiverniseli a unei averi decît este dărnicia". (J. Truchet.)

Cît e ea de amăgitoare, speranța are cel puțin darul să ne ducă pînă la capătul vieții pe un drum plăcut [1].

169

În vreme ce lenea și sfiala ne rețin la datorie, întreaga onoare, în privința aceasta, revine virtuții [2] noastre.

170

Este greu să apreciezi [3] dacă un procedeu precis, sincer și cinstit este rodul probității sau al dibăciei.

171

Virtuțile se pierd în interes, aidoma cu fluviile-n mare.

---

[1] J. Truchet precizează că nu este vorba, aici, de speranța creștină, La Rochefoucauld ferindu-se cu grijă de orice aluzie la religie. „De altfel, dacă am lua cuvîntul *speranță* în sensul lui creștinesc, maxima aceasta ar deveni cu desăvîrșire antireligioasă, și autorul n-ar fi îndrăznit niciodată s-o publice."

[2] Și în înțelesul de tărie morală.

[3] În toate versiunile manuscrise, ca și în ediția olandeză, găsim : „Numai Dumnezeu știe", cuvinte care au fost înlăturate de La Rochefoucauld în edițiile *Maximelor* publicate sub îngrijirea lui.

172

Dacă cercetăm cu atenție diversele urmări ale plictiselii, vom găsi că ea ne face să ne abatem de la mai multe îndatoriri decît interesul.

173

Există diverse feluri de curiozitate una, din interes, care ne îmbie să învățăm ceea ce ne poate fi folositor, și alta, din orgoliu, care provine din dorința de a ști ce nu știu alții.

174

E mai bine să ne folosim mintea ca să îndurăm nenorocirile care se abat asupra noastră, decît să ne gîndim la cele care s-ar putea abate.

175

Statornicia în iubire [1] este o nestatornicie perpetuă, care face ca inima noastră să îndrăgească rînd pe rînd toate calitățile persoanei pe care o iubim, dînd preferință cînd uneia, cînd alteia; astfel încît statornicia aceasta nu este decît o ne-

[1] Începutul unei serii de maxime despre statornicie și nestatornicie (175-179 și 181).

statornicie statornicită și ferecată în aceeași ființă [1].

176

Există două feluri de statornicie în iubire : unul provine din faptul că găsim necontenit, în persoana pe care o iubim, noi temeiuri de a o iubi, și altul din fatpul că ne facem o cinste din a fi statornici [2].

177

Perseverența nu este demnă nici de dojană nici de laudă, pentru că nu este decît durata gusturilor și a sentimentelor care nici nu ni se smulg, nici nu ni se dăruiesc.

178

Ceea ce face să ne placă noile cunoștințe nu-i atît plictiseala de cele vechi sau plăcerea schimbării, cît jignirea de a nu fi destul de admirați de

[1] J Truchet amintește de versurile celebre ale lui La Fontaine din *Cei doi porumbei :*

„Și unul pentru altul trudiți-vă să fiți
O lume felurită, frumoasă, veșnic nouă“ (Fabule, IX, 2).

[2] În mss. Barthélemy, Liancourt și Gilbert, maxima aceasta stabilea o deosebire între *durata iubirii,* pe de o parte, și *ceea ce se numește de obicei statornicie,* pe de alta.

cei care ne cunosc prea bine şi speranţa că vom fi admiraţi mai mult de cei care nu ne cunosc atît.

179

Ne plîngem uneori cu uşurinţă de prietenii noştri, ca să ne justificăm cu anticipaţie uşurinţa.

180

Căinţa noastră nu e atît un regret după răul pe care l-am făcut, cît o teamă de răul care ni se poate întîmpla.

181

Există o nestatornicie provenită din uşurătatea minţii sau din slăbiciunea ei, care o face să primească toate părerile altuia, şi mai este una, mai de înţeles, provenită din sila de lucruri.

182

Viciile [1] intră în alcătuirea virtuţilor aşa cum intră otrăvurile în alcătuirea leacurilor. Chibzu-

[1] Începutul unei lungi serii de maxime consacrate viciilor, fărădelegilor, beteşugurilor sufletului omenesc (182-197). J. Truchet semnalează că maxima aceasta se găsea în fruntea cópiilor din 1663 şi a ediţiei din Olanda.

inţa le îmbină şi le temperează, şi se serveşte de ele cu folos contra vitregiilor vieţii.

183

Trebuie să fim de acord, spre cinstea virtuţii, că nenorocirile cele mai cumplite ale oamenilor sînt cele în care cad datorită fărădelegilor lor.

184

Ne mărturisim defectele ca să dregem, prin sinceritatea noastră, răul pe care ni l-au făcut în mintea altora.

185

Există eroi în rău şi în bine. [1]

186

Nu-i dispreţuim pe toţi cei care au vicii ; dar îi dispreţuim pe toţi cei care nu au nici o virtute. [2]

187

Numele virtuţii serveşte interesului cu tot atîta folos ca şi viciile.

---

[1] În tratatul lui *Despre falsitatea virtuţilor omeneşti*, partea a II-a, cap. IV, Jacques Esprit dezvoltă aceeaşi idee.

[2] Maxima aceasta, împreună cu maxima 1, sînt singurele care au suferit modificări în ed. a patra a *Maximelor*.

188

Sănătatea sufletului nu este mai ferită decît sănătatea trupului ; şi deşi ni se pare că sîntem departe de pasiuni, sîntem tot atît de mult în pericol să ne lăsăm prinşi iar de vîltoarea lor, după cum putem cădea la pat din bun senin.

189

Se pare că natura a statornicit pentru fiecare om, încă de la naştere, anumite limite pentru virtuţi şi pentru vicii.

190

Numai oamenilor mari li se cuvine să aibă defecte mari.

191

Se poate spune că viciile ne aşteaptă, de-a lungul vieţii, ca nişte gazde la care urmează să poposim rînd pe rînd ; şi mă îndoiesc că experienţa ne-ar ajuta să le ocolim, dacă ne-ar fi îngăduit să facem de două ori acelaşi drum.

192

Cînd ne părăsesc viciile, ne măgulim cu gîndul că noi le părăsim.

193

Bolile sufletului revin şi ele ca şi cele ale corpului. Ceea ce luăm noi drept vindecare nu este, de cele mai multe ori, decît un răstimp de tihnă sau de schimbare a bolii.

194

Defectele sufletului sînt ca rănile trupului: oricîtă grijă am avea să le vindecăm, cicatricea se arată mereu şi rănile sînt în orice clipă în pericol să se redeschidă.

195

Ceea ce ne împiedică adesea de a ne lăsa în voia unui singur viciu este faptul că avem mai multe.

196

Ne uităm cu uşurinţă greşelile, cînd nu sînt cunoscute decît de noi.

197

Există oameni despre care putem să nu credem niciodată ceva de rău fără să-l fi văzut; dar nu există unul măcar în care să ne surprindă cumva răul cînd îl vedem.

Ridicăm în slăvi gloria unora pentru a o coborî pe a altora. Şi cîteodată l-am lăuda mai puţin pe excelenţa sa principele, [1], sau pe domnul de Turenne, dacă n-am vrea să-i criticăm pe amîndoi.

199

Dorinţa de a părea capabili ne împiedică să ajungem capabili [2].

200

Virtutea n-ar ajunge atît de departe dacă vanitatea nu i-ar ţine tovărăşie.

201

Cel care crede că poate găsi în sine însuşi tot ce-i trebuie ca să se lipsească de lumea întreagă

[1] Este vorba de principele de Condé. Condé şi Turenne erau socotiţi cele două mari genii militare ale Franţei, în secolul al XVII-lea. La Rochefoucauld îi va compara, după toate regulile paralelei literare, în reflecţia a XIV-a din *Reflecţii diverse.* Asemenea paralele au mai lăsat Saint-Évremond (éd. de Planhol, Paris 1927, t. III, pp. 284-287) şi Bossuet *(Discurs rostit la moartea Principelui de Condé,* în *Oraisons funèbres,* Classiques Garnier, pp. 391-393).

[2] Cf. maxima 40 din volumul doamnei de Sablé : „Adesea, dorinţa de a părea capabili ne împiedică să devenim

se înşală amarnic ; dar cel care crede că lumea nu se poate lipsi de el se înşală şi mai mult.

Falşii oameni de treabă [1] sînt cei care îşi ascund defectele [2] faţă de alţii şi faţă de ei înşişi [3]. Adevăraţii oameni de treabă sînt cei care le cunosc perfect şi le mărturisesc.

---

capabili, deoarece sîntem mai dornici să arătăm ceea ce ştim decît să învăţăm ceea ce nu ştim".

[1] „Se ştie că teremenii *honnêteté, honnête homme, honnêtes gens* se foloseau în secolul al XVII-lea în două înţelesuri deosebite, unul moral şi conform cu actuala semnificaţie a acestor cuvinte, celălalt monden. (A se vedea, în privinţa aceasta, lucrarea clasică a lui Maurice Magendie, *La Politesse mondaine et les théories de l'honnêteté en France de 1600 à 1660.)* De remarcat că La Rochefoucauld aşază aici, una după alta, două maxime, dintre care una (202) foloseşte această expresie în sensul ei moral, iar cealaltă (203) în sensul ei monden. Sensul moral se găseşte şi în maxima 165, iar sensul monden, în maxima 353 şi în mai multe pasaje din *Reflecţii diverse* (II, IV şi XIII) ; există şi cazuri în care cele două sensuri sînt greu de despărţit, ca în maximele 206 şi 307 ; *Portretul lui La Rochefoucauld de el însuşi*". (Jacques Truchet.)

J. Truchet observă că. anterior ediţiei a doua, toate versiunile *Maximelor* prezintă *stricăciunea inimilor* în loc de *defectele lor*, ceea ce da maximei un ton destul de vădit jansenist. Înlocuirea cuvîntului *stricăciune* cu *defectele* îl face să-şi piardă orice rezonanţă religioasă şi readuce maxima pe simplul plan moral.

[3] În convorbirea lui La Rochefoucauld cu Méré, găsim : „Atît falşii oameni de treabă, cît şi falşii cucernici nu umblă decît după aparenţă".

Adevăratul om de elită este cel care nu se fălește cu nimic [1].

204

Severitatea [2] femeilor este ca o găteală și o sulemeneală cu care își sporesc frumusețea.

205

Cumințenia [3] femeilor este adesea dragostea pentru reputație și pentru tihna lor.

---

[1] Cf. ideile cavalerului de Méré: „Ar fi de dorit, pentru a fi totdeauna plăcuți, să excelăm prin tot ce le stă bine oamenilor de societate, fără ca totuși să-i vedem fălindu-se cu ceva". *(Oeuvres complètes,* éd. Boudhors, Paris, 1930, t. II, p. 45). Citat de J. Truchet. Cf. și reflecția XIII: „...Oamenii de lume trebuie să aprobe fără idei preconcepute ceea ce merită să fie aprobat, să caute ceea ce merită să fie căutat și să nu se înfumureze cu nimic"

[2] În privința cinstei.

[3] În original. *l'honnêteté* (cinstea). J. Truchet precizează următoarele: „Cînd este vorba de femei, La Rochefoucauld folosește totdeauna *honnête și honnêteté* în înțelesul restrîns de *castă* și *castitate.* Versiunile manuscrise ale acestei maxime și ediția olandeză prezintă, de altfel, *chasteté* și nu *honnêteté.*"

206

A voi să fii mereu expus vederii oamenilor de treabă din lumea bună înseamnă a fi cu adevărat un om de elită [1].

207

Nebunia se ține scai de noi toată viața. Dacă un om pare înțelept, e numai pentru că nebuniile lui sînt potrivite cu vîrsta și cu situația lui.

208

Există oameni neghiobi care își dau bine seama de ceea ce sînt și care își folosesc cu iscusință neghiobia.

209

Cel ce trăiește fără nebuie nu-i chiar atît de înțelept pe cît crede [2].

---

[1] Aici expresiile *honnête homme* și *honnêtes gens* sînt luate cu dublul lor înțeles moral și monden, cum arată J. Truchet (p. 53, n. 1). Cf. și nota la maxima 353.

[2] Într-o scrisoare a doamnei de Sévigné, din 10 februarie 1672, către fiica ei, doamna de Grignan, găsim unele reflecții în legătură cu această maximă a lui La Rochefoucauld: „...Dar de ce nu înțelegi maxima lui? Vai, cum poți trăi fără nebunie, adică fără fantezie? Și oare nu-i nebun omul care se crede înțelept pentru că nu se dis-

210

Cu vîrsta, ajungem şi mai smintiţi şi mai înţelepţi.

211

Unii oameni seamănă cu nişte cîntece la modă, care nu se cîntă multă vreme.

212

Cei mai mulţi nu judecă oamenii decît după reputaţia pe care o au sau după averea lor.

213

Dragostea de glorie[1], teama de ruşine, gîndul de a face avere, dorinţa de a ne face viaţa mai uşoară şi mai plăcută şi pofta de a-i înjosi pe alţii sînt adesea cauzele acestei vitejii atît de celebre în ochii oamenilor.

---

trează şi nu se înveseleşte cu nimic? Ai să ajungi la părerea noastră." Dintr-o altă scrisoare (1 martie 1672), aflăm că doamna de Sévigné înţelegea, prin „fantezii", pasiunile.

[1] Începutul unei serii de maxime consacrate vitejiei militare (213-221, cu excepţia maximei 218, care, după cum arată J. Truchet, nu datează decît de la ediţia a doua).

La ostaşii de rînd vitejia este o mserie primejdioasă, pe care şi-au ales-o ca să aibă din ce trăi.

215

Vitejia desăvîrşită şi laşitatea deplină sînt două extremităţi la care se ajunge arareori. Spaţiul dintre ele este vast şi cuprinde toate felurile celelalte de curaj : nu există mai puţină deosebire între ele ca între chipuri şi firi. Unii oameni se expun cu dragă inimă la începutul unei lupte, dar le piere elanul şi se satură repede de durata ei. Alţii sînt mulţumiţi cînd au făcut ceva de ochii lumii, şi nu mai fac mare lucru după aceea. Ni-i dat să-i vedem pe unii care nu-şi pot stăpîni totdeauna frica. Alţii se lasă cîteodată tîrîţi în viltoarea panicilor. Alţii pornesc la atac pentru că nu cutează să rămînă pe poziţiile lor. Sînt unii cărora obişnuinţa cu cele mai neînsemnate pericole le întăreşte curajul şi-i pregăteşte să se expună la altele mai mari. Unii sînt viteji la lupta cu spada, dar se tem de gloanţele de flintă ; alţii nu se sinchisesc de gloanţe, dar se tem de împunsăturile cu spada. Toţi curajoşii de felurite soiuri recunosc faptul că noaptea, care sporeşte teama şi ascunde şi faptele bune şi pe cele rele, îţi lasă libertatea să te cruţi. Mai există o altă prudenţă şi mai generală, întrucît nu se află om care să facă tot ce ar fi în stare să facă într-o situaţie,

dacă ar avea siguranța că se întoarce teafăr. Astfel încît se vede cît de colo că teama de moarte știrbește întrucîtva vitejia.

216

Vitejia desăvîrșită stă în a săvîrși fără martori ceea ce ai fi în stare să săvîrșești în fața lumii întregi.

217

Îndrăzneala, o forță extraordinară a sufletului, îl ridică mai presus de tulburările, de răvășirea și de emoțiile pe care vederea unor mari pericole le-ar putea stîrni în el; tocmai prin forța aceasta își păstrează eroii cumpătul și folosirea nestingherită a judecății în toiul evenimentelor celor mai surprinzătoare și mai cumplite.

218

Ipocrizia este un omagiu pe care viciul îl aduce virtuții.

219

Majoritatea oamenilor se expun de ajuns în război pentru a-și salva onoarea. Dar puțini vor

să se expună mereu atît cît e nevoie pentru reușita planului pentru care se expun [1].

220

Vanitatea, rușinea, și mai ales temperamentul făuresc adesea vitejia bărbaților și virtutea femeilor [2].

---

[1] Într-o scrisoare din 9 septembrie 1662, adresată moralistului Jacques Esprit, La Rochefoucauld își comentează astfel maxima: „Nu știu dacă o înțelegeți mai bine astfel; dar vreau să spun că este un lucru destul de obișnuit să-ți pui viața în joc pentru a scăpa de ocară; dar, după ce ai făcut lucrul acesta, ești destul de mulțumit ca să nu te sinchisești de obicei prea mult de izbînda lucrului pe care vrei să-l duci la bun sfîrșit, și este sigur că cei care se expun atît cît este necesar ca să cucerească o cetate pe care o atacă, sau ca să cucerească o țară, au mai mult merit, sînt mai buni ofițeri, și au concepții mai mărețe și mai folositoare decît cei care se expun doar ca să-și pună onoarea la adăpost; și e foarte lesne să găsim oameni din ultima categorie despre care am spus mai adineauri, și foarte anevoios să găsim din cealaltă categoric."

[2] O explicație asemănătoare se găsește în Jacques Esprit, în tratatul *De la fausseté des vertus humaines* (partea a doua, cap. VI, *Despre modestia femeilor"*). De asemenea, în maximele abatelui d'Ailly: „Vitejia le este dată bărbaților, iar castitatea femeilor, ca fiind virtuțile lor de căpetenie, cele mai greu de cultivat; cînd virtuțile acestea nu au de partea lor temperamentul și grația care să le susțină, ajung foarte slabe, și sînt sacrificate în curînd dragostei de viață și plăcerii". (Citat de J. Truchet.)

221

Nu vrem să ne pierdem viaţa, şi vrem să ne acoperim de glorie ; ceea ce face că vitejii au mai multă îndeîmnare şi minte ca să se ferească de moarte decît au cei cu patima proceselor ca să-şi păstreze avutul.

222

Nu există persoane care, de la primele semne de declin ale vîrstei, să nu arate şubrezeniile de care vor da dovadă mai tîrziu trupul şi mintea lor [1].

223

Recunoştinţa [2] este ca buna-credinţă a negustorilor : ea întreţine negoţul ; şi nu plătim pentru că este drept să ne achităm de datorii, ci ca să găsim mai uşor oamenii care să ne dea cu împrumut.

224

Nu toţi cei care se achită de îndatoririle recunoştinţei se pot măguli, pentru aceasta, că sînt recunoscători.

---

[1] Cf. reflecţia IX.

[2] Începutul unui mănunchi de maxime despre recunoştinţă şi despre ingratitudine (223-229), exceptînd maxima 227, introdusă în volum la ediţia a cincea.

225

Înşelarea speranţelor noastre cu privire la recunoştinţa pe care o aşteptăm de pe urma generozităţilor săvîrşite vine de acolo că orgoliul celui care dă şi orgoliul celui care primeşte nu pot să cadă de acord în privinţa valorii binefacerii.

226

Graba prea mare pe care o au unii de a se achita de o îndatorire este un fel de nerecunoştinţă.

227

Oamenii fericiţi nu se îndreaptă mai deloc; ei cred că au mereu dreptate cînd norocul le susţine purtarea urîtă.

228

Orgoliul nu vrea să fie dator, iar amorul-propriu nu vrea să plătească.

229

Binele pe care ni l-a făcut cineva cere să nu ne revoltăm împotriva răului pe care ni-l face [1].

[1] La Rochefoucauld spune despre el însuşi (în *Portret...*) în legătură cu atitudinea lui faţă de prieteni: „Le suport cu răbdare toanele şi le trec cu vederea orice".

Nimic nu este mai molipsitor decît exemplul şi nu săvîrşim niciodată nici vreun bine nici vreun mare rău care să nu stîrnească altele la fel. Faptele bune le imităm din spirit de întrecere, iar pe cele rele din răutatea firii noastre, pe care simţul ruşinii o ţinea ferecată şi pe care exemplul dat o pune în libertate.

231

E o mare nebunie să fii numai tu înţelept [1].

---

[1] J. Truchet apropie maxima aceasta de *Mizantropul* lui Molière, reprezentat la 4 iunie 1666. Maxima face parte din ediţia a doua, care urma să apară în septembrie 1666. „Ridicolul lui Alceste nu stă tocmai în voinţa lui de a fi înţelept cu orice preţ, chiar, şi mai ales, singur? Dovadă versurile bine cunoscute pe care le rosteşte

«Mi-s oamenii-ntr-atita de odioşi, că-i drept,
M-aş face foc de-aş trece în ochii lor deştept».

Sau versurile lui Philinte:

«E-o nebunie: una nemaivăzută:-anume,
A da mereu cu aura să-ndrepţi întreaga lume»."

(Actul I, scena 1)

Maxima aminteşte şi de o frază a lui Balthazar Gracián, din *Oráculo manual*: „Mai bine nebuni cu toţii decît înţelept singur, spun cei care se ocupă de politică".

Orice pretext am da marilor noastre necazuri, adesea numai interesul şi vanitatea le pricinuiesc.

233

În marile noastre necazuri există diferite feluri de ipocrizie. Într-unul, sub pretextul că plîngem pierderea unei fiinţe dragi, ne plîngem pe noi înşine; ne pare rău după părerea bună pe care o avea despre noi; plîngem micşorarea binelui, a plăcerii şi a consideraţiei de care ne bucuram. Şi astfel, morţii au cinstea unor lacrimi care nu curg decît pentru cei vii. Spun că este un fel de ipocrizie, din pricină că, în amărăciunile de felul acesta, ne înşelăm pe noi înşine. Există o altă ipocrizie, care nu e atît de neprihănită, pentru că amăgeşte pe toată lumea este adînca mîhnire a anumitor persoane care năzuiesc gloria unei frumoase dureri nemuritoare. După ce timpul, care mistuie totul, le-a curmat durerile pe care le aveau cu adevărat, o ţin într-un plînset, într-o jelanie şi un oftat; iau mutra unei făpturi lugubre şi se chinuiesc să convingă lumea, prin tot ce fac, că mîhnirea lor nu va înceta decît odată cu viaţa. Această jalnică şi istovitoare vanitate o vedem de obicei la femeile ambiţioase [1]. Cum, ca femeile, sînt închise toate

[1] Aceeaşi temă se poate găsi în lucrarea lui Jacques Esprit, *De la fausseté des vertus humaines* (prima parte. cap. XVI: *Durerea morţii rudelor şi a prietenilor*).

drumurile gloriei, se străduiesc să ajungă celebre prin afișarea unei mîhniri fără alinare. Mai există încă o categorie de lacrimi, cu izvoare sărace, care curg și seacă repede : unii plîng ca să le meargă numele că sînt duioși ; alții plîng pentru a fi compătimiți, alții plîng ca să fie plînși ; în sfîrșit, mai sînt unii care plîng ca să scape de ocara de a nu plînge.

234

Mai adeseori din orgoliu decît din lipsă de înțelegere ne opunem cu atîta îndîrjire părerilor celor mai comune : găsim primele locuri ocupate în tabăra cea bună, și nu vrem cu nici un chip locuri de codași.

235

Ne consolăm ușor de nenorocirile prietenilor noștri, cînd slujesc să pună în lumină dragostea noastră față de ei.

236

Se pare că amorul-propriu este păcălit de bunătate, și că-și uită de sine cînd muncim pentru folosul altora. Totuși asta înseamnă s-o apuci pe drumul cel mai sigur ca să-ți ajungi țelurile ; înseamnă să dai cu camătă sub pretextul dăruirii ; înseamnă,

în sfîrșit, să cîștigi de partea ta pe toată lumea printr-un mijloc subtil și delicat.

237

Nimeni nu merită să fie lăudat pentru bunătatea lui, dacă nu are tăria să fie rău orice altă bunătate nu este, de cele mai multe ori, decît o lenevire sau o neputință a voinței.

238

Nu e atît de primejdios să faci rău majorității oamenilor, cît e să le faci prea mult bine.

239

Nimic nu ne măgulește mai mult orgoliul ca încrederea celor mari pentru că o privim ca pe un rezultat al meritului nostru, fără să ne gîndim că ea nu provine, de cele mai multe ori, decît din vanitate sau din neputința de a păstra secretul.

240

Putem spune despre plăcerea distinctă a frumuseții că este o armonie ale cărei reguli nu le știm, și un raport tainic al trăsăturilor luate laolaltă, și al trăsăturilor cu culorile și cu înfățișarea persoanei.

241

Cochetăria este urzeala firii femeilor. Dar nu o folosesc toate, deoarece cochetăria cîtorva este înfrînată de teamă sau de judecată. [1]

242

Îi stingherim adesea pe alţii cînd credem că nu-i putem stingheri niciodată. [2]

243

Există puţine lucruri cu neputinţă prin ele însele ; ne lipsesc nu atît mijloacele, cît sîrguinţa de a le duce la înfăptuire.

244

Suprema capacitate a cuiva constă în a cunoaşte bine valoarea lucrurilor.

245

Este o mare iscusinţă să ştii să-ţi ascunzi iscusinţa. [3]

---

[1] Variantă ed. 1665, nr. 262 ; „Cochetăria ţine de fondul şi de firea tuturor femeilor ; dar nu toate o pun în aplicare, deoarece cochetăria unora este înfrînată de temperamentul şi de judecata lor".

[2] Cf. reflecţia II din *Reflecţii diverse.*

[3] Variantă ed. 1665, nr. 267 : „Arta cea mai înaltă a unui om iscusit este aceea de a şti să-şi ascundă iscusinţa".

246

Ceea ce pare generozitate nu este adesea decît o ambiţie deghizată care dispreţuieşte micile interese, pentru a se îndrepta spre altele mai mari.

247

Fidelitatea care se vede la cei mai mulţi oameni nu e decît o născocire a amorului-propriu pentru atragerea încrederii. Este un mijloc de a ne ridica mai presus de alţii, şi de a deţine cele mai importante lucruri.

248

Mărinimia dispreţuieşte totul pentru a obţine totul.

249

Nu e mai puţină elocvenţă în tonul, în privirile şi în atitudinea unei persoane decît în alegerea cuvintelor ei.

250

Adevărata elocvenţă constă în a spune tot ce trebuie şi a nu spune decît ce trebuie.

251

Sînt persoane cărora le vin bine defectele, iar altele care displac cu toate însuşirile lor alese. [1]

252

Este un lucru deopotrivă de obişnuit să vezi schimbîndu-se gusturile pe cît este de neobişnuit să vezi schimbîndu-şi înclinările. [2]

253

Interesul se foloseşte de tot felul de virtuţi şi de vicii.

254

Adesea, umilinţa nu este decît o prefăcută supunere, de care ne folosim pentru a-i supune pe alţii ; este un şiretlic al orgoliului care se înjoseşte pentru a se înălţa ; şi, cu toate că se transformă în mii de chipuri, niciodată nu este mai bine deghizat şi mai capabil să înşele decît atunci cînd se ascunde sub înfăţişarea umilinţei.

255

Toate sentimentele au — fiecare în parte — un ton, gesturi şi chipuri proprii. Şi raportul acesta,

[1] Cf. maxima 155 şi convorbirea lui La Rochefoucauld cu cavalerul de Méré.

[2] Cf. reflecţia X din *Reflecţii diverse;* între MS 1 şi maxima 252 se constată o anumită contradicţie.

bun sau rău, plăcut sau neplăcut, este ceea ce face ca persoanele să placă sau să displacă.

256

În toate categoriile sociale, fiecare simulează o expresie și o fizionomie, ca să pară ceea ce vrea să fie crezut. Și astfel, putem spune că lumea nu e alcătuită decît din măști. [1]

257

Gravitatea este un mister al trupului născocit ca să ascundă defectele spiritului.

258

Bunul gust provine mai mult din judecată decît din spirit. [2]

---

[1] Într-o scrisoare adresată doamnei de Sablé în anul 1663, doamna de Schonberg comentează astfel maxima aceasta: „E mult de cînd am gîndit și eu lucrul acesta și de cînd am spus că toată lumea era în mascaradă și mai bine dechizată decît la cea de la Luvru, căci nu mai recunoști pe nimeni. În sfîrșit, faptul că totul este aranjat ca să arate ceva cinstit, fără să fie cinstit în realitate, este totuși un lucru tare straniu."

[2] „Maxima aceasta, ca și maxima 456, nu se împacă deloc cu maxima 97, care declară că nu avem dreptate cînd socotim judecata și spiritul ca două lucruri deosebite. De remarcat că datează, ca și maxima 456, de la ediția a cincea." (J. Truchet.)

Plăcerea dragostei se află în ea însăşi ; şi eşti mai fericit prin pasiunea pe care o simţi tu însuţi decît prin aceea pe care o inspiri altora.

260

Curtoazia este dorinţa de a fi tratat cu curtoazie şi de a fi socotit politicos.

261

Educaţia pe care le-o dăm de obicei tinerilor [1] este un al doilea amor-propriu pe care li-l insuflăm.

262

Nu există pasiune în care iubirea de sine să domnească atît de straşnic ca în dragoste ; şi totdeauna sîntem mai dispuşi să sacrificăm tihna fiinţei iubite decît să ne-o pierdem pe a noastră.

263

Ceea ce se cheamă dărnicie nu este, cel mai adesea, decît vanitatea de a dărui, la care ţinem mai mult decît la ceea ce dăruim.

---

[1] În mss. Liacourt şi Barthélemy, în cópiile din 1663, în ediţia olandeză şi chiar în primele exemplare din prima ediţie a *Maximelor*, se găsea cuvîntul *princes* (suverani), cuvînt scos de autor, din prudenţă, chiar în cursul tipăririi, cum ne informează J. Truchet.

Mila este adesea o regăsire a propriilor noastre nenorociri în nenorocirile altora. Este o iscusită prevedere [1] a năpastelor peste care putem da ; le dăm ajutor altora pentru a-i îndatora să ne dea şi ei în ocazii asemănătoare şi aceste servicii pe care le facem altora sînt, la drept vorbind, bunuri pe care ni le oferim nouă înşine cu anticipaţie.

265

Micimea spirituală duce la îndărătnicie [2] şi nu credem cu una, cu două ce este mai încolo de ceea ce vedem noi.

266

Ne-am înşela crezînd că numai pasiunile violente, ca ambiţia şi iubirea, le pot birui pe celelalte. Oricît e ea lipsită de vlagă [3], lenea nu se lasă

[1] J. Esprit scrie şi el că este „O prevedere isçusită", adăugînd că este „providenţa amorului-propriu". (Citat de J. Truchet.)

[2] Cf. maxima nr. 41 din culegerea doamnei de Sablé : „Micimea spirituală, ignoranţa şi înfumurarea alcătuiesc îndărătnicia".

[3] Cf. Jacques Esprit : „Oricît de lipsită de vlagă, lenea învinge ambiţia, care este o pasiune arzătoare". (*Op. cit.*, partea a doua, c. XIX.)

pînă nu ajunge, adeseori, stăpînă ea își arogă drepturi în toate proiectele și în toate acțiunile vieții ; ea nimicește și mistuie pe nesimțite pasiunile și virtuțile. [1]

267

Graba de a da crezare răului fără să-l fi cercetat îndeajuns este o urmare a orgoliului și a lenii. Vrem să găsim vinovații și nu vrem să ne dăm osteneala de a cerceta învinuirile. [2]

268

Recuzăm judecătorii pentru cele mai mărunte interese, și ținem cu tot dinadinsul ca reputația și

[1] Doamna Schonberg, în scrisoarea către doamna de Sablé, din 1663, socotește această maximă despre lene un lucru nou, pe care îl admiră. Apoi spune : „Este adevărat — și autorul a răscolit bine în suflet pentru a găsi un simțămînt atît de ascuns, dar atît de adevărat — încît socotesc că nici una dintre maximele acestea nu este mai adevărată și sînt încîntată aflînd că lenii îl datorăm nimicirea tuturor pasiunilor. Cred că în momentul de față trebuie s-o apreciem ca singura virtute din lume, deoarece ea smulge din rădăcini toate viciile..."

[2] În original, *les crimes*, luat cu sensul etimologic, *crimen*, învinuire, cap de acuzare, potrivit ediției G.E.F. „Maxima aceasta, compusă în 1663 — notează J. Truchet — ar putea prea bine să facă aluzie la anchetarea cazului Fouquet, în curs de desfășurare, și pe care La Rochefoucauld o urmărea de aproape".

gloria noastră să depindă de judecata oamenilor care ne sînt cu toţii potrivnici, fie prin invidie, fie prin ideile lor preconcepute, fie prin îngustimea minţii lor ; şi doar de dragul de a-i face să se pronunţe în favoarea noastră ne riscăm, în atîtea chipuri, tihna şi viaţa.

269

Nu există om destul de inteligent încît să-şi dea seama de tot răul pe care îl face.

270

Onoarea dobîndită este o chezăşie pentru aceea pe care trebuie s-o dobîndim.

271

Tinereţea este o beţie necontenită este febra raţiunii.

272

Nimic n-ar trebui să-i umilească mai mult pe oamenii care s-au făcut vrednici de toată lauda decît grija pe care o pun mai departe de a se afirma prin lucruri mărunte.

Sînt oameni care se bucură de vază în societate, și care, drept orice merit, n-au decît viciile care folosesc în relațiile dintre oameni.

274

Harul noutății este pentru iubire ceea ce este floarea pentru fructe ; îi dă o strălucire care se destramă repede și nu se mai întoarce niciodată. [1]

275

Bunătatea înnăscută, care se fălește că e atît de sensibilă, este adesea înăbușită de cel mai neînsemnat interes.

276

Absența micșorează pasiunile obișnuite și le sporește pe cele mari, așa cum vîntul stinge lumînările și întețește focul.

277

Adeseori femeile cred că tot mai iubesc, chiar cînd nu mai sînt îndrăgostite. Urzirea unei intrigi, freamătul spiritual pe care îl dă o legătură de dra-

[1] Aceeași imagine în reflecția XVII din *Reflecții diverse.*

goste, înclinarea naturală către plăcerea de a fi iubite, și mîhnirea de a respinge, toate astea le conving că sînt stăpînite de pasiune, cînd de fapt nu sînt stăpînite decît de cochetărie.

278

Ceea ce face să fim deseori nemulțumiți de cei care duc tratative este faptul că mai totdeauna părăsesc interesul prietenilor lor de dragul succesului negocierii, care devine interesul lor prin cinstea de a fi reușit în ceea ce întreprinseseră.

279

Cînd ridicăm în slăvi afecțiunea pe care o au prietenii pentru noi, adesea o facem nu atît din recunoștință, cît din dorința de a ni se aprecia meritul.

280

Consimțămîntul pe care-l acordăm celor care intră în lume provine adesea din invidia tăinuită pe care o nutrim față de cei care și-au făcut un rost în ea.

281

Orgoliul care ne inspiră atîta invidie ne folosește adesea s-o și moderăm.

282

Există unele prefăcătorii deghizate care înfăţişează atît de bine adevărul încît ar însemna că judeci prost dacă nu te-ai lăsa amăgit.

283

Cîteodată nu eşti mai puţin capabil cînd ştii să profiţi de un sfat bun decît eşti cînd te povăţuieşti cum trebuie tu însuţi.

284

Există unii oameni răi care ar fi mai puţin primejdiosi dacă n-ar avea nici o fărîmă de bunătate.

285

Mărinimia este destul de bine definită prin numele[1] ei; cu toate acestea am putea spune că este un bun-simţ al orgoliului, şi calea cea mai nobilă pentru primirea laudelor.

286

E cu neputinţă să iubeşti a doua oară ceea ce ai încetat cu adevărat de a mai iubi.

---

[1] Aluzie la etimologia cuvîntului *magnanimité*: *magna anima* (suflet mare), similară *mărinimiei* (iniţial *inimă mare*).

Nu atît inventivitatea spiritului ne ajută să găsim mai multe mijloace de soluţionare a aceleiaşi probleme, cît lipsa de cunoştinţe, care ne face să ne oprim în faţa a tot ce se prezintă închipuirii noastre, şi ne împiedică să distingem imediat soluţia cea mai bună.

288

Există treburi şi boli pe care leacurile le agravează în anumite momente; şi marea destoinicie constă în a-ţi da seama cînd e primejdios să le foloseşti.[1]

289

Sinceritatea simulată este o înşelătorie rafinată.

290

Există mai multe defecte în firea omului decît în mintea lui.

291

Meritul oamenilor îşi are anotimpul lui, ca şi fructele.[2]

---

[1] Exceptînd lunga reflecţie despre moarte (maxima 504), prima ediţie a *Maximelor* se încheie cu maxima aceasta.

[2] „Putem şovăi — spune J. Truchet — între două interpretări: ori mreitul omului decade într-adevăr după un anumit timp; ori, fără să decadă, încetează de a mai interesa. În primul înţeles, maxima aceasta s-ar apropia de maxima 379; în al doilea înţeles, de maxima 211."

292

Putem spune despre firea oamenilor ca despre majoritatea clădirilor — că are diverse fațade, unele plăcute și altele neplăcute.

293

Cumpătarea nu poate avea meritul de a combate ambiția și a o ține în frîu niciodată nu se găsesc laolaltă. Cumpătarea este tînjirea și trîndăvia sufletului, așa cum ambiția este activitatea și înflăcărarea lui.

294

Ne sînt totdeauna dragi cei care ne admiră și nu ne sînt totdeauna dragi cei pe care îi admirăm noi.

295

Mai e mult pînă să aflăm tot ce vrem.

296

E greu să-i iubim pe cei pentru care nu avem nici un fel de stimă ; dar nu e tot atît de greu să-i iubim pe cei pe care-i prețuim cu mult mai mult decît pe noi.

Umorile corpului au un curs obişnuit şi uniform care ne pune în mişcare şi ne conduce pe nesimţite voinţa. Ele circulă împreună şi exercită pe rînd o înrîurire tainică în noi astfel încît au o parte considerabilă în toate acţiunile noastre, fără ca noi să ne putem da seama. [1]

298

Recunoştinţa celor mai mulţi nu este decît o dorinţă ascunsă de a primi binefaceri şi mai mari.

---

[1] J Truchet pune bine în lumină problema *umorilor*, în care La Rochefoucauld vede una din cauzele conduitei oamenilor: „Se ştie că medicina secolului al XVII-lea clasa temperamentelor în funcţie de anumite lichide — *umori* (fr. *humeurs)* în sens etimologic — despre care credea că dozarea lor în organism caracterizează fiecare individ; ea le atribuia o mare influenţă asupra psihismului, şi îi ajuta astfel pe scriitori să creeze tipuri (de exemplu, sanguinii şi posacii lui Molière). Faptul că La Rochefoucauld se referă la teoria aceasta — şi în deosebi că se clasează chiar el între melancolici — nu are deci, în bine, nimic original. Vrednic de observat este însă importanţa pe care le-o dă. Nu forţăm înţelesul acestei maxime spunînd că autorul apare aici ca precursorul psihofiziologiei, şi că porneşte pe o cale care ne îndreptăţeşte în mod logic să readucem în discuţie noţiunile de răspundere, de merit şi de libertate. Lucrul acesta nu mai miră pe nimeni în zilele noastre, în care hormonii şi multe alte descoperiri au venit să ia locul vechilor umori, dar nu era acelaşi lucru acum trei secole." *(Introduction,* LXI-LXII.)

Aproape toată lumea simte plăcere să se achite de micile îndatoriri ; mulţi oameni dau dovadă de recunoştinţă pentru cele de categorie mijlocie ; dar aproape nu e om care să nu fie ingrat în cele mari.

300

Există unele nebunii care se iau ca bolile contagioase.

301

Destui oameni dispreţuiesc darurile, dar puţini ştiu să le facă. [1]

302

De obicei doar în ce priveşte micile interese riscăm să nu credem în aparenţe.

303

Oricît de mult bine s-ar spune despre noi, nu găsim nimic nou în asta.

---

[1] J. Truchet precizează că, exceptînd lunga reflecţie despre moarte, (maxima 504), ediţia a doua a *Maximelor* se încheia cu maxima aceasta.

304

Îi iertăm adesea pe cei care ne plictisesc, dar nu-i putem ierta pe cei pe care îi plictisim noi.

305

Interesul, pe care îl învinuim de toate ticăloşiile noastre, merită adesea să fie lăudat pentru faptele noastre bune.

306

Nu întîlnim ingraţi atîta vreme cît sîntem în stare să facem bine.

307

Este la fel de onorabil să fii preocupat de tine însuţi pe cît este de ridicol să fii înfumurat [1] faţă de alţii.

308

S-a făcut o virtute din moderaţie, pentru a pune hotare ambiţiei celor mari, şi pentru a-i consola pe

[1] În fr. *glorieux*. „La Rochefoucauld mizează pe dublul înţeles al cuvîntului «*glorieux*»: dacă îi înfierează pe trăncănitori şi pe lăudăroşi, aprobă în schimb nobilul sentiment al demnităţii personale. (J. R. Charbonnel.)

cei modești de bruma lor de avere, și de bruma lor de merit.

309

Sînt oameni sortiți să fie proști, care nu fac prostii doar din bunul lor plac, ci pentru că soarta însăși îi constrînge să facă.

310

În viață se întîmplă uneori încurcături, din care, ca să ieși cu bine, se cade să ai o fărîmă de nebunie.

311

Dacă există oameni al căror ridicol n-a ieșit niciciînd la iveală, e doar pentru că nu l-a căutat nimeni cum trebuie.

312

Dacă amanții și amantele nu se plictisesc deloc fiind tot timpul împreună, e pentru că vorbesc mereu numai despre ei.

313

De ce om fi avînd destulă ținere de minte ca să reținem pînă și cele mai mici amănunte din ce

ni s-a întîmplat şi de ce n-om avea destulă ca să ne amintim de cîte ori le-am povestit aceleiaşi persoane ?

314

Plăcerea nespus de mare pe care o simţim cînd vorbim despre noi înşine ar trebui să ne dea de bănuit că nu le facem mare plăcere celor care ne ascultă.

315

Ceea ce ne împiedică de obicei de a le arăta prietenilor adîncul inimii noastre nu e atît neîncrederea pe care o avem faţă de ei, cît neîncrederea pe care o avem faţă de noi înşine.

316

Persoanele slabe nu pot să fie sincere.

317

Nu e o mare nenorocire că îndatorăm nişte nerecunoscători ; dar este o nenorocire de nesuportat să ai o datorie de recunoştinţă faţă de un om necinstit.

318

Se găsesc mijloace pentru a lecui nebunia, dar nu şi pentru a îndrepta o minte sucită.

Nu putem păstra multă vreme sentimentele pe care trebuie să le avem faţă de prietenii şi de binefăcătorii noştri dacă ne luăm libertatea de a vorbi adesea despre defectele lor.

320

A-i lăuda pe monarhi pentru virtuţi pe care nu le au înseamnă a-i jigni fără riscul de a fi pedepsit.

321

Mai curînd îi iubim pe cei care ne urăsc decît pe cei care ne iubesc mai mult decît vrem noi.[1]

322

Numai cei vrednici de dispreţ se tem să nu fie disprețuiţi.

323

Înţelepciunea noastră nu este mai puţin la cheremul întîmplării ca avuţia noastră.

[1] „Scriind maxima aceasta, se prea poate ca La Rochefoucauld să se fi gîndit deopotrivă la prietenie sau la dragoste." (J. Truchet.)

324

În gelozie există mai mult amor-propriu decît amor. [1]

325

Adeseori ne consolăm din slăbiciune de năpaste pentru care raţiunea nu are tăria să ne consoleze.

326

Ridicolul dezonorează mai mult decît dezonoarea.

327

Nu ne mărturisim unele mici defecte decît ca să-i convingem pe alţii că n-avem defecte mari.

328

Invidia este şi mai cu neputinţă de îmbunat decît ura.

329

Socotim uneori că urîm linguşirea, dar nu urîm decît felul de a linguşi.

[1] Cf. maxima 336.

330

Iertăm, cît timp iubim.

331

E mai greu să fii credincios amantei cînd eşti fericit în dragoste decît atunci cînd se poartă rău cu tine.

332

Femeile nu-şi cunosc întreaga cochetărie.

333

Fără aversiune, femeile nu ajung la o severitate neînduplecată.

334

Femeile îşi pot stăpîni mai anevoie cochetăria decît pasiunea. [1]

335

În iubire, înşelăciunea ajunge aproape întotdeauna mai departe decît neîncrederea.

[1] Cf. maxima 349.

336

Există un anumit fel de iubire a cărei intensitate împiedică gelozia.[1]

337

Cu anumite aptitudini bune se întîmplă ca şi cu simţurile : cei lipsiţi cu desăvîrşire de ele nu le pot observa nici înţelege.

338

Cînd este prea aprinsă, ura noastră ne pune mai prejos de cei pe care îi urîm.

339

Nu ne drămuim bucuriile şi durerile decît în funcţie de amorul nostru propriu.

340

Celor mai multe femei, mintea le serveşte mai degrabă să le întărească nebunia decît judecata.[2]

341

Pasiunile tineretului sînt la fel de potrivnice izbăvirii[3] sufletului ca lipsa de avînt a bătrînilor.

---

[1] Cf. maxima 324, pe care o comentează întrucîtva.

[2] Cu excepţia maximei 504, ediţia a treia a *Maximelor* se încheia cu maxima aceasta.

[3] Cuvînt prin excelenţă creştinesc, lucru rar sub pana lui La Rochefoucauld.

342

Pecetea meleagurilor în care te-ai născut rămîne întipărită în minte şi în inimă, ca şi în limbă. [1]

343

Ca să fii om mare, trebuie să ştii să profiţi de toate împrejurările care îţi sînt prielnice.

344

Majoritatea oamenilor au, ca şi plantele, însuşiri ascunse pe care întîmplarea le dă la iveală.

345

Împrejurările îi ajută pe ceilalţi să ne cunoască şi ne ajută încă mai mult să ne cunoaştem pe noi înşine. [2]

346

Nu poate exista vreo rînduială în mintea şi în inima femeilor, dacă firea lor n-o îngăduie.

---

[1] Aluzie, se pare, la Mazarin, căruia i se reproşase că rămăsese italian.

[2] Doamna de Longueville îi scria doamnei de Sablé: „Împrejurările prielnice nu ne fac ceea ce sîntem, dar ne arată cine sîntem".

347

Nu-i socotim oameni cu judecată decît pe acei care sînt de părerea noastră.

348

Cînd iubeşti, te îndoieşti adesea de ceea ce crezi mai mult.

349

Cea mai mare minune a iubirii constă în vindecarea de cochetărie. [1]

350

Ceea ce ne face să fim atît de aspri faţă de cei care fac pe şireţii cu noi este faptul că se cred mai deştepţi decît noi. [2]

351

Ne vine tare greu să ne despărţim, cînd nu ne mai iubim.

352

Ne plictisim mai totdeauna alături de persoanele lîngă care nu ne este îngăduit să ne plictisim.

---

[1] Ca şi maxima 376, maxima 349 atenuează întrucîtva rigoarea maximei 334, rămasă de la ediţia precedentă.

[2] „Rivalitatea în machiavelism." (J.R. Charbonnel.)

Un om de elită [1] poate fi îndrăgostit ca un nebun, dar nu ca un prost.

354

Există anumite defecte care, folosite bine, strălucesc mai mult chiar decît virtutea.

355

Pierdem cîteodată unele persoane de care mai mult ne pare rău decît sîntem îndureraţi ; şi altele, de care sîntem îndureraţi [2], dar nu ne pare rău.

356

De obicei nu-i lăudăm cu dragă inimă decît pe cei cè ne admiră.

---

[1] Fr. *un honnête homme*, tipul omului de societate, cult, distins, manierat. Dubois şi Lagane defineso astfel termenii *honnête homme, honnête femme* : „persoană cultivată care îmbină nobleţea sentimentelor cu nobleţea originii, plăcută în sòcietate prin probitatea, discreţia şi gustul său".

[2] „Îndurerarea rezultă din afecţiunea pe care o avem faţă de defunct, în vreme ce regretul rezultă din foloasele pe care le avem de pe urma lui, — aşa încît cele două sentimente pot exista independent unul de altul." (J. Truchet.)

Oamenii mărginiţi se simt prea jigniţi de lucrurile mici ; oamenii mari le văd pe toate şi nu se simt jigniţi de ele.

358

Umilinţa este adevărata dovadă a virtuţilor creştineşti : — fără ea, ne păstrăm toate defectele, numai că sînt învăluite în orgoliul care le ascunde de alţii şi adesea de noi înşine. [1]

359

Actele de infidelitate ar trebui să stingă iubirea, iar omul să nu mai fie gelos cînd are motiv să fie. Numai persoanele care se feresc să ne facă geloşi sînt vrednice de gelozia noastră.

360

O persoană îşi pierde în mult mai mare măsură consideraţia în ochii noştri prin cele mai mici abateri de la fidelitatea faţă de noi, decît prin cele mai mari abateri săvîrşite faţă de alţii.

[1] În aceeaşi perioadă, La Rochefoucauld a mai compus şi alte maxime similare (MP 35, 37 şi 38), dar nu le-a publicat şi nici nu le-a comunicat doamnei de Rohan.

361

Gelozia ia naştere totdeauna odată cu dragostea, dar nu totdeauna moare odată cu ea.

362

Majoritatea femeilor nu plîng atît moartea amanţilor lor pentru că i-au iubit, cît pentru a părea şi mai vrednice de a fi iubite.

363

Violenţele altora ne fac adesea mai puţin rău decît cele pe care ni le facem singuri. [1]

364

Fiecare ştie destul de bine că nu se cade să vorbească despre soţia lui ; dar nu ştie destul de bine că şi mai puţin s-ar cuveni să vorbească despre sine.

365

Sînt unele bune aptitudini care degenerează în defecte, cînd ţin de firea noastră, şi altele care nu sînt niciodată desăvîrşite, cînd sînt dobîndite. Trebuie, de pildă, ca judecata minţii să ne facă cir-

[1] Cf. maxima 369, un exemplu de violenţe pe care ni le facem singuri.

cumspecți cu avuția și cu încrederea noastră ; și trebuie, dimpotrivă, ca bunătatea și valoarea să ni le dea firea.

366

Oricîtă neîncredere am avea față de sinceritatea celor care ne vorbesc, credem mereu că sînt mai sinceri cu noi decît cu alții.

367

Există puține femei cinstite [1] cărora să nu li se urască de cinstea lor.

368

Majoritatea femeilor cinstite sînt niște comori ascunse, care nu se află în siguranță decît pentru că nu sînt căutate.

369

Violențele cu care ne năpăstuim pentru a ne feri de o iubire sînt adesea mai crude decît asprimile ființei iubite.

[1] În original, *honnêtes femmes*, noțiune complexă, greu de ticluit în traducere. Cf. definiția dată de Dubois și Lagane : pentru *honnête homme, honnête femme :* nota 1 de la p. 90. Aici însă precumpănește sensul moral, nu cel monden.

370

Nu există fricoşi care să-şi cunoască totdeauna toată frica.

371

E mai totdeauna vina persoanei care iubeşte că nu-şi dă seama cînd încetează iubirea celuilalt. [1]

372

Mai toţi tinerii cred că sînt naturali, cînd nu sînt decît necioplиţi şi grosolani.

373

Sînt anumite lacrimi care ne înşeală adesea şi pe noi, după ce i-au înşelat pe alţii.

374

Dacă socotim că ne iubim amanta din dragoste pentru ea, ne înşelăm de-a binelea.

---

[1] După varianta prezentată de supliment, J. Truchet precizează astfel gîndirea autorului : „Dacă persoana care iubeşte nu observă că fiinţa iubită încetează de a-l mai iubi, nu o face din lipsă de atenţie, ci pur şi simplu pentru că iubeşte prea mult ; într-adevăr, iubirea, ajunsă la un anumit grad, întunecă luciditatea".

375

Oamenii cu inteligență mediocră înfierează de obicei tot ce le depășește puterea de înțelegere.

376

Invidia este nimicită de adevărata prietenie, și cochetăria de adevărata dragoste. [1]

377

Cel mai mare cusur al puterii de pătrundere nu-i că nu merge pînă la țel, ci că trece de el.

378

Dăm povețe, dar nu înrîurim purtarea altora.

379

Odată cu meritul, scade și gustul nostru. [2]

380

Averea scoate la iveală virtuțile și viciile noastre, așa cum lumina scoate la iveală lucrurile.

381

Efortul pe care îl facem să rămînem credincioși ființei iubite echivalează cu o infidelitate.

---

[1] Cf. maxima 349. De opus maximelor 328 și 334.

[2] J. Truchet interpretează astfel maxima aceasta, nu prea clară: „Cînd meritul nostru scade, gustul nostru se îndreaptă către obiecte mai modeste".

382

Faptele noastre sînt ca versurile ticluite pe rime impuse [1], pe care fiecare le completează cu ce-i place lui.

383

Dorința de a vorbi despre noi — și de a ne înfățișa defectele din unghiul din care ținem să le arătăm — alcătuiește o bună parte din sinceritatea noastră.

384

N-ar trebui să ne mirăm decît de faptul că mai putem încă să ne mirăm.

385

Sîntem aproape deopotrivă de greu de mulțumit cînd iubim mult și cînd nu mai iubim deloc.

---

[1] „Moda versurilor ticluite pe anumite rime date a pătruns pe la 1648 în saloanele franceze, la îndemnul poetului Du Lot, după cum ne asigură Ménage. În 1649 a apărut o culegere cu titlul *L'Élite des bouts-rimés*. Se zice că poetul Sarrasin a înfierat moda aceasta într-un poem cu titlul *Dulot învins sau înfrîngerea versurilor pe rime date*" (J. Truchet.)

386

Nu există oameni care să greșească mai des decît cei care nu pot suporta gîndul de a greși.

387

Un prost nu are destulă stofă ca să fie bun.

388

Dacă vanitatea nu răstoarnă întru totul virtuțile, cel puțin le zdruncină pe toate.

389

Ceea ce ne face insuportabilă vanitatea altora e faptul că o supără pe-a noastră.

390

Renunțăm mai lesne la un interes decît la gustul nostru.

391

Niciodată norocul nu-i pare cuiva atît de orb cum îi pare celui căruia nu-i aduce nici un bine.

392

Norocul [1] trebuie să-l chivernisim ca sănătatea : să ne bucurăm de el, cînd ne este prielnic, să avem

[1] În fr. *la fortune*, cu înțelesul de sorți buni, sorți răi, prin adăugarea epitetului corespunzător.

răbdare, cînd ne e potrivnic, și să nu recurgem niciodată la leacuri mari fără să fie absolut nevoie.

393

Înfățișarea burgheză se pierde uneori în armată ; dar nu se pierde niciodată la Curte.

394

Poți fi mai șiret decît altul, dar nu mai șiret decît toți ceilalți.

395

Uneori sîntem mai puțin amărîți cînd am fost amăgiți de ființa iubită, decît atunci cînd am fost dezamăgiți.

396

O femeie își păstrează multă vreme primul iubit, cînd nu-și face rost de un al doilea.

397

În genere, n-avem curajul să spunem că nu avem defecte și că dușmanii noștri nu au calități ; dar, de fapt, nu sîntem prea departe de a crede așa.

Dintre toate defectele noastre, cel pe care îl recunoaştem mai uşor este lenea : ne vîrîm în cap că lenea se înrudeşte cu toate virtuţile paşnice şi că, fără să le nimicească întru totul pe celelalte, le întrerupe numai funcţiile.

399

Există o elevaţie care nu ţine de situaţia noastră un anume aer care ne deosebeşte de ceilalţi şi care pare a ne destina înfăptuirii unor lucruri mari ; e preţuirea pe care ne-o acordăm nouă înşine fără să ne dăm seama ; prin calitatea aceasta uzurpăm respectul cuvenit altor oameni şi ea ne aşază de obicei mai presus de ei decît ne-ar aşeza viţa aleasă, funcţiile înalte şi chiar talentul.

400

Există talent fără elevaţie, dar nu există elevaţie fără oarecare talent.

401

Elevaţia este pentru talent ce sînt podoabele pentru persoanele frumoase.

402

Ceea ce se găseşte mai puţin în legăturile de dragoste este iubirea.

403

Soarta se foloseşte cîteodată de cusururile noastre ca să ne înalţe, şi există oameni stingheriţi, a căror însuşire ar fi prost răsplătită dacă n-am vrea să le cumpărăm absenţa.

404

Se pare că natura a ascuns în adîncul spiritului nostru unele talente şi o capacitate de care nu ne dăm seama ; numai pasiunile au dreptul să le dezvăluie şi să ne dea uneori intuiţii mai sigure mai desăvîrşite decît ar putea să facă arta.

405

Ajungem cu totul neştiutori la diferite vîrste ale vieţii şi adesa ne dovedim lipsiţi de experienţă în ciuda atîtor ani.

406

Cochetele îşi fac o cinste din a se arăta geloase pe iubiţii lor, ca să-şi ascundă invidia pe care o poartă celorlalte femei.

407

Nu lipseşte mult ca cei care se prind în plasa şiretlicurilor noastre să ne pară la fel de ridicoli

cum ne părem noi nouă înșine cînd ne-am lăsat prinși de vicleniile altora.

408

Ridicolul cel mai primejdios al persoanelor bătrîne, care au fost cîndva atrăgătoare, constă în a uita că nu mai sînt.

409

Adeseori ne-ar fi rușine de faptele noastre cele mai frumoase dacă lumea ar vedea motivele care le-au determinat.

410

Cel mai greu lucru într-o prietenie nu stă în a ne dezvălui defectele în fața unui prieten, ci în a-l face să și le vadă pe ale lui.

411

Nu avem defecte care să nu fie mai vrednice de iertare decît mijloacele de care ne folosim ca să le ascundem.

412

Oricîtă rușine am fi meritat, stă mai totdeauna în puterea noastră să ne recăpătăm reputația[1].

[1] Exceptînd maxima 504, ediția a patra a *Maximelor* se încheie cu maxima aceasta.

413

Nu placi multă vreme cînd n-ai decît un singur fel de spirit. [1]

414

Nebunii şi oamenii proşti nu văd decît prin prisma firii lor.

415

Mintea ne foloseşte cîteodată să săvîrşim cu îndrăzneală prostii.

416

Irascibilitatea, care sporeşte pe măsură ce îmbătrîneşti, nu trece departe de nebunie.

417

În iubire, cel care se lecuieşte primul e totdeauna mai bine lecuit.

418

Femeile tinere, care nu vor să pară cochete, şi bărbaţii în vîrstă, care nu vor să fie caraghioşi, nu trebuie să vorbească niciodată despre dragoste ca despre ceva din care s-ar putea împărtăşi şi ei.

[1] Variantă arătată de Brotier : „E o mare sărăcie să nu ai decît un fel de spirit".

Putem părea mari într-o slujbă mai prejos de capacitatea noastră, dar părem adesea mici într-o funcţie care ne depăşeşte. [1]

420

Adesea credem că dăm dovadă de tărie în nenorociri, cînd nu dăm dovadă decît de slăbiciune şi le îndurăm fără să cutezăm a le privi, aşa cum mişeii se lasă ucişi din teama de a se apăra.

421

Încrederea aduce o contribuţie mai însemnată în conversaţie decît spiritul. [2]

422

Toate pasiunile ne fac să săvîrşim greşeli, dar iubirea ne împinge la greşelile cele mai ridicole.

---

[1] Cf. reflecţia III din *Reflecţii diverse.*

[2] Doamna de Sablé comenta astfel maxima aceasta: „Ar trebui explicat ce fel de încredere, deoarece încrederea care nu e întemeiată decît pe părerea bună pe care o avem despre noi înşine este deosebită de siguranţa pe care o avem cu persoanele cu care vorbim..." (august 1675).

423

Puţini oameni ştiu să fie bătrîni.

424

Ne facem o cinste din defecte opuse celor pe care le avem cînd sîntem slabi, ne lăudăm că sîntem dîrji.

425

Puterea de pătrundere are un fel de a ghici lucrurile care ne măgulește vanitatea mai mult decît toate celelalte calităţi ale spiritului. [2]

426

Harul noutăţii şi obişnuinţa îndelungată, oricît ar fi de potrivnice, ne împiedică în egală măsură să ne dăm seama de cusururile prietenilor noştri.

---

[1] Într-o scrisoare din 2 august 1675 către doamna de Sablé, La Rochefoucauld scrie: „Ştiu bine că bunul-simţ şi mintea luminată stau bine la orice vîrstă; dar gusturile nu se potrivesc totdeauna şi ceea ce stă bine într-o vreme nu stă în alta. Iată ce mă face să cred că puţini oameni ştiu să fie bătrîni..."

[2] Doamna de Sablé găseşte maxima aceasta „minunată" (scrisoarea din august 1675).

427

Majoritatea prietenilor ne scîrbesc de prietenie și majoritatea celor cucernici ne scîrbesc de cucernicie. [1]

428

Le iertăm cu ușurință prietenilor noștri defectele care nu ne privesc.

429

Femeile care iubesc iartă mai ușor indiscreţiile mari decît micile infidelităţi.

430

În bătrîneţea dragostei, ca și în bătrîneţea vîrstei, mai trăim pentru necazuri, nu și pentru plăceri.

431

Nimic nu ne împiedică mai mult să fim naturali ca dorința de a părea naturali.

---

[1] Doamna de Sablé comentează astfel maxima aceasta : „Cînd prieteniile nu sînt întemeiate pe virtute, există atîtea lucruri care le distrug încît ai mereu motive să ţi se facă lehamite". (August 1675.)

A lăuda cu dragă inimă faptele frumoase înseamnă, întrucîtva, o participare la ele.

433

Semnul cel mai autentic că te-ai născut cu mari calităţi este că te-ai născut fără invidie.

434

Cînd ne-au înşelat prietenii, nu datorăm manifestărilor lor de prietenie decît indiferenţă ; dar nu trebuie să rămînem nepăsători în faţa nenorocirilor lor.

435

Întîmplarea şi firea oamenilor cîrmuiesc lumea. [1]

436

E mai uşor să cunoşti omul în general, decît să cunoşti un om, luat aparte.

437

Nu trebuie să judecăm meritul unui om după marile lui calităţi, ci după felul cum se foloseşte de ele. [2]

---

[1] Cf. maxima 61.

[2] În legătură cu maxima aceasta, doamna de Sablé ridică următoarea obiecţiune în scrisoarea din august 1675 : „Nu există adevărate calităţi mari dacă nu sînt puse în aplicare".

438

Există o anumită formă de recunoștință înflăcărată prin care nu numai că ne achităm de binefacerile primite, dar care face chiar ca prietenii noștri să se simtă îndatorați față de noi cînd le plătim ceea ce le datorăm.

439

N-am dori unele lucruri cu înflăcărare, dacă ne-am da perfect seama de ceea ce dorim.

440

Ceea ce explică faptul că majoritatea femeilor sînt prea puțin mișcate de prietenie e că, după ce au gustat din dragoste, prietenia le pare fadă.

441

În prietenie, ca și în dragoste, ești adeseori mai fericit datorită lucrurilor pe care nu le știi, decît celor pe care le știi.

442

Încercăm să ne facem o cinste din defectele pe care nu vrem să le îndreptăm.

443

Pasiunile cele mai frumoase ne lasă uneori câte un răgaz, dar vanitatea ne zbuciumă într-una.[1]

444

Nebunii bătrîni sînt mai nebuni decît cei tineri.

445

Slăbiciunea este mai potrivnică virtuţii decît viciul.[2]

446

Ceea ce face ca durerile ruşinii şi ale geloziei să fie atît de vii, este faptul că vanitatea nu ne poate ajuta să le suportăm.

447

Buna-cuviinţă este cea mai neînsemnată dintre toate legile, şi cea mai respectată.

---

[1] „Vanitatea este o pasiune, dar nu o pasiune *furtunoasă*; prin *pasiuni furtunoase*, La Rochefoucauld înţelege pasiuni ca ambiţia şi iubirea. Cf. maxima 266". (J. Truchet.)

[2] Doamna de Sablé găseşte maxima aceasta foarte adevărată, „căci viciul se poate îndrepta prin sîrguinţa virtuţii, iar slăbiciunea ţine de temperament, care niciodată nu se poate schimba." (Aug. 1675.)

448

Unui om cu mintea la locul ei îi vine mai ușor să se supună celor cu mintea șuie, decît să-i conducă.

449

Cînd norocul ne ia pe neașteptate fericindu-ne cu o dregătorie însemnată, fără să ne fi condus spre ea treptat, sau fără ca speranțele noastre să ne fi înălțat spre ea, este aproape cu neputință să ne menținem reputația în acea dregătorie și să părem vrednici de ea.[1]

450

Orgoliul nostru sporește adesea cu cît ne micșorăm celelalte defecte.

451

Nu există proști mai supărători decît cei care au duh.[2]

452

Nu există om care să se creadă, prin fiecare calitate a lui, mai prejos de omul de lume pe care îl prețuiește el cel mai mult.

---

[1] Cf. reflecția III din *Reflecții diverse.*

[2] Cf. maxima 56 și reflecția XVI din *Reflecții diverse.*

453

În marile acțiuni, se cade mai puțin să ne străduim a stîrni prilejuri, decît să tragem foloase de pe urma celor care ne ies în cale.

454

Nu există situație în care n-am face un prost tîrg renunțînd la binele care se spune despre noi, cu condiția să nu se spună ceva de rău.

455

Oricît ar fi de înclinată lumea să judece în rău, mai adesea îi trece cu vederea ceva unui merit închipuit decît să facă nedreptate adevăratului merit.

456

Poți să fii cîteodată prost cu duh, dar niciodată prost cu judecată. [1]

457

Am avea mai mult de cîștigat lăsîndu-ne să fim văzuți așa cum sîntem, decît căutînd să părem ceea ce nu sîntem.

[1] Cf. maximele 258 și 451.

458

Dușmanii noștri se apropie mai mult de adevăr în aprecierile pe care le fac asupra noastră decît ne apropiem noi înșine.

459

Există mai multe leacuri care ne tămăduiesc de dragoste, dar nu există nici unul fără greș.

460

Mai avem mult pînă să ne dăm seama de tot ce ne îndeamnă pasiunile să facem.

461

Bătrînețea este ca un tiran care ne interzice, sub pedeapsa cu moartea, toate plăcerile tinereții.

462

Același orgoliu care ne face să înfierăm defectele de care ne socotim scutiți ne îndeamnă să disprețuim bunele însușiri pe care nu le avem.

463

Adesea dăm dovadă mai mult de orgoliu decît de bunătate deplîngînd nenorocirile dușmanilor noștri ; le dăm semne de compătimire ca să-i facem să înțeleagă că sîntem mai presus de ei.

464

Există un exces de lucruri plăcute și de lucruri neplăcute care ne depășește simțirea.

465

Mai e mult pînă cînd va găsi și nevinovăția tot atîta ocrotire de cîtă se bucură nelegiuirea.

466

Dintre toate pasiunile furtunoase, cea care le stă mai puțin rău femeilor este iubirea.

467

Vanitatea ne împinge să facem mai multe lucruri contrare gustului nostru decît rațiunea.

468

Sînt unele însușiri rele care formează mari talente.

469

Niciodată nu dorim cu înflăcărare ceea ce nu dorim decît din rațiune.

470

Toate însușirile noastre sînt nesigure și îndoielnice, în bine ca și în rău, și sînt mai toate la cheremul împrejurărilor.

În primele lor pasiuni, femeilor le place amantul, iar în celelalte dragostea.

472

Orgoliul își are ciudățeniile lui, ca și celelalte pasiuni ; ne e rușine să mărturisim că sîntem geloși, dar ne facem o cinste din faptul că am fost geloși și că sîntem în stare să mai fim.

473

Oricît de rară ar fi adevărata iubire, tot e mai puțin rară ca adevărata prietenie. [1]

474

Există puține femei al căror merit să dăinuie mai mult decît frumusețea lor.

475

Dorința de a fi plîns, sau de a fi admirat, alcătuiește adesea mai toată încrederea noastră.

476

Întotdeauna, invidia noastră ține mai mult decît fericirea celor pe care îi invidiem.

[1] Cf. maxima 76 și reflecția XVII din *Reflecții diverse*.

477

Aceeași dîrzenie care ne ajută să rezistăm în fața iubirii ne ajută, de asemenea, s-o facă furtunoasă și trainică, iar persoanele slabe, care sînt mereu zbuciumate de pasiuni, nu sînt mai niciodată cu adevărat pline de ele.

478

Imaginația n-ar fi în stare să născocească atît de diverse contradicții cîte există în mod firesc în inima fiecărei persoane.

479

Doar persoanele înzestrate cu dîrzenie pot avea o adevărată blîndețe ; cele care par blînde nu au de obicei decît slăbiciune care se preschimbă cu ușurință în răutate.

480

Timiditatea este un defect de care e primejdios să-i dojenești pe cei pe care vrei să-i scapi de ea. [1]

[1] Este bine cunoscut faptul că La Rochefoucauld era un mare timid. Huet susține că nu s-a prezentat la Academia franceză de teama discursului de recepție, care trebuia rostit în fața publicului.

Nimic nu e mai rar ca adevărata bunătate ; chiar şi cei care cred că o au, nu au, de obicei, decît îngăduinţă sau slăbiciune.

482

Din lenevire sau din inerţie [1], mintea se leagă de ce e uşor sau plăcut ; deprinderea aceasta ne limitează mereu cunoştinţele şi nimeni, niciodată, nu şi-a dat osteneala să lărgească orizontul minţii lui şi s-o lase să meargă pînă unde ar putea să ajungă.

483

De obicei bîrfim mai mult din vanitate decît din răutate.

484

Eşti mai dispus să te aprinzi de focul unei noi pasiuni în clipa cînd eşti pe deplin tămăduit de vechea pasiune, decît atunci cînd inima ţi-i încă zbuciumată de rămăşiţele unei pasiuni.

485

Cei care au avut mari pasiuni rămîn toată viaţa lor fericiţi, şi nefericiţi, că s-au vindecat de ele.

[1] „Din dragoste de stabilitate, din teama de schimbare" (J. R. Charbonnel.)

486

Există pe lume mai mulți oameni fără interes decît fără invidie.

487

Avem mai multă lenevie în minte decît în trup.

488

Calmul sau zbuciumul firii noastre nu țin atît de ce ni se întîmplă mai însemnat în viață, cît de orînduirea plăcută sau neplăcută a lucrurilor mărunte care ni se întîmplă în fiecare zi.

489

Oricît de răi ar fi oamenii, n-ar cuteza să pară dușmanii virtuții, și, cînd vor s-o persecute, se pretind convinși că este o prefăcătorie sau îi atribuie pe nedrept tot felul de ticăloșii.

490

Trecem adeseori de la iubire la ambiție, dar nu ne întoarcem de la ambiție la iubire. [1]

[1] Cf. Pascal : „Fericită este viața cînd începe prin iubire și se încheie prin ambiție !" *(Pensées et opuscules,* éd. Brunschvicq, p. 124.)

491

Zgîrcenia exagerată mai totdeauna se înșeală; nu există altă pasiune care să se depărteze atît de adesea de țelul ei și asupra căreia să aibă atîta putere prezentul, în dauna viitorului.

492

Lăcomia de bani [1] produce deseori efecte contrarii; există un număr nesfîrșit de oameni care își jertfesc tot avutul de dragul unor speranțe îndoielnice și îndepărtate, și alții care nesocotesc mari foloase viitoare pentru niște mărunte interese momentane.

493

Se pare că oamenii nu-și găsesc destule defecte; le mai sporesc numărul prin anumite calități ciudate cu care se prefac că se împodobesc, și le cultivă cu atîta grijă încît ajung, pînă la urmă, defecte naturale, a căror îndreptare nu mai stă în puterea lor.

494

Ceea ce ne arată că oamenii își dau mai bine seama de greșelile lor decît se crede este faptul că

[1] După cum ne asigură un comentator exigent ca J. Truchet, *avarice* este luat aici cu sensul de „lăcomie de bani".

nu greşesc niciodată cînd îi auzi vorbind despre purtarea lor același amor-propriu care-i orbește de obicei îi luminează atunci, și le dă vederi atît de juste încît îi face să treacă sub tăcere sau să ascundă cele mai neînsemnate lucruri care pot să fie înfierate.

495

Este inevitabil ca tinerii care intră în lume să fie timizi sau nechibzuiți : ifosul de oameni capabili și serioși se schimbă de obicei în necuviință.

496

Certurile n-ar dura atît, dacă vina -ar fi doar dintr-o parte.

497

Nu-ți folosește la nimic să fii tînără, fără să fii frumoasă ; nici să fii frumoasă, fără să fii tînără.

498

Există persoane atît de ușuratice și de frivole, încît sînt deopotrivă departe de a avea adevărate defecte ca și calități temeinice.

499

Nu socotim de obicei prima legătură de dragoste a femeilor decît atunci cînd o încep pe a doua.

500

Există oameni atît de plini de ei înşişi încît, atunci cînd sînt îndrăgostiţi, găsesc un pretext să fie preocupaţi de pasiunea lor fără să se sinchisească de persoana pe care o iubesc.

501

Iubirea, oricît ar fi de plăcută, place şi mai mult prin felul în care se arată decît prin ea însăşi.

502

Puţină minte cu judecată sănătoasă plictiseşte în mai mică măsură, cu timpul, decît multă minte cu aiureli.[1]

503

Gelozia este cel mai mare dintre toate relele şi cel care inspiră mai puţină milă persoanelor care îl pricinuiesc.

504

După ce am vorbit despre falsitatea atîtor virtuţi omeneşti, e chibzuit să spunem ceva despre pretinsul dispreţ faţă de moarte. Vreau să vorbesc

[1] Cf. maxima 448.

despre acel dispreț față de moarte cu care păgînii se laudă că-l scot din propriile lor puteri [1], fără speranța într-o viață mai bună. Există o deosebire între a suporta moartea curajos și a o disprețui. Prima atitudine e un lucru obișnuit ; dar a doua cred că nu este niciodată sinceră. S-a scris, totuși, tot ce ar putea să ne convingă mai mult că moartea nu-i un rău ; și oamenii cei mai slabi, ca și eroii, au dat mii de exemple celebre pentru dovedirea acestor păreri. Cu toate acestea, mă îndoiesc că cineva cu bun-simț a crezut-o vreodată ; și osteneala pe care și-o dau unii ca să-i convingă pe alții și pe ei înșiși ne arată de ajuns că această cutezanță nu e ușoară. Putem avea diverse motive să ne fie silă de viață, dar nu avem niciodată dreptate să disprețuim moartea ; chiar și cei care își curmă singuri viața nu socotesc moartea ceva atît de neînsemnat, și se înspăimîntă de ea și o resping ca și ceilalți cînd vine la ei pe altă cale decît pe aceea pe care și-au ales-o. Nepotrivirea care se observă în curajul unui număr nesfîrșit de oameni viteji provine din faptul că moartea se descoperă în mod diferit închipuirii lor și pare mai prezentă într-o vreme decît în alta. Așa, de pildă, se întîmplă că după ce au disprețuit ceea ce nu cunosc, se tem, în sfîrșit, de ceea ce cunosc. Trebuie să ne ferim de a o înfățișa cu toate împrejurările ei, dacă nu vrem să credem că este cel mai

[1] Din energia lor morală. (Aluzie la stoicieni.)

mare dintre toate relele. Cei mai capabili și cei mai curajoși sînt cei care se agață de cele mai onorabile pretexte, ca nu cumva să se gîndească la ea. Dar orice om care știe s-o vadă așa cum este o găsește înspăimîntătoare. Ideea necesității morții forma tot curajul filozofilor. Ei credeau că trebuie să ne ducem cu dragă inimă pe tărîmul acela pe care n-avem cum face să nu ne ducem ; și, neputîndu-și eterniza viața, făceau orice pentru a-și eterniza faima, scăpînd de naufragiu ceea ce nu poate fi ferit de el. Să ne mulțumim, ca să ne arătăm curajoși, că nu ne spunem nouă înșine tot ce gîndim despre ea și să ne legăm speranțele mai mult de firea noastră decît de aceste șubrede raționamente care ne fac să credem că ne putem apropia de moarte cu nepăsare. Faima de a dovedi tărie în fața morții, speranța că vom fi regretați și dorința de a lăsa o frumoasă reputație, asigurarea că am scăpat de mizeriile vieții și că nu mai sîntem la cheremul capriciilor sorții — toate acestea sînt remedii pe care nu trebuie să le nesocotim. Dar nici nu trebuie să credem că sînt fără greș. Pentru a ne da încredere, ele joacă rolul pe care îl are, în război, un simplu gard de mărăciniș pentru a-i proteja pe cei care trebuie să se apropie de un loc din care se trage asupra lor. Cînd ești departe de locul acela, îți închipui că mărăcinișul te-ar pune la adăpost ; dar, de aproape, vezi că el reprezintă un ajutor neînsemnat. E o amăgire să credem că moartea are să ne pară de aproape așa

cum am judecat-o de departe şi că sentimentele noastre, care nu sînt decît slăbiciune, ar fi călite destul de bine pentru a rămîne neatinse în cea mai grea dintre toate încercările. Înseamnă, de asemenea, o proastă cunoaştere a urmărilor amorului-propriu, dacă ne gîndim că ar putea să ne ajute să socotim o nimica toată ceea ce trebuie neapărat să-l distrugă, iar raţiunea, în care credem că găsim atîtea temeiuri, e prea slabă, în împrejurarea aceasta, pentru a ne convinge despre ceea ce vrem noi. Dimpotrivă, ea ne trădează de cele mai multe ori, în loc să ne inspire dispreţ faţă de moarte, şi ne ajută să descoperim ceea ce are ea mai cumplit şi mai cutremurător. Tot ce poate face raţiunea pentru noi e să ne povăţuiască să ne abatem ochii de la ea pentru a-i opri pe alte lucruri. Caton şi Brutus şi-au ales unele celebre [1]. Acum cîtva timp, un lacheu s-a mulţumit să joace bătuta pe eşafodul pe care urma să fie tras pe roată [2]. Astfel, cu toate

[1] Probabil Caton din Utica, partizan al lui Pompei. După victoria lui Cezar, el şi-a pus capăt zilelor, rămînînd ca o întruchipare a stoicismului şi a spiritului republican. Brutus, ucigaşul lui Cezar.

[2] Întîmplarea aceasta, pe care o aflase de la Jacques Esprit, l-a impresionat puternic pe La Rochefoucauld. Într-o scrisoare către doamna de Sablé, din 17 august 1662, scrie, referindu-se la Jacques Esprit: „Îmi vorbeşte de asemenea despre un lacheu care a jucat bătuta pe eşafodul pe care avea să fie tras pe roată: iată, pare-mi-se, pînă unde merita să ajungă filozofia unui lacheu; cred că orice haz în situaţia aceea vi se pare de-a dreptul suspect..."

cu motivele sînt diferite, ele produc aceleași efecte. Așa încît e adevărat că, oricît de mare ar fi distanța între oamenii de seamă și oamenii de rînd, au fost văzuți de mii de ori, și unii și alții, primindu-și moartea cu aceeași expresie a chipului; dar asta s-a întîmplat mereu cu deosebirea că, în disprețul afișat de oamenii mari față de moarte, dragostea de glorie îi face să n-o vadă, în timp ce la oamenii de rînd numai urmarea ignoranței lor îi împiedică să-și dea seama de amploarea răului lor și le lasă mintea slobodă să se gîndească la altceva.

MAXIME SUPRIMATE [1]

I. MAXIME SUPRIMATE DUPĂ PRIMA EDIȚIE

1

Amorul-propriu este iubirea de sine, și a tuturor lucrurilor pentru sine [2]; el face oamenii idolatri

[1] Urmăm ordinea ediției Garnier Frères, 1967, îngrijită de Jacques Truchet. Ele au o numărătoare specială, iar în indicele analitic referirea se va face prin numărul de ordine al maximei, precedat de inițialele MS (Maxime suprimate) Gruparea lor a fost făcută de J. Truchet „în funcție de data suprimării", ceea ce îngăduie urmărirea „evoluției ideilor și a artei autorului". Din cele 74 de maxime suprimate, 60 au fost suprimate după prima ediție, una singură după a doua, 13 după a patra.

[2] „Ce este deci acest omor-propriu? Egoismul, dacă vrem, dar nu în sensul vulgar al cuvîntului. La Rochefoucauld îl definește «*iubirea de sine și a tuturor lucrurilor pentru sine*». Aceasta nu vrea să spună că omul nu poate iubi ceea ce iubește în raport cu sine. Convingerea aceasta nu este rodul observației; mai degrabă este vorba de un postulat; ba, mai exact, este vorba de rezultatul unei intuiții logice; fie că rolul amorului-propriu se vede sau nu se vede din afară, fie că este sau nu perceput din interior, trebuie oricum proclamat. Amorul-propriu este primul impuls al acțiunilor omenești". (J. Truchet, *Introduction*, LXI.)

față de ei înșiși și i-ar face tirani față de alții, dacă împrejurările le-ar da mijloacele trebuitoare; amorul-propriu nu sălășluiește niciodată în afară de sine, și nu se oprește asupra unor ființe străine ci stă ca albinele pe flori, ca să scoată ce îi este folositor. Nimic nu-i mai năvalnic ca dorințele lui, nimic mai ascuns ca planurile lui, nimic mai isteț decît purtările lui; mlădierile lui nu pot fi înfățișate, transformările lui întrec transformările metamorfozelor [1], și rafinamentele lui rafinamentele chimiei. Nu-i poți cerceta adîncimea nici străpunge negurile abisurilor lui. Acolo este la adăpost de ochii cei mai pătrunzători; acolo face mii de ocoluri și de întoarceri imperceptibile. Acolo este adesea invizibil chiar față de el însuși; acolo concepe, acolo nutrește și crește, fără să știe, un mare număr de uri și de simpatii; își făurește unele atît de monstruoase încît, după ce le-a adus la lumină, le tăgăduiește sau nu se poate hotărî să le recunoască. Din noaptea aceasta care îl învăluie se nasc convingerile ridicole pe care le are despre el însuși [2]; de acolo privim greșelile, neștiințele, grosolăniile [3] și nătîngiile lui în legătură cu sine; de acolo provine faptul că își socotește simțămintele moarte, cînd ele nu sînt decît adormite, că își închipuie că nu mai dorește să alerge de îndată ce

[1] Cf. *Metamorfozele* lui Ovidiu, Proteu și teoria metempsihozei.

[2] În înțelesul că-și atribuie calități pe care nu le are.

[3] Aprecierile năstrușnice despre el însuși

se odihnește, și crede că și-a pierdut toate gusturile pe care le-a satisfăcut pe deplin. Dar bezna asta groasă, care îl ascunde de sine însuși, nu-l împiedică să vadă perfect ce este în afara lui ; în privința aceasta, e aidoma cu ochii noștri, care descoperă totul, și sînt orbi numai pentru ei înșiși. Într-adevăr, în cele mai de seamă interese ale lui, și în treburile lui cele mai însemnate, în care tăria dorințelor lui îi cheamă întreaga atenție, amorul-propriu vede, simte, înțelege, imaginează, bănuiește, pătrunde, ghicește totul ; astfel încît ești ispitit să crezi că fiecare pasiune a lui are un fel de magie caracteristică. Nimic nu este atît de intim și atît de puternic ca simpatiile lui, pe care încearcă în zadar să le rupă la vederea nenorocirilor nespus de mari care îl amenință. Cu toate acestea, amorul-propriu face uneori, în scurtă vreme și fără nici un efort, ceea ce n-a putut face cu toate cele de care este în stare în cursul mai multor ani ; de unde s-ar putea conchide, în chip destul de verosimil, că dorințele lui sînt aprinse de el însuși, mai degrabă decît de frumusețea și de meritul lucrurilor lui ; că gustul lui este prețul care le dă valoarea și fardul care le înfrumusețează ; că aleargă după el însuși și își urmează placul cînd urmărește lucrurile care îi sînt pe plac. Amorul-propriu întrunește toate contrariile : poruncitor și supus, sincer și prefăcut, milostiv și crud, sfios și cutezător. Are diferite înclinări, după temperamentele diferite care îl mînă și îl pun în slujba unui țel, aci a glo-

nici, aci a bogăției, aci a plăcerii ; amorul-propriu își schimbă înclinarea o dată cu vîrsta, cu situația și cu experiențele noastre ; dar îi este indiferent dacă are mai multe înclinări sau numai una, pentru că se împarte în mai multe și se strînge într-una [1], cînd e nevoie, și după cum îi place.

Amorul-propriu este nestatornic, și, pe lîngă schimbările care provin din cauze străine, există o infinitate de cauze care purced din el, din propriul lui tezaur ; este nestatornic în nestatornicie, în ușurătate, în iubire, în noutate, în plictiseală și în dezgust ; este capricios și îl vedem uneori muncind cu tot zorul și cu eforturi de necrezut ca să obțină lucruri care nu-i folosesc la nimic, ba chiar îi dăunează, dar pe care le urmărește pentru că le vrea. Amorul-propriu este bizar [2] și își pune adesea toată silința în treburile cele mai frivole ; își găsește o deplină plăcere în cele mai insipide și își pune toată mîndria în cele mai vrednice de dispreț. Amorul-propriu ne însoțește în toate situațiile vieții și în toate categoriile sociale ; trăiește peste tot și trăiește din orice ; trăiește din nimic ; se împacă deopotrivă cu lucrurile și cu lipsa lor ; trece chiar în tabăra celor care luptă împotriva lui ; își însușește planurile lor, și, fapt vrednic de admirație, se urăște și el, laolaltă cu ei, unelțește propria lui pieire, trudește chiar el la nimicirea lui. În sfîrșit, nu se preocupă decît să existe și,

[1] Își concentrează forțele.

[2] Plin de fantezie.

numai din dorința de a exista, ține într-adevăr să fie propriul lui dușman. Nu trebuie așadar să ne mirăm dacă se însoțește cu cea mai aspră austeritate și dacă intră cu atîta îndrăzneală în cîrdășie cu ea, ca să se distrugă, pentru că, în răstimpul în care se dărîmă într-un loc, se restabilește în altul ; cînd crezi că renunță la plăcerea lui, amorul-propriu nu face altceva decît s-o suspende sau s-o schimbe, și chiar și atunci cînd e învins și cînd crezi că ai scăpat de el, îl regăsești biruindu-și propria lui înfrîngere. Iată portretul amorului-propriu, a cărui viață — întreagă — nu e decît o mare și îndelungată zbuciumare ; marea este o imagine grăitoare a lui și amorul-propriu găsește, în fluxul și refluxul valurilor sale necontenite, o expresie autentică a succesiunii turbulente a gîndurilor lui, și a veșnicelor lui frămîntări.

2

Toate pasiunile nu sînt altceva decît gradele diferite ale căldurii și răcelii sîngelui.

3

Moderația de care dăm dovadă cînd ne merge bine nu e decît teama de rușinea care rezultă din excesul avuției, sau frica de a pierde ce avem.

4

Moderaţia este ca sobrietatea : tare am vrea să mîncăm mai mult, dar ne temem să nu ne facă rău. [1]

5

Oricine găseşte motiv să critice la alţii ceea ce alţii găsesc de criticat la el.

6

Urîndu-i-se parcă de artificii şi de feluritele metamorfoze, după ce a jucat singur-singurel toate personajele comediei umane [2], orgoliul se arată cu chipul său firesc şi se dă în vileag din mîndrie ; astfel încît, la drept vorbind, mîndria este strălucirea şi proclamarea orgoliului.

7

Firea noastră, care ne dă vocaţie pentru lucruri mici, este opusă celei de care este nevoie pentru vocaţia lucrurilor mari. [3]

---

[1] Din corespondenţa lui La Rochefoucauld cu doamna de Sablé reiese că amîndoi mîncau cu lăcomie, dar erau îngrijoraţi de starea sănătăţii lor.

[2] La Rochefoucauld găsise, înaintea lui Balzac, această expresie fericită.

[3] Cf. reflecţia XVI, din *Reflecţii diverse*.

8

E un fel de fericire să-ţi dai seama pînă la ce punct trebuie să fii nefericit.

9

Nu sîntem niciodată atît de nefericiţi cît ni se pare, nici atît de fericiţi cît sperasem.

10

Ne consolăm adesea că sîntem nefericiţi printr-o anumită plăcere pe care o simţim să părem nefericiţi.

11

Ar trebui să putem răspunde de soarta noastră, pentru a putea răspunde de ceea ce vom face.

12

Cum putem să răspundem ceea ce vom voi în viitor, cînd noi nu ştim precis ce vrem în momentul de faţă ?

13

Iubirea este faţă de sufletul celui care iubeşte ceea ce este sufletul faţă de trupul pe care îl însufleţeşte.

14

Justiţia [1] nu este decît o teamă cumplită de a nu ni se lua ceea ce ne aparţine ; de aici provin consideraţia şi respectul pentru toate interesele aproapelui, şi scrupuloasa sîrguinţă de a nu-i pricinui nici un prejudiciu ; teama aceasta reţine omul în limitele bunurilor pe care i le-a dat obîrşia, sau împrejurările prielnice, şi fără ea ar da necontenit iama peste alţii.

15

Justiţia, pentru judecătorii moderaţi, nu este altceva decît dragostea lor de înălţare.

16

Înfierăm nedreptatea, nu din duşmănia pe care o avem faţă de ea, ci pentru daunele pe care ni le pricinuieşte.

17

Prima licărire de bucurie pe care ne-o prilejuieşte fericirea prietenilor noştri nu provine nici din bunătatea firii noastre, nici din prietenia pe

[1] Din cele patru maxime succesive consacrate justiţiei în ed. I (de la 88 la 91), La Rochefoucauld a suprimat trei şi nu a lăsat-o decît pe a patra — maxima 78 din ediţia definitivă.

care le-o purtăm, ci este o răbufnire a amorului-propriu care ne măgulește cu speranța că vom fi și noi fericiți, la rîndul nostru, sau că vom trage și noi vreun folos de pe urma prosperității lor.

18

În nenorocirea celor mai buni prieteni ai noștri, găsim totdeauna ceva care nu ne displace.

19

Orbirea oamenilor este urmarea cea mai primejdioasă a orgoliului lor ea servește să-l hrănească și să-l crească, și ne smulge cunoașterea leacurilor care ar putea să ne ușureze mizeriile și să ne vindece defectele [1].

20

Nu mai ești om cu judecată, cînd nu mai nădăjduiești să găsești și la alții așa ceva.

21

Filozofii, și Seneca mai ales, n-au înlăturat fărădelegile prin normele lor ei n-au făcut decît să le folosească la clădirea orgoliului.

---

[1] Expresiile *orbirea* și *mizeriile*, spune J. Truchet, dădeau acestei maxime tonalitate religioasă destul de rară în *Maxime*.

22

Cei mai înțelepți sînt înțelepți în lucruri fără însemnătate, dar nu sînt mai niciodată în treburile lor cele mai serioase.

23

Nebunia cea mai ingenioasă este făcută din cea mai ingenioasă înțelepciune.

24

Cumpătarea înseamnă dragostea de sănătate, sau neputința de a mînca mult.

25

Ca fiecare pom, fiecare talent al omului își are însușirile și roadele lui care îi sînt proprii.

26

Niciodată nu uităm mai bine anumite lucruri decît cînd ni s-a urît să tot vorbim de ele.

27

Modestia, care pare că refuză laudele, nu este în realitate decît o dorință de a obține laude mai rafinate.

28

Nu înfierăm viciul și nu lăudăm virtutea decît din interes.

29

Amorul-propriu nu-l lasă pe cel care ne măgulește să fie vreodată cel care ne măgulește cel mai mult.

30

Nu facem deosebire dintre felurile de mînie, deși există una ușoară și aproape nevinovată, care provine din înflăcărarea firii noastre, și alta, foarte nelegiuită, care este, la drept vorbind, furia orgoliului.

31

Sufletele mari nu sînt cele care au mai puține pasiuni și mai multe virtuți decît sufletele de rînd, ci doar acelea care au planuri mai mari.

32

Sălbăticia firească face mai puțini oameni cruzi decît amorul-propriu.

33

Putem spune despre toate virtuțile noastre ceea ce a spus un poet italian despre cumințenia femei-

lor că adesea nu e altceva decît iscusința de a părea cinstite. [1]

34

Ceea ce numește lumea virtute [2] nu este de obicei decît o nălucă înfiripată de pasiunile noastre, căreia îi dăm un nume onorabil, ca să putem face nepedepsiți tot ce vrem.

35

Nu ne mărturisim niciodată defectele decît din vanitate.

36

Nu găsim într-un om nici binele nici răul în cel mai înalt grad.

37

Cei care nu sînt în stare să săvîrșească mari fărădelegi nu-i bănuiesc cu ușurință nici pe alții.

---

[1] Aluzie la un pasaj din *Pastor Fido* al lui Guarini (actul III, scena 5, ed. 1663)
„ch'altro al fin l'honestate
non è, che un'arte di parere honesta".
(„Căci, în sfîrșit, cumințenia nu este altceva decît o artă de a părea cinstită".)

[2] Manuscrisele, mai categorice, spun doar *virtutea*.

38

Pompa înmormîntărilor servește mai mult vanității celor vii decît cinstirii morților.

39

Oricîtă nesiguranță și oricîtă diversitate se pare că există pe lume, observăm totuși o anumită înlănțuire tainică și o ordine statornicită dintru începuturi de către Providență, ceea ce face ca fiecare lucru să meargă la locul lui și să-și urmeze calea hărăzită. [1]

40

Cutezanța trebuie să susțină curajul în conjurații, cîtă vreme doar vitejia îi dă toată dîrzenia de care are nevoie în primejdiile războiului. [2]

41

Cei care ar vrea să definească victoria prin obîrșia ei ar fi ispitiți, ca poeții, s-o numească odrasla cerului, deoarece nu-i găsim originea pe pămînt.

---

[1] Maxima aceasta, care nu se găsește decît în ediția I, este, cum remarcă J. Truchet, „singura care menționează Providența".

[2] Maxima aceasta ne duce cu gîndul la legăturile autorului cu Fronda. Se pare că a suprimat-o pentru a nu tăia calea fiului său către curtea lui Ludovic al XIV-lea.

În realitate ea este realizată printr-un șir nesfîrșit de acțiuni care, în loc s-o aibă drept țel, servesc numai interesele particulare ale celor care le săvîrșesc, întrucît toți cei care alcătuiesc o armată, îndreptîndu-se spre propria lor glorie și înălțare, procură un bine atît de mare și de interes general.

42

Nu poți fi sigur de curajul tău, dacă n-ai fost niciodată în primejdie.

43

Imitația e totdeauna nefericită, iar tot ce este falsificat displace în aceleași lucruri care încîntă cînd sînt naturale.

44

E tare greu să deosebești bunătatea generală, și răspîndită asupra tuturor, de marea iscusință.

45

Pentru a putea fi întotdeauna bun, trebuie ca ceilalți să creadă că nu pot fi niciodată răi față de noi, fără riscul de a fi pedepsiți.

46

Convingerea că plăcem este adesea un mijloc fără greș de a displăcea.

47

Încrederea pe care o avem în noi o determină în mare măsură pe aceea pe care o avem în ceilalţi.

48

Există o primenire generală care schimbă gustul oamenilor, ca şi sorţii lumii.

49

Adevărul este temelia şi raţiunea desăvîrşirii şi a frumuseţii ; ori de ce natură ar fi el, un lucru n-ar putea fi frumos, şi desvîrşit, dacă nu este cu adevărat tot ce trebuie să fie şi dacă nu are tot ce trebuie să aibă.

50

Există unele lucruri frumoase care au mai multă strălucire cînd rămîn imperfecte decît atunci cînd sînt prea desăvîrşite.

51

Mărinimia este o nobilă străduinţă a orgoliului prin care acesta face omul stăpîn pe el însuşi, pentru a-l face stăpîn peste toate lucrurile. [1]

[1] Maxima aminteşte celebrul vers dintr-o piesă a lui Corneille, *Cinna* (actul V, scena 3)

„Eu sînt stăpîn pe mine ca şi pe univers".

52

Luxul şi rafinamentul exagerat în unele state sînt prevestitorul sigur al decăderii lor, întrucît toţi cetăţenii, fiind legaţi de propriile lor interese, se depărtează de binele obştesc.

53

Nimic nu dovedeşte mai bine că filozofii nu sînt aşa de convinşi pe cît spun că moartea nu este un rău, cum o dovedeşte străduinţa lor de a-şi lăsa un nume nemuritor după moarte.

54

Dintre toate pasiunile, cea care ne este cea mai necunoscută este lenea ; ea este cea mai înflăcărată şi cea mai rea dintre toate, deşi nu ne dăm seama de violenţa ei, iar pagubele pe care le pricinuieşte sînt bine ascunse ; dacă îi vom drămui cu luare aminte puterea, vom vedea că pune stăpînire, în toate împrejurările, pe părerile, pe interesele şi pe plăcerile noastre; ea este remora [1] care are puterea să oprească cele mai mari nave, este o arătare mai primejdioasă în cele mai importante treburi decît stîncile ascunse sub apă şi decît cele mai mari furtuni tihna lenii este o vrajă tăinuită

[1] *Echeneis remora*, un peştişor care, graţie unei ventuze, se poate fixa pe carcasa vapoarelor. O veche legendă spunea că ar fi avut puterea să le oprească.

a sufletului, care întrerupe deodată urmăririle cele mai îndîrjite şi hotărîrile cele mai aprige. Ca să dăm, în sfîrşit, imaginea cea mai potrivită pentru pasiunea aceasta, trebuie să spunem că lenea este ca o beatitudine a sufletului [1], care îl consolează de toate pierderile şi care ţine, pentru el, locul tuturor bunurilor.

55

E mai uşor să-ţi iei o drăguţă, cînd nu ai, decît să scapi de ea, cînd o ai.

56

Majoritatea femeilor se dăruiesc mai degrabă din slăbiciune decît din pasiune; aşa se face că, de obicei, bărbaţii îndrăzneţi reuşesc mai bine decît ceilalţi, deşi nu sînt mai vrednici de iubire.

57

A nu iubi deloc în dragoste este un mijloc garantat ca să fii iubit.

58

Sinceritatea pe care o cer îndrăgostiţii şi îndrăgostitele ca să ştie şi ei şi ele cînd vor înceta de a

[1] J. R. Charbonnel semnalează trezirea „notei romantice".

se mai iubi, o cer nu atît fiindcă ţin să fie înştiinţaţi cînd nu vor mai fi iubiţi, cît pentru a fi încredinţaţi că sînt iubiţi cînd nu li se spune contrariul.

59

Cea mai potrivită comparare a dragostei se poate face cu febra [1]; nu avem putere nici asupra uneia nici asupra alteia, atît în ce priveşte vigoarea, cît şi durata ei.

60

Cea mai mare iscusinţă a celor mai puţin capabili este să se supună bunei călăuziri a altcuiva.

II. MAXIMA SUPRIMATA DUPĂ EDIŢIA A DOUA

61

Cînd nu ne găsîm tihna în noi înşine, e de prisos s-o căutăm în altă parte. [2]

---

[1] Este vorba de frigurile intermitente care bîntuiau în vremea aceea şi despre care vorbeşte La Rochefoucauld în scrisorile lui. În maxima 271, aceeaşi comparaţie, făcută cu tinereţea.

[2] J. Truchet socoteşte că maxima aceasta a fost suprimată în 1671 din cauza accentului ei pascalian. *(Cugetările* lui Pascal fuseseră publicate în 1670.)

62

Cum nu sîntem niciodată liberi să iubim, sau să încetăm a mai iubi, iubitul nu se poate plînge cu temei de nestatornicia iubitei, nici ea de neseriozitatea lui.

63

Cînd dragostea devine pentru noi o povară, ne pare bine că ființa iubită ne înșală, ca să nu mai fim obligați la fidelitate.

64

Cum să avem pretenția ca altul să ne păstreze secretul dacă noi înșine nu-l putem păstra ?

65

Nu există oameni care să-i zorească atita pe alții ca leneșii cînd și-au satisfăcut lenevia — ca să pară sîrguincioși.

66

E o dovadă de puțină prietenie dacă nu-ți dai seama de răcirea sentimentelor prietenilor tăi.

67

Regii procedează cu oamenii ca și cu moneda pe care o bat ; le dau valoarea pe care o vor ei, și

lumea este silită să-i accepte după cursul lor, nu după adevărata lor valoare. [1]

68

Există fărădelegi care ajung fără vină, ba chiar glorioase, prin strălucirea, numărul și mărimea lor deosebită. Așa se face că furturile din avutul public sînt acte de destoinicie, iar acapararea pe nedrept a unor provincii se cheamă cucerire. [2]

69

Mai ușor punem hotare recunoștinței, decît speranțelor și dorințelor noastre.

70 —

Nu ne pare totdeauna rău de pierderea prietenilor noștri din prețuire pentru meritele lor, ci de

[1] În *Evenimentele acestui secol*, La Rochefoucauld folosește aceeași imagine, atribuind însă soartei dreptul de a dispune de oameni după plac, înălțîndu-i sau coborîndu-i.

[2] „E de mirare — scrie J. Truchet — că maxima aceasta a fost menținută pînă la ediția a patra (1675), în ciuda riscului de a-l supăra pe Ludovic al XIV-lea. Poate că suprimarea ei a fost determinată de procesul lui Brinvilliers (1676), ale cărui crime, știute de toată lumea, ar fi făcut și mai subversivă apropierea dintre cuceriri și marile nelegiuiri."

dragul nevoilor noastre şi a părerii bune pe care o aveau despre noi.

71

Ne place să-i ghicim pe alţii ; dar nu ne place să fim ghiciţi.

72

E o boală plictisitoare să-ţi păstrezi sănătatea printr-un regim prea sever. [1]

73

Totdeauna ne temem să dăm cu ochii de fiinţa iubită, cînd am cochetat de curînd cu altcineva.

74

Trebuie să ne consolăm de greşelile noastre, cînd avem tăria să le mărturisim.

---

[1] J. Truchet ne informează că la Rochefoucauld scrisese maxima aceasta ca s-o necăjească pe doamna de Sablé, exagerată în grija ei pentru sănătate. După moartea marchizei (ianuarie 1678), La Rochefoucauld a suprimat-o.

MAXIME POSTUME [1]

I. MAXIME OFERITE DE MANUSCRISUL LUI LIANCOURT

1

Cum persoana cea mai fericită din lume este aceea care se mulţumeşte cu puţin, mărimile şi ambiţioşii sînt în privinţa aceasta cei mai de plîns, avînd nevoie de întrunirea unui număr enorm de bunuri, ca să se simtă fericiţi.

2

Viclenia nu este decît o iscusinţă neînsemnată.

3

Filozofii [2] nu condamnă bogăţiile decît pentru

[1] Ediţia definitivă (1678), şi mănunchiul cuprins sub titlul de *Maxime suprimate* formează colecţia completă a maximelor publicate de La Rochefoucauld. Sub titlul *Maxime postume* cuprindem celelalte maxime ale lui La Rochefoucauld, nepublicate de el şi, în genere, publicate după moartea lui. Aceste maxime sînt numerotate aparte, ca în ediţia Garnier Frères, 1967, îngrijită şi adnotată cu atîta competenţă de Jacques Truchet.

[2] Iată o maximă în care La Rochefoucauld, de obicei

proasta întrebuințare pe care le-o dăm ; depinde de noi să le dobîndim și să ne folosim de ele fără vreo ticăloșie și, în loc să nutrească și să sporească viciile, așa cum vreascurile întreţin și măresc focul, putem să le punem în slujba tuturor virtuților, făcîndu-le, chiar prin aceasta, mai plăcute și mai strălucitoare.

4

Năruirea aproapelui face plăcere și prietenilor și dușmanilor.

5

Fiecare crede că e mai isteț decît ceilalți.

6

N-am mai putea număra toate soiurile de vanitate.

7

Ceea ce nu ne lasă adesea să prețuim cum se cuvine cugetările care dovedesc falsitatea virtuților este faptul că socotim cu prea multă ușurință că în noi ele sînt virtuți adevărate.

---

pornit împotriva stoicienilor, pare să le dea dreptate. „Poate de aceea n-a publicat-o", conchide J. Truchet.

8

Ne temem de toate, ca muritori, și rîvnim la toate, de parcă am fi nemuritori.

9

Dumnezeu a pus talente diferite în om, cum a sădit diferiți pomi în natură, așa încît fiecare talent, ca fiecare pom, își are însușirile și roadele lui care îi sînt, toate, proprii ; așa se explică de ce părul cel mai bun din lume nu ar putea rodi nici cele mai banale mere, și de ce talentul cel mai minunat nu ar putea da roadele pe care le dau talentele cele mai de rînd ; așa se mai explică și faptul că e ridicol să ții să ticluiești cugetări, fără să ai în tine harul seminței lor, cum este ridicol să aștepți ca pe un răzor să crească lalele, cu toate că n-ai sădit în el bulbi de lalele. [1]

10

O dovadă convingătoare că omul n-a fost creat așa cum este o constituie faptul că, pe măsură ce devine mai chibzuit, roșește mai mult în sinea lui

[1] Firește, publicarea acestei maxime l-ar fi făcut un vanitos pe autorul *Maximelor*. Ea a apărut totuși în ediția clandestină din Olanda. De remarcat, cum semnalează J. Truchet, că numele lui Dumnezeu nu este pomenit în maximele publicate de La Rochefoucauld.

de năstrușnicia, de josnicia și de corupția simțămintelor și înclinărilor lui [1].

11

Nu trebuie să ne simțim jigniți că ne ascund alții adevărul, pentru că adeseori ni-l ascundem chiar noi.

12

Nimic nu dovedește mai mult cît de temută este moartea ca osteneala filozofilor pentru a ne convinge că trebuie s-o disprețuim.

13

Se pare că diavolul a așezat anume lenea la hotarul mai multor virtuți [2].

14

Sfîrșitul binelui este un rău ; sfîrșitul răului este un bine.

15

Înfierăm cu ușurință defectele altora, dar rareori ne folosim de ele pentru a le îndrepta pe ale noastre.

---

[1] J. Truchet pune sub semnul îndoielii autenticitatea acestei redactări, cunoscută doar din ediția olandeză.

[2] Este vorba de „virtuțile pașnice". Cf. maximele 398 și 16.

16

Bucuriile şi necazurile de care avem parte nu ne tulbură după mărimea lor, ci după gradul nostru de sensibilitate.

17

Cei care îşi apreciază prea mult nobleţea nu apreciază de obicei îndeajuns ceea ce stă la temelia ei. [1]

18

Leacul geloziei stă în siguranţa temerilor noastre, pentru că ea determină sfîrşitul vieţii sau sfîrşitul iubirii ; crud leac, dar e mai plăcut decît îndoielile şi bănuielile.

19

E greu de înţeles cît e de mare asemănarea şi deosebirea care există între toţi oamenii.

20

Ceea ce ne face să ne înverşunăm atît împotriva maximelor care descoperă inima omului este teama de a ne vedea daţi în vileag prin ele.

---

[1] Cf. maxima 72 a doamnei de Sablé : „Cei ce sînt destul de proşti pentru a se aprecia numai după nobleţea lor dispreţuiesc întrucîtva ceea ce i-a făcut nobili, căci numai vitejia strămoşilor lor le-a dat nobleţe sîngelui".

21

Omul este atît de păcătos încît, punînd tot ce face în slujba pasiunilor sale, geme necontenit sub tirania lor nu poate suporta nici brutalitatea lor, nici brutalitatea la care trebuie să recurgă ca să scape de jugul lor ; găseşte o jignire nu numai în viciile lui, dar chiar şi în leacurile lor, şi nu se poate împăca nici cu vitregiile bolilor, nici cu procesul vindecării.

22

Ca să pedepsească omul pentru păcatul originar, Dumnezeu i-a îngăduit să-şi facă o zeitate din amorul-propriu ca să fie chinuit de el în toate acţiunile vieţii lui. [1]

23

Speranţa şi teama sînt nedespărţite, şi nu există teamă fără speranţă nici speranţă fără teamă.

24

Puterea pe care o au asupra noastră persoanele la care ţinem e aproape totdeauna mai mare decît puterea pe care o avem noi înşine asupra noastră.

[1] Tema religioasă a maximei explică de ce La Rochefoucauld n-a publicat-o în ediţiile supravegheate de el.

25

Ceea ce ne face să credem cu atîta uşurinţă că alţii au defecte este uşurinţa cu care credem tot ce dorim.

26

Interesul este sufletul amorului-propriu aşa încît, aidoma cum trupul, lipsit de suflet, este fără vedere, fără auz, fără cunoaştere, fără simţire şi fără mişcare, tot astfel amorul-propriu, despărţit, dacă trebuie să spunem aşa, de interesul său, nu vede, nu aude, nu simte şi nu se mai mişcă ; aşa se explică de ce un om care cutreieră pămîntul şi mările pentru interesul lui ajunge dintr-o dată paralitic pentru interesul altora ; aşa se explică brusca somnolenţă şi acea moarte [1] pe care o pricinuim tuturor celor cărora le povestim treburile noastre ; aşa se explică prompta lor învicre [2] cînd, în povestirea noastră, strecurăm ceva ce-i priveşte ; astfel încît vedem, în conversaţiile şi în tratativele noastre, că în acelaşi moment un om îşi pierde cunoştinţa şi îşi revine în fire, după cum propriul său interes se apropie sau se depărtează de el [3].

---

[1] Apatia care dă aparenţa morţii. O imagine asemănătoare se află şi într-un tratat al contemporanului său, Jacques Esprit. *Despre falsitatea virtuţilor omeneşti*, partea a doua, cap. V, intitulat *Modestia oamenilor*.

[2] Îşi revin pe neaşteptate, de parcă s-ar trezi din somnul morţii.

[3] „Tratarea aceasta, oarecum caricaturală, ne reaminteşte de maxima 139". (J. Truchet.)

II. MAXIME OFERITE DE SCRIITORI

27

Nu împărţim laude decît ca să tragem foloase de pe urma lor.

28

Pasiunile nu sînt decît diversele toane ale amorului-propriu.

29

O plictiseală de moarte ne ajută să ne scuturăm de plictiseală.

30

Lăudăm sau criticăm majoritatea lucrurilor pentru că e la modă să le lăudăm sau să le criticăm.

31

Niciodată nu e mai greu să vorbim frumos decît cînd vorbim de teama de a tăcea.

III. MAXIME OFERITE DE EDIŢIA OLANDEZĂ DIN 1664

32

Dacă acestui lucru care se numeşte tăric i-am smulge dorinţa de conservare, şi teama de a pierde, nu i-ar mai rămîne mare lucru.

Familiaritatea este o neglijare a mai tuturor regulilor de politeţe, pe care desfrîul a introdus-o în societate, ca să putem ajunge la ceea ce se cheamă viaţa uşoară. Este un rezultat al amorului-propriu care, vrînd să armonizeze totul cu slăbiciunea noastră, ne sustrage de la leala supunere pe care ne-o impun bunele moravuri şi, tot umblînd după mijloacele cu care să ni le facă plăcute, le face să degenereze în vicii. Femeile, în mod firesc mai lipsite de tărie decît bărbaţii, ajung mai degrabă să le neglijeze şi pierd mai mult prin asta autoritatea sexului nu se mai menţine, respectul ce i se cuvine scade, şi putem spune că cinstea îşi pierde prin aceasta mai toate drepturile ei.

34

Zeflemeaua este o voioşie plăcută a spiritului, care înveseleşte conversaţia şi apropie oamenii, dacă este binevoitoare, sau îi învrăjbeşte, dacă nu-i aşa. Ea este mai mult pentru cel ce o face decît pentru cel care o suportă. E totdeauna un duel de duh, pe care-l inspiră vanitatea ; de aceea, cei care n-au duh ca să o susţină, cum şi cei pe care un cusur ce li s-a reproşat îi face să roşească, se supără ca de o înfrîngere jignitoare, pe care n-ar putea s-o ierte. Este o otravă care, în stare pură,

stinge prietenia şi stîrneşte ura, dar care, corectată cu hazul spiritului şi cu linguşirea laudei, o dobîndeşte sau o păstrează ; şi se cade s-o folosim cu cumpătare faţă de prieteni şi faţă de cei slabi.

IV. MAXIME OFERITE DE SUPLIMENTUL EDIŢIEI DIN 1693

35

Mulţi oameni vor să fie cucernici, dar nimeni nu vrea să fie umil. [1]

36

Munca trupului ne izbăveşte de chinurile duhului, şi asta-i face fericiţi pe săraci.

37

Adevăratele umiliri sînt cele care rămîn necunoscute ; vanitatea le face pe celelalte uşor de suportat.

38

Umilinţa este altarul pe care Dumnezeu vrea să i se aducă jertfe.

---

[1] Maximele 35, 37 şi 38 sînt reflecţii despre evlavie, pe care La Rochefoucauld nu le-a publicat. Cf. maxima 358.

39

E nevoie de puţine lucruri pentru a-l face fericit pe înţelept ; pe un nebun nimic nu-l poate mulţumi ; de aceea mai toţi oamenii sînt vrednici de plîns.

40

Ne chinuim mai puţin ca să ajungem fericiţi decît ne chinuim să dăm impresia că sîntem.

41

E mult mai uşor să stingem o primă dorinţă, decît să le îndeplinim pe toate cele care vin după ea.

42

Înţelepciunea este pentru suflet ceea ce este sănătatea pentru trup.

43

Mărimile pămîntului, neputînd da nici sănătatea trupului nici tihna minţii, ne fac să plătim foarte scump orice serviciu pe care ni-l pot aduce.

44

Mai înainte de a dori cu tărie un lucru trebuie să aflăm cît e de fericit cel care îl are.

45

Un adevărat prieten este cea mai mare dintre toate avuțiile și, dintre toate, cea la care ne gîndim mai puțin s-o dobîndim. [1]

46

Îndrăgostiții nu văd cusururile iubitelor decît cînd vraja s-a destrămat.

47

Prudența și iubirea nu duc casă bună împreună ; pe măsură ce iubirea crește, prudența scade. [2]

48

Uneori e plăcut pentru un soț să aibă parte de o soție geloasă aude mereu vorbindu-se despre ființa iubită.

49

Ce vrednică de plîns este femeia la care întîlnești iubirea și virtutea laolaltă ! [3]

---

[1] În fabula *Cei doi prieteni (Fabule*, VIII, 11), La Fontaine avea să scrie și el :

„Ce vrajă-i un prieten adevărat pe lume !"

[2] Cf. La Fontaine *(Leu-ndrăgostit*, IV, 1) :

„Iubire, cînd ne-nlănțui tu
S-a zis cu orice chibzuință !"

Dar fabula aceasta, precizează J. Truchet, este anterioară maximei lui La Rochefoucauld.

[3] Maxima lui La Rochefoucauld se potrivește de minune *Principesei de Clèves*. J. Truchet deduce că romanul era în lucru la data compunerii maximei, adică în 1674, cel mai tîrziu.

50

Înţeleptul e mai cîştigat cînd nu-şi întinde mreje[1], decît cînd prinde în ele.

51

E mai folositor să studiem oamenii decît cărţile.

52

Fericirea sau nenorocirea se duc de obicei la cei mai îndrăgiţi de una sau de alta.

53

Nu ne învinovăţim decît ca să fim lăudaţi.

54

Nimic nu-i mai firesc şi nici mai amăgitor decît să crezi că eşti iubit.

55

Mai cu dragă inimă ţinem să-i vedem pe cei cărora le facem bine, decît pe cei care ne fac.

---

[1] J. Truchet interpretează astfel *s'engager*, din original, potrivit înţelesului frecvent în saloanele vremii: „a începe să-i faci curte unei doamne".

56

E mai greu să-ţi ascunzi sentimentele pe care le ai, decît să te prefaci că ai unele pe care nu le ai. [1]

57

Prieteniile reînnodate cer mai multă grijă decît cele care n-au fost niciodată rupte.

58

Un om căruia nu-i place nimeni e cu mult mai nefericit decît cel care nu place nimănui.

V. MAXIME OPRITE DE MĂRTURII ALE CONTEMPORANILOR

59

Infernul femeilor este bătrîneţea.

60

Gesturile de supunere şi josniciile nobililor de la Curte faţă de miniştrii care nu sînt de rangul lor sînt nişte laşităţi ale unor oameni de curaj.

61

Onestitatea [nu ţine] de o anume categorie, ci de toate categoriile în general.

---

[1] Cf. maxima 70.

REFLECȚII DIVERSE

I. DESPRE ADEVĂR[1]

Adevărul, în orice s-ar găsi, nu poate fi eclipsat prin nici o comparaţie cu un alt adevăr, şi orice deosebire ar fi între două lucruri, ceea ce este adevărat într-unul nu eclipsează ceea ce este adevărat în celălalt pot avea o mai mare sau o mai mică întindere ori pot fi mai mult sau mai puţin strălucitoare, dar sînt totdeauna egale prin adevărul lor, care nu este mai adevăr în cel mai mare decît în cel mai mic. Arta războiului este mai vastă, mai nobilă şi mai strălucitoare decît arta poeziei ; dar poetul şi cuceritorul se pot compara unul cu altul şi, în măsura în care sînt cu adevărat ceea ce sînt, legislatorul şi pictorul etc.

Două subiecte de reflecţie de aceeaşi natură pot fi diferite, şi chiar opuse, cum sînt Scipio şi Annibal, Fabius Maximus şi Marcellus[2] ; totuşi cum

---

[1] Reflecţie publicată pentru prima dată de Barthélemy. În fr. *Du vrai*, despre ceea ce este real, adevărat, autentic — adevăratul, dacă am putea să spunem astfel în româneşte ; am fost nevoiţi să traducem *Despre adevăr*, cu acest înţeles, în lipsa unui termen mai potrivit.

[2] Quinctus Fabius Maximus, poreclit *Cunctator* (Tărăgănitorul), şi Marcus Claudius Marcellus au ţinut piept

însuşirile lor sînt adevărate, ele se menţin cînd sînt puse faţă în faţă şi nu se eclipsează prin comparare. Alexandru şi Cezar dăruiesc regate; văduva dăruieşte un pit [1]: oricît de diferite ar fi aceste daruri, dărnicia este adevărată şi egală în fiecare dintre ele şi fiecare dăruieşte în raport cu situaţia lui.

O persoană poate avea mai multe adevăruri, iar alta poate să nu aibă decît unul persoana care are mai multe adevăruri are o valoare mai mare, şi poate străluci prin aspecte în care cealaltă persoană nu străluceşte; dar din privinţa în care şi una şi cealaltă sînt adevărate, ele strălucesc deopotrivă. Epaminonda era o mare căpetenie de oşti, un bun cetăţean, un mare filozof [2]; el era mai vrednic de preţuire decît Virgiliu, pentru că avea mai multe adevăruri [3] decît el; dar ca mare căpetenie de oşti, Epaminonda nu-l depăşea pe Virgiliu ca mare poet, pentru că, prin latura aceasta, nu era mai adevărat decît el. Cruzimea acelui copil pe care un consul l-a condamnat la moarte pentru că scosese ochii unei ciori [4] era mai puţin

---

lui Annibal, în Italia, în cursul celui de al doilea război punic.

[1] *Pit*, mică monedă, valorînd un sfert dintr-un dinar. Cf. Marcu, XII, 42—44 şi Luca XXI, 1—4: Isus Christos laudă generozitatea unei văduve sărace care a dăruit două monede mici.

[2] Fusese elevul filozofului pitagorician Lysis.

[3] Cu înţelesul de *calităţi autentice, reale*.

[4] Quintilian atribuia judecata aceasta Areopagului. Era vorba de nişte prepeliţe, nu de o cioară.

însemnată decît cruzimea lui Filip al II-lea, care şi-a osîndit fiul [1] la moarte, şi era — poate — împletită cu mai puţine vicii ; dar gradul de cruzime săvîrşit asupra unui animal nu încetează de a sta alături, în aceeaşi categorie, cu cruzimea suveranilor celor mai cruzi, deoarece gradele lor diferite de cruzime au un adevăr egal.

Oricîtă disproporţie ar fi între două case care au frumuseţile ce li se potrivesc, ele nu se eclipsează una pe alta : ceea ce face ca Chantilly-ul să nu lase în umbră castelul de la Liancourt [2], cu toate că are cu mult mai multe frumuseţi diferite, şi ceea ce face ca Liancourt-ul să nu lase nici el în umbră Chantilly-ul, este faptul că Chantilly-ul are frumuseţile care se potrivesc Excelenţei-sale Principelui, iar Liancourt-ul are frumuseţile care se potrivesc unui particular, avînd însă şi unul şi altul adevărate frumuseţi. Vedem totuşi unele femei de o frumuseţe strălucită, dar fără simetrie, care lasă adesea în umbră altele mai autentic frumoase ; dar gustul, care se înarmează lesne cu

---

[1] Filip al doilea, regele Spaniei, a poruncit, poate, să i se dea otravă fiului său, *don* Carlos, care a murit în închisoare în anul 1568.

[2] Fiul lui La Rochefoucauld se căsătorise, în 1659, cu domnişoara de Liancourt, moştenitoarea acestui castel. Castelul de la Chantilly era reşedinţa familiei princiare Condé. *Excelenţa-sa principele* este cunoscut în istorie cu numele de Marele Condé.

idei preconcepute, este judecătorul frumuseții, și cum frumusețea celor mai frumoase persoane nu este totdeauna egală, dacă se întîmplă că unele mai puțin frumoase le eclipsează pe celelalte, lucrul acesta va dura doar cîteva momente ; și aceasta pentru că deosebirea de lumină și de unghi ne va face mai mult sau mai puțin să distingem realitatea trăsăturilor și a culorilor și va face să apară ce va avea frumos cea mai puțin frumoasă și nu va lăsa să se vădească ce este adevărat și frumos la cealaltă. [1]

---

[1] Cf. maxima 49 din *Maxime suprimate* : „Adevărul este temelia și rațiunea desăvîrșirii și a frumuseții ; un lucru, de orice natură ar fi el, n-ar putea fi frumos și perfect, dacă nu este cu adevărat tot ce trebuie să fie, și dacă nu are tot ce trebuie să aibă". Maxima aceasta, pe care o dezvoltă aici La Rochefoucauld, apare într-o scrisoare a lui către Jacques Esprit, din 24 octombrie 1659 (?), ca fiind a lui Esprit, și La Rochefoucauld îi cere lămuriri : „De altfel, vă mărturisesc că nu înțeleg ce înseamnă «Adevărul este temelia și rațiunea desăvîrșirii și a frumuseții». Îmi veți face o mare plăcere explicîndu-mi, cînd vă vor îngădui grijile legate de rente ; căci, în sfîrșit, oricîtă valoare ar avea sentințele, cred că își pierd mult din strălucirea lor într-o odăiță a Primăriei, și e mult de cînd mi-am dat seama că filozofia nu face minuni decît cînd este vorba de necazuri din trecut sau de cele care nu sînt gata să se întîmple, dar că nu are cine știe ce putere împotriva necazurilor prezente. Vă declar așadar că voi aștepta răspunsul dumneavoastră cît veți voi. Îmi e rușine să vă trimit lucrări. Serios vă spun, dacă le veți găsi ridicole, trimiteți-mi-le înapoi, fără să le arătați doamnei de Sablé".

II. DESPRE SOCIETATE

Nu am de gînd să vorbesc despre prietenie cînd vorbesc despre societate ; deşi au oarecare legătură, sînt totuşi foarte diferite prima are mai multă elevaţie şi demnitate [1], iar meritul cel mai de seamă al celeilalte stă în aceea că seamănă cu prima.

Nu voi vorbi aşadar, în momentul de faţă, decît despre relaţiile personale pe care trebuie să le aibă împreună oamenii de treabă.

Ar fi de prisos să spunem cît de necesară le este oamenilor societatea toţi o doresc şi toţi o caută, dar puţini se folosesc de mijloacele de a o face plăcută şi durabilă. Fiecare vrea să-şi găsească plăcerea şi avantajele în dauna altora ; ne preferăm totdeauna celor cu care ne propunem să convieţuim, şi mai totdeauna îi facem să-şi dea seama de preferinţa aceasta ; iată ceea ce tulbură şi destramă societatea. Ar trebui măcar să

[1] În ediţiile din sec. al XVIII-lea, *umulinţă*, în loc de demnitate.

ştim să ne ascundem dorinţa aceasta de preferinţă, pentru că e prea firească în noi ca să putem să ne dezbărăm de ea ; ar trebui să asigurăm şi plăcerea noastră şi plăcerea celorlalţi, să le cruţăm amorul-propriu şi să nu-l jignim niciodată.

Mintea are o contribuţie însemnată într-o treabă atît de importantă, dar singură nu poate să ne conducă pe feluritele drumuri pe care se cade să le urmăm. Legăturile care se stabilesc între diferite inteligenţe n-ar menţine multă vreme societatea, dacă ea n-ar fi orînduită şi susţinută de bunul-simţ, de firea şi de menajamentele ce trebuie să existe între persoanele care vor să trăiască laolaltă.

Dacă se întîmplă cîteodată că oameni opuşi ca fire şi ca spirit să pară uniţi, ei se menţin fără îndoială prin legături [1] străine, care nu durează mult. Putem de asemenea trăi laolaltă cu persoane faţă de care sîntem superiori prin origine sau prin calităţi personale ; dar cei care au avantajul acesta nu trebuie să abuzeze de el ; rareori trebuie să-i facă pe alţii să-l vadă, şi nu se cade să se folosească de el decît ca să lămurească pe alţii ; trebuie să-i facă să-şi dea seama că au nevoie să fie conduşi, şi să-i conducă cu chibzuinţă, conformîndu-ne, pe cît e cu putinţă, părerilor şi intereselor lor.

Pentru a face plăcută societatea, e nevoie ca fiecare să-şi păstreze libertatea lui trebuie să

[1] În ediţiile din sec. al XVIII-lea prin *temeiuri.*

ne vedem, sau să nu ne vedem, fără să fim constrînşi, să ne distrăm împreună, şi chiar să ne plictisim împreună ; trebuie să putem să ne despărţim, fără ca despărţirea aceasta să aducă vreo schimbare ; să putem să ne lipsim unii de alţii, dacă nu vrem să ne expunem riscului de a deveni stingheritori cîteodată, şi trebuie să ne aducem aminte că incomodăm adesea, cînd credem că n-am putea nicidecum incomoda pe cineva. Trebuie să contribuim, pe cît ne stă în putinţă, la înseninarea persoanelor cu care vrem să vieţuim ; dar nu trebuie să fim mereu împovăraţi de grija aceasta.

Complezenţa este necesară în societate ; dar ea trebuie să aibă limite cînd este excesivă, se transformă în constrîngere ; trebuie cel puţin să pară liberă, şi în timp ce ţinem seama de părerea prietenilor noştri, ei să fie convinşi că ţinem seama şi de a noastră.

Trebuie să fim gata să-i scuzăm pe prietenii noştri, cînd au din naştere defectele pe care le au şi cînd defectele acestea sînt mai mici decît bunele lor însuşiri ; adesea trebuie să ne ferim de a le arăta că le-am observat şi că sîntem neplăcut impresionaţi de ele, şi trebuie să procedăm în aşa fel ca să poată să-şi dea chiar ei seama de ele, pentru a le lăsa meritul să le îndrepte.

Există un fel de politeţe necesară în relaţiile dintre oamenii de lume ea îi face să înţeleagă de glumă, ferindu-i de a se simţi jigniţi şi de a-i

jigni pe alţii printr-un anumit fel de a vorbi prea uscat sau prea dur, care ne scapă uneori fără să ne dăm seama cînd ne susţinem părerea cu căldură. [1]

Relaţiile oamenilor de societate nu se pot menţine fără un anumit fel de încredere, la care trebuie să participe cu toţii ; fiecare trebuie să dea o impresie de siguranţă şi de discreţie care să nu ofere niciodată prilejul de a ne teme că s-ar putea da ceva în vileag din imprudenţă.

Spiritul trebuie să fie plin de varietate cei care nu au decît un fel de spirit nu pot să placă multă vreme. Putem să apucăm pe drumuri deosebite, putem să nu avem aceleaşi concepţii, nici aceleaşi talente, cu condiţia de a contribui la plăcerea celor din jurul nostru şi de a respecta aceeaşi armonie pe care trebuie s-o respecte, în muzică, diferitele voci şi instrumente.

Cum e anevoie ca mai multe persoane să poată avea aceleaşi interese, este necesar, pentru armonia societăţii, ca măcar să nu aibă interese contrare.

Trebuie să preîntîmpinăm dorinţele prietenilor noştri cu ceea ce le poate face plăcere, să căutăm mijloacele de a le fi de folos, să-i cruţăm de necazuri, să le arătăm că le împărţim cu ei, cînd nu le putem abate, să le atenuăm pe nesimţite,

[1] Ceea ce i se cam întîmpla şi lui La Rochefoucauld, după cum reiese din *Portretul său*, potrivit observaţiei lui Jacques Truchet.

fără să avem pretenţia de a le smulge dintr-o dată şi să punem în locul lor lucruri plăcute sau care, cel puţin, să le reţină atenţia. Putem să le vorbim despre lucruri care îi privesc, dar numai în măsura în care ne îngăduie ei, şi trebuie să fim, în privinţa aceasta, foarte rezervaţi ; e politicos şi uneori chiar uman să nu intrăm prea mult în tainiţele inimii lor ; le vine adesea greu să dea în vileag tot ce cunosc din ele şi le vine încă şi mai greu cînd le pătrundem taine pe care ei nu le ştiau. Deşi legăturile pe care le au între ei oamenii de lume îi duc la familiaritate, şi le oferă prilejuri de a-şi vorbi cu sinceritate, aproape nimeni nu are destulă mlădiere şi destul bun-simţ pentru a primi bine mai multe poveţe care sînt necesare pentru menţinerea societăţii : vrem să fim preveniţi pînă la un anumit punct, dar nu vrem să fim preveniţi în toate, şi ne temem să aflăm tot felul de adevăruri.

Aşa cum trebuie să respectăm o anumită distanţă pentru a vedea lucrurile, la fel trebuie s-o respectăm şi în societate fiecare îşi are punctul său de vedere, perspectiva din care ţine să fie privit ; de cele mai multe ori avem dreptate cînd nu vrem să fim luminaţi prea de aproape şi mai că nu există om care să vrea să se lase văzut în toate aşa cum este. [1]

---

[1] Cf. *Cyrano* al lui Rostand : „Îşi cunoaşte defectele, dar nu-i place să-i vorbească altul despre ele". (Citat de J. R. Charbonnel)

III. DESPRE ÎNFĂȚIȘARE ȘI DESPRE PURTĂRI

Există un fel de a fi care se potrivește cu chipul și cu talentele fiecărei persoane ; avem numai de pierdut cînd îl părăsim ca să luăm altul. Trebuie să încercăm să descoperim felul care ne este natural, apoi să nu-l mai părăsim, ci să-l desăvîrșim pe cît ne stă în putință. [1]

Dacă cei mai mulți copilași sînt plăcuți, asta se datorează faptului că ei n-au pierdut încă înfățișarea și purtările primite de la natură și nu cunosc altele. Le schimbă, le strică însă, cînd trec de vîrsta copilăriei ei socotesc că trebuie să imite ceea ce văd că fac ceilalți și nu-i pot imita perfect ; rămîne totdeauna ceva fals și nesigur în imitația aceasta. Nu au încă nimic statornic, nici

---

[1] J. R. Charbonnel amintește, în privința aceasta, cîteva expresii celebre. Două, din La Fontaine :

„Cum alungați firescul, se-ntoarce-n fuga mare.

„Cînd ne forțăm talentul, ce făurim e scarbă"

Și un vers de Musset :

„Paharul meu nu-i mare, dar beau doar dintr-al meu !"

în purtătrile şi nici în părerile lor în loc să fie cu adevărat ceea ce vor să pară, ei încearcă să pară ceea ce nu sînt. Fiecare vrea să fie altul şi să nu mai fie ce este toţi caută o atitudine străină de ei înşişi, şi altă minte decît a lor ; îşi iau tonuri şi purtări la voia întîmplării ; fac experienţă pe ei, fără să ţină seama că ceea ce li se potriveşte cîtorva nu se potriveşte tuturor, că nu există o regulă generală pentru tonuri şi pentru purtări, şi că nu există cópii bune. Doi oameni totuşi se pot potrivi în mai multe lucruri, fără ca unul să fie copia celuilalt, dacă fiecare îşi urmează făgaşul lui firesc ; dar aproape nimeni nu-l urmează întru totul. Ne place să imităm, imităm adesea, chiar fără să ne dăm seama, şi neglijăm propriile noastre însuşiri de dragul unor însuşiri străine, care de obicei nu ni se potrivesc.

Nu pretind, prin ceea ce spun, să ne ferecăm în aşa măsură în noi înşine încît să nu avem libertatea de a urma unele exemple, şi să ne adăugăm unele calităţi folositoare şi necesare cu care nu ne-a înzestrat natura artele şi ştiinţele li se potrivesc majorităţii celor care sînt în stare să şi le însuşească, eleganţa şi politeţa se potrivesc tuturor, dar calităţile acestea dobîndite trebuie să aibă o anumită legătură şi o anumită concordanţă cu propriile noastre calităţi, care le extind şi le sporesc pe nesimţite.

Sîntem uneori ridicați la un rang și la demnități mai presus de noi, sîntem adesea angajați într-o profesiune nouă pentru care nu ne hărăzise natura ; toate situațiile acestea au, fiecare în parte, un fel al lor care li se potrivește, dar care nu concordă totdeauna cu felul nostru firesc de a fi ; schimbarea situației noastre duce adesea la schimbarea înfățișării și manierelor noastre și le sporește cu înfățișarea acelei demnități, care este totdeauna falsă cînd este prea exagerată și cînd nu se împletește și nu se contopește armonios cu înfățișarea noastră firească ; trebuie să le îmbinăm și să le amestecăm laolaltă, ca să nu pară niciodată separate.

Nu se vorbește despre toate lucrurile pe același ton și în același fel ; nu mergem în fruntea unui regiment cum mergem cînd ne plimbăm. Dar trebuie ca același fel de a fi să ne facă să spunem în mod firesc lucruri diferite, să ne facă să mergem în mod diferit, dar totdeauna firesc, și să mergem așa cum se cuvine în fruntea unui regiment ca și la o plimbare.

Există unii care nu se mulțumesc să renunțe la atitudinea lor proprie și firească, pentru a lua atitudinea rangului și a dregătoriilor la care au ajuns ; ba chiar sînt unii care iau mai dinainte aerul dregătoriilor și al rangului la care năzuiesc. *Cîți generali de divizie nu învață să pară mareșali ai Franței ! Cîți magistrați nu imită și nu fac repetiție fără rost ca să se deprindă cu aerul de*

cancelar, și cîte burgheze nu-și dau ifose de ducese ! [1]

Ceea ce face că displăcem adesea este faptul că nimeni nu știe să-și pună de acord înfățișarea și purtările cu chipul, nici tonul și vorbele cu propriile-i gînduri și simțăminte ; le tulburăm armonia prin ceva fals și străin ; uităm de noi înșine și ne depărtăm de noi pe nesimțite. Mai toată lumea cade, prin cîte ceva, în păcatul acesta, nimeni nu are urechea destul de muzicală, ca să înțeleagă perfect felul acesta de cadență. Mii de oameni displac în ciuda calităților lor remarcabile ; mii de oameni plac chiar cu talente mai mici aceasta se întîmplă pentru că unii vor să pară ceea ce nu sînt, alții sînt ceea ce par și, în sfîrșit, orice daruri sau cusururi am fi primit de la natură, plăcem în măsura în care luăm înfățișarea, tonul, purtările și opiniile care se potrivesc cu situația și cu chipul nostru, și displăcem în măsura în care ne depărtăm de ele.

[1] Textul subliniat era tăiat în manuscrisul Gilbert.

IV DESPRE CONVERSAȚIE

Ceea ce face că atît de puține persoane ne plac în conversație este faptul că fiecare se gîndește mai mult la ceea ce vrea el să spună decît la ceea ce spun ceilalți. Se cuvine să-i ascultăm pe cei care vorbesc, dacă vrem să ne asculte și ei pe noi ; să le lăsăm libertatea de a-și rosti părerile și chiar de a îndruga lucruri de prisos. În loc să-i contrazicem sau să-i întrerupem, cum facem adesea, se cade, dimpotrivă, să ne transpunem în mintea și în gustul lor, să le arătăm că-i înțelegem, să le vorbim despre ce-i interesează, să lăudăm ceea ce spun ei în măsura în care merită să fie lăudat și să le arătăm că-i lăudăm mai mult pentru că spusele lor ne-au mers la inimă decît din simplă politețe. Trebuie să ne ferim de a-i contrazice în lucruri fără importanță, să le punem ararèori întrebări fără rost, să nu creem niciodată impresia că ne pretindem cu mai multă judecată

decît alţii şi să le lăsăm degrabă cinstea de a conchide. [1]

Trebuie să spunem lucruri firești, curgătoare şi mai mult sau mai puţin serioase, potrivit cu firea şi cu înclinarea persoanelor cu care conversăm, fără să le zorim să aprobe ce spunem şi nici măcar să răspundă la spusele noastre. Cînd ne-am îndeplinit, în felul acesta, îndatoririle de politeţe, putem să ne expunem părerile, fără părtinire şi fără îndărătnicie, lăsînd impresia că ţinem să nu contrazicem părerea celor care le ascultă. [2]

---

[1] Alineatul acesta, în versiunea lui Brotier „Ceea ce face că puţine persoane sînt plăcute în conversaţie este faptul că fiecare se gîndeşte mai mult la ce are de gînd să spună decît la ce spun ceilalţi, şi faptul că nu ascultăm mai deloc cînd dorim să vorbim. Cu toate acestea, este necesar să-i ascultăm pe cei ce vorbesc; trebuie să le dăm răgaz să-şi exprime ideile şi să le îngăduim chiar să spună lucruri de prisos. Departe de a-i contrazice şi de a-i întrerupe, se cade, dimpotrivă, să ne transpunem în mintea şi în gustul lor, să le arătăm că-i înţelegem, să lăudăm ce spun, atît cît merită să fie lăudat, şi să le arătăm că-i lăudăm mai degrabă pentru valoarea spuselor lor decît din complezenţă. Ca să fim pe placul celorlalţi, trebuie să vorbim despre ceea ce le place lor şi despre ce-i interesează, să evităm polemicile în legătură cu unele lucruri indiferente, să le punem arareori întrebări şi să nu-i lăsăm niciodată să creadă că pretindem că avem mai multă judecată decît ei."

[2] Versiunea Brotier pentru acest alineat: „Trebuie să spunem lucrurile cu un aer mai mult sau mai puţin serios, şi despre subiecte mai mult sau mai puţin pretenţioase, potrivit cu firea şi cu capacitatea persoanelor cu

Să ne ferim de a vorbi mult timp despre noi înșine și de a ne da adeseori ca exemplu. Să ne străduim cît mai mult să cunoaștem preferințele și capacitățile celor cu care vorbim, ca să trecem de partea celui cu mai multă judecată, să ne unim ideile cu ale lui, făcîndu-l, pe cît e cu putință, să creadă că de la dînsul le luăm. Dăm dovadă de tact, cînd nu epuizăm subiectele pe care le tratăm, lăsînd totdeauna și altora cîte ceva de gîndit și de spus [1].

Nu trebuie să vorbim niciodată cu ifose de autoritate, nici să folosim ticluiri și termeni mai

---

care discutăm, și să le cedăm cu ușurință cinstea de a conchide, fără să le obligăm să răspundă, cînd n-au chef să vorbească. După ce ne-am achitat, în felul acesta, de îndatoririle de politețe, ne putem spune părerile, arătînd că ne-am străduit să le sprijinim pe părerea celor care ne ascultă, fără să arătăm vreo părtinire sau vreo îndărtnicie."

[1] Versiunea Brotier: „Să ne ferim mai ales de a vorbi adeseori despre noi înșine și de a ne da ca exemplu; nimic nu este mai neplăcut decît un om care se citează pe el la orice vorbă. De asemenea, nu ne putem strădui îndeajuns pentru cunoașterea înclinării și a valorii intelectuale a celor cu care vorbim, alăturîndu-ne judecății celui care dă dovadă de mai multă judecată, fără să jignim înclinarea sau interesul celorlalți prin preferința aceasta. Atunci trebuie să punem în lumină toate argumentele pe care le-a înfățișat, adăugînd cu modestie propriile noastre idei lîngă ale lui și făcîndu-l să creadă, pe cît e cu putință, că de la el le luăm." (Ultima frază din alineat lipsește în versiunea Brotier.)

mari decît lucrurile respective. Ne putem păstra părerile, dacă sînt întemeiate ; dar, păstrîndu-le, nu trebuie să jignim niciodată părerile altora, nici să părem contrariaţi de ce-au spus ei. E primejdios să ţinem morţiş să dominăm noi conversaţia şi să vorbim prea de multe ori despre acelaşi lucru ; se cuvine să luăm parte deopotrivă la toate subiectele plăcute aduse în discuţie, şi să nu arătăm niciodată că vrem să abatem conversaţia spre ce dorim noi să spunem. [1]

---

[1] Versiunea Brotier : „Nu trebuie să spunem niciodată nimic cu un aer de autoritate, nici să arătăm vreo superioritate în judecată ; să fugim de expresiile prea căutate, de termenii tari şi forţaţi, şi să nu ne folosim de vorbe mai mari decît lucrurile. Nu este ceva interzis să ne păstrăm părerile, dacă sînt chibzuite ; dar trebuie să ne plecăm în faţa raţiunii, de îndată ce se arată şi din orice parte ar veni ; numai ea trebuie să domnească peste părerile noastre ; dar s-o urmăm fără să jignim părerile celorlalţi, şi fără să arătăm dispreţ faţă de ce au spus ei. E primejdios cînd ţii să domini mereu conversaţia, să împingi prea departe o bună argumentare, cînd ai găsit-o. Politeţea ţine să ne ascundem cîteodată jumătate din deşteptăciunea noastră, şi să menajăm un îndărătnic care se apără prost, pentru a-l cruţa de ruşinea de a ceda. Displăcem cu siguranţă cînd vorbim prea multă vreme şi prea adesea despre acelaşi lucru, şi cînd căutăm să abatem conversaţia către subiecte în legătură cu care ne socotim cu mai multă învăţătură decît ceilalţi : trebuie să participăm deopotrivă la tot ce le este pe plac, să ne oprim asupra acelor subiecte cît vor ei şi să ne depărtăm de tot ce nu le convine."

Este necesar să luăm aminte că orice fel de conversaţie, oricît ar fi ea de plăcută şi de spirituală, nu este în egală măsură potrivită cu tot felul de oameni de societate trebuie să alegem ce i se potriveşte fiecăruia şi să alegem şi momentul cînd se cade să i-o spunem ; dar dacă vorbirea cere multă artă, nici tăcerea nu cere mai puţină.[1] Există o tăcere grăitoare ea foloseşte uneori ca să aprobi sau să condamni ceva există o tăcere ironică ; există o tăcere plină de respect ; există atitudini, formulări şi gesturi[2] de care depinde adesea ce este plăcut sau neplăcut, ce este gingaş sau supărător în conversaţie. Puţine sînt persoanele care posedă secretul de a le folosi aşa cum trebuie ; chiar şi cei care le transformă în reguli se înşală cîteodată ; regula cea mai sigură, după mine, stă în a nu adopta vreuna pe care să n-o poţi schimba, în a lăsa mai curînd să se vadă unele neglijenţe în ceea ce spui, decît afectare în a asculta, în a nu vorbi mai de loc, în a nu încerca niciodată să vorbeşti cu orice preţ.[3]

---

[1] Textul Gilbert „dar dacă e multă artă în a şti să vorbeşti la momentul potrivit, nu este mai puţină în a şti să taci."

[2] Gilbert : „există, în sfîrşit, ifose, tonuri şi gesturi."

[3] Versiunea lui Brotier : „Orice fel de conversaţie, oricît de spirituală ar fi, nu este la fel de potrivită cu orice categorie de oameni de duh : trebuie să alegem ce este după gustul lor, ce este potrivit cu situaţia, cu sexul, cu talentele lor, şi să alegem chiar şi timpul potrivit în

care să o spunem. Să ţinem seama de locul, de ocazia şi de dispoziţia în care se găsesc persoanele care ne ascultă, căci dacă este multă artă în a şti să vorbeşti la momentul potrivit, nu e mai puţină în a şti să taci. Există o tăcere găitoare care foloseşte la aprobarea sau la condamnarea unui lucru ; există o tăcere de discreţie şi de respect ; există tonuri, ifose şi gesturi care formează tot ce este plăcut sau neplăcut, gingaş sau supărător în conversaţie ; dar secretul de a te folosi bine de ele este hărăzit unui număr mic de persoane ; chiar şi cei care stabilesc reguli din ele se înşală adesea, şi regula cea mai sigură pe care o putem formula este să ascultăm mult, să vorbim puţin şi să nu spunem nimic de care să putem avea motiv să ne căim."

V DESPRE ÎNCREDERE

Cu toate că sinceritatea şi încrederea sînt în corelaţie, ele se deosebesc totuşi în mai multe privinţe a fi sincer înseamnă a fi cu inima deschisă, fapt care ne arată aşa cum sîntem ; înseamnă dragostea de adevăr, sila de prefăcătorie, dorinţa de a compensa defectele pe care le ai şi de a le micşora chiar prin meritul mărturisirii lor. Încrederea nu ne dă atîta libertate, regulile ei sînt mai îngrăditoare, ea cere mai multă prudenţă şi mai multă reţinere, şi nu putem dispune totdeauna de ea după placul nostru : nu este vorba numai de noi, şi interesele noastre sînt împletite de obicei cu interesele altora. Ea are nevoie de o atentă drămuire, pentru a nu-i da în vileag pe prietenii noştri odată cu noi înşine, şi pentru a nu face daruri din avutul lor cu scopul de a spori valoarea propriilor noastre daruri.

Încrederea îi face totdeauna plăcere celui căruia i-o arătăm este ca un tribut pe care îl plătim meritului său, este ca un lucru de valoare încre-

dinţat spre păstrare bunei lui credinţe ; e un zălog care îi conferă un drept asupra noastră şi un fel de aservire la care ne supunem de bună voie. Prin ceea ce spun nu caut să distrug încrederea atît de necesară între oameni, întrucît ea este ceea ce ne leagă în societate şi prietenie ; caut doar să-i stabilesc limite şi s-o fac cinstită şi statornică Ţin ca ea să fie mereu reală şi mereu chibzuită şi să nu dea dovadă nici de slăbiciune nici de interes ; ştiu bine că e un lucru anevoios să fixez limite potrivite modului de a primi tot felul de dovezi de încredere din partea prietenilor noştri, şi de a le arăta încrederea noastră.

Ne destăinuim de cele mai multe ori din vanitate, de dragul de a vorbi, din dorinţa de a ne atrage încrederea altora şi de a face un schimb de taine. Există persoane care pot avea temei să-şi pună încrederea în noi, persoane faţă de care noi n-am avea temei de a ne purta la fel, şi ne achităm faţă de acestea păstrîndu-le taina şi răsplătindu-le cu mici confidenţe. Exisfă alte persoane a căror statornicire ne este cunoscută, care ni se încredinţează fără rezervă şi cărora putem să ne destăinuim din precădere şi din preţuire. Nu trebuie să le ascundem nimic din lucrurile care ne privesc numai pe noi, să ne arătăm faţă de ele mereu aşa cum sîntem, cu bunele noastre însuşiri şi chiar cu defectele noastre, fără să le exagerăm pe unele, fără să le micşorăm pe altele, să ne impunem ca o lege din a nu le face nici-

odată semiconfidențe ele îi pun totdeaunea în încurcătură pe cei care le fac, și nu-i mulțumesc mai niciodată pe cei care le primesc ; le dau vagi indicații despre ceea ce vrem să le ascundem, le sporesc curiozitatea, le îndreptățesc dorința de a ști mai mult, și se cred liberi să dispună de lucrurile pe care le-au descoperit singuri. E mai sigur și mai cinstit să nu le spunem nimic decît să ne oprim cînd am început să le vorbim.

Mai sînt și alte reguli de urmat pentru lucrurile ce ne-au fost încredințate. Cu cît sînt mai importante, cu atît prudența și fidelitatea noastră sînt mai necesare. Toată lumea este de acord că secretul trebuie să fie inviolabil, dar nu este totdeauna de acord în privința felului și importanței secretului ; de cele mai multe ori, nu ne consultăm decît pe noi înșine despre ceea ce trebuie să spunem și despre ceea ce trebuie să trecem sub tăcere ; sînt puține secrete care dăinuiesc mereu și șovăiala de a le da în vileag nu ține necontenit.

Avem legături strînse cu prieteni a căror fidelitate o cunoaștem ; ne-au vorbit totdeauna fără reținere, și noi ne-am purtat totdeatuna la fel de atenți cu ei ; ne cunosc deprinderile și relațiile, și ne privesc prea de aproape pentru a nu-și da seama de cea mai neînsemnată schimbare ; pot să știe, pe altă cale, ce anume ne-am legat să nu spunem niciodată nimănui ; n-a stat în puterea noastră să le împărtășim ceea ce ni s-a

încredințat au poate chiar vreun interes să știe sîntem siguri de ei ca și de noi înșine, și ne vedem constrînși la cruda necesitate de a le pierde prietenia, prețioasă pentru noi, sau să renunțăm la strășnicia păstrării secretului. Situația aceasta constituie fără îndoială cea mai grea încercare a credinței față de alții ; dar ea nu trebuie să zdruncine un om cinstit într-o asemenea împrejurare îi este permis să se prefere[1] altora ; prima lui datorie este să păstreze neapărat acel secret ce i s-a încredințat spre păstrare în întregimea lui, fără să drămuiască urmările acestei hotărîri se cuvine nu numai să-și cîntărească riguros cuvintele și tonul, ci și presupunerile și să nu lase niciodată să se vadă ceva, din spusele sau din atitudinea lui, care să poată îndrepta mintea altora către ceea ce nu vrea să spună.

Avem adesea nevoie de tărie și de prudență, ca să ținem piept tiraniei majorității prietenilor noștri, care își arogă drepturi asupra încrederii noastre și care vor să știe totul de la noi. Niciodată nu trebuie să-i lăsăm să-și însușeze acest drept fără excepție există ocazii și împrejurări care nu țin de competența lor dacă se plîng, trebuie să le suportăm plîngerile, și să ne justificăm cu duhul blîndeții ; dar dacă rămîn nedrepți, trebuie să renunțăm la prietenia lor de dragul datoriei,

[1] „Prin «*să se prefere*», La Rochefoucauld înțelege aici: să prefere onoarea lui, ceea ce își datorează lui însuși." (J. Truchet.)

trebuie să alegem dintre două rele inevitabile, dintre care unul se poate îndrepta şi celălalt este fără leac. [1]

[1] În portretul pe care şi l-a făcut singur, La Rochefoucauld spune „Sînt foarte rezervat şi îmi vine mai uşor decît oricui să ţin sub tăcere ceea ce mi s-a spus ca o destăinuire. Sînt nespus de chibzuit în ceea ce spun, nu-mi calc niciodată cuvîntul, orice urmare ar putea să aibă promisiunea mea, şi, toată viaţa mea, mi-am făcut din aceasta ca o lege de care nu mă pot lipsi..."

VI. DESPRE IUBIRE ŞI DESPRE MARE[1]

Cei care au vrut să ne înfăţişeze iubirea şi capriciile ei au comparat-o în atîtea feluri cu marea, încît e anevoie să mai adaugi ceva la spusele lor. Ne-au arătat că şi una şi alta sînt deopotrivă de nestatornice şi de amăgitoare, că bucuriile şi năpastele lor sînt fără număr, că cele mai fericite călătorii sînt expuse la mii de primejdii, că furtunile şi stîncile ascunse sînt pericole mereu de temut şi că adesea vasul se poate scufunda chiar şi în port. Dar dînd grai atîtor nădejdi şi atîtor temeri, nu ne-au arătat de ajuns, mi se pare, raportul care există între o iubire secătuită, fără vlagă şi agonică, şi acele acalmii, acele ceasuri de calm chinuitor de care au parte navigatorii la ecuator: eşti obosit de o lungă călătorie, doreşti s-o termini, zăreşti pămîntul, dar n-ai vînt prielnic ca să ajungi la liman; te vezi lovit de vitregiile anotimpurilor; bolile şi lîncezeala nu te lasă

[1] Reflecţie publicată prima dată de Barthélemy, în 1863. În mss. Gilbert, era tăiată, cu indicaţia *de scos*.

să treci la acțiune apa și merindele lipsesc sau nu mai au același gust ; recurgi fără rost la ajutoare străine încerci să pescuiești și prinzi cîțiva pești, care nu-ți dau nici hrană, nici ușurare ; ți-i lehamite de tot ce vezi ; ești mereu frămîntat de aceleași gînduri și mereu plictisit ; mai trăiești încă, dar îți pare rău că trăiești ; aștepți imboldul unor dorințe ca să te scuturi de starea aceasta de apăsare și de tînjire, dar dorințele care mijesc sînt fără vlagă și fără rost.

III. DESPRE EXEMPLE

Oricîtă deosebire ar fi între exemplele bune şi cele rele, vom constata că şi unele şi altele au avut deopotrivă urmări rele. Nu ştiu dacă fărădelegile lui Tiberiu şi ale lui Neron nu ne depărtează mai mult de viciu decît ne apropie de virtute exemplele vrednice de stimă ale celor mai de seamă oameni. Cîţi fanfaroni n-a creat vitejia lui Alexandru ! Cîte prtetexte de acţiuni îndreptate contra patriei n-a prilejuit gloria lui Cezar ! Cîte virtuţi crîncene n-au ridicat în slavă Roma şi Sparta ! Cîţi filozofi pisălogi n-a făcut exemplul lui Diogen, cîţi flecari n-a făcut Cicero, cîţi oameni nepăsători şi leneşi n-a făcut Pomponius Atticus [1], cîţi răzbunători n-au făcut Marius şi Sylla, cîţi ahtiaţi de voluptate, un Lucullus, cîţi destrăbălaţi Alcibiade şi Antoniu, cîţi încăpăţînaţi, *Caton* [2] ! Toate aceste modele de seamă au

[1] Un prieten căruia i-a scris Cicero multe scrisori.

[2] Roman celebru prin austeritatea principiilor lui, Cenzor în anul 184 î.e.n. Proverbial prin dîrzenia cu care cerea distrugerea Cartaginei înfloritoare.

produs un număr imens de cópii proaste. Virtuțile sînt vecine cu viciile ; exemplele sînt călăuze care ne abat ádesea de la drumul bun și sîntem atît de plini de prefăcătorie încît nu ne folosim mai puțin de ele ca să ne depărtăm de drumul virtuții cît ne folosim urmîndu-l.

VIII. DESPRE NESIGURANȚA GELOZIEI [1]

Cu cît vorbim mai mult despre gelozie, cu atît mai mult apar, din diferite unghere, aspectele neplăcute ; cele mai neînsemnate împrejurări le schimbă, și ne ajută să descoperim mereu ceva nou. Aceste noutăți ne fac să revedem sub alte aspecte ceea ce socoteam că văzusem și drămuisem de ajuns ; căutăm să ne agățăm de o părere și nu ne agățăm de nimic ; tot ce este mai opus și mai șters ni se înfățișează în același timp ; vrem să urîm și vrem să iubim, dar tot mai iubim cînd urîm, și tot mai urîm cînd iubim ; credem orice și ne îndoim de toate ; ne este rușine și ciudă că am crezut și că ne-am îndoit ; ne chinuim necontenit ca să ajungem la o părere hotărîtă și nu ajungem niciodată la ceva statornic.

Poeții ar trebui să compare această părere cu chinul lui Sisif, pentru că rostogolim, la fel de fără rost ca el, o stîncă pe un drum anevoios și plin de primejdii vedem culmea muntelui și

[1] Publicată pentru prima oară de Barthélemy.

ne străduim să ajungem pe ea, sperăm uneori că vom ajunge, dar nu ajungem niciodată. Nu sîntem destul de fericiţi ca să îndrăznim să credem ceea ce dorim şi nici chiar destul de fericiţi ca să fim încredinţaţi de lucrul de care ne temem mai mult. Sîntem robii unei veşnice nesiguranţe, care ne prezintă, rînd pe rînd, bunuri şi rele ce ne scapă mereu.

IX. DESPRE IUBIRE ŞI DESPRE VIAŢĂ

Iubirea este ca o imagine a vieţii noastre şi una şi alta sînt supuse aceloraşi tulburări şi aceloraşi schimbări. Tinereţea lor este plină de bucurie şi de speranţă te simţi fericit că eşti tînăr, cum te simţi fericit că iubeşti. Starea aceasta plăcută ne îmbie să dorim alte bunuri şi dorim bunuri dintre cele mai trainice nu ne mulţumim că mai sîntem încă în viaţă, vrem să propăşim, căutăm mijloace să înaintăm şi să ne asigurăm situaţia; umblăm după protecţia miniştrilor, le slujim interesele; nu putem îngădui să rîvnească altcineva la ce rîvnim noi. Întrecerea aceasta este străbătută de mii de griji şi de mii de necazuri, pe care plăcerea de a ne vedea căpătuiţi le spulberă; toate pasiunile sînt atunci satisfăcute şi nu ne mai trece prin gînd că ni s-ar mai putea urma fericirea.

Totuşi fericirea aceasta e rareori de lungă durată, şi nu-şi poate păstra multă vreme harul noutăţii. Ca să obţinem ce-am dorit nu pregetăm

să tot dorim mereu. Ne obișnuim cu tot ce este al nostru; aceleași bunuri nu-și păstrează cu timpul aceeași valoare și nu sînt totdeauna aidoma după gustul nostru; ne schimbăm pe nesimțite, fără să ne observăm schimbarea; ceea ce am obținut ajunge o parte din noi înșine am fi cumplit loviți dacă am pierde-o, dar nu mai simțim nici o plăcere că o păstrăm; bucuria nu mai are nici o vlagă; căutăm plăcerea în altceva străin de ceea ce am dorit atît de mult. Nestatornicia aceasta involuntară este o urmare a timpului, care are înrîurire, fără să vrem, atît asupra iubirii, cît și asupra vieții noastre; în fiecare zi mai spulberă, pe nesimțite, cîte ceva din înfățișarea aceea de tinerețe și de voioșie, și îi nimicește cele mai autentice farmece; căpătăm o ținută mai serioasă și la pasiunea noastră adăugăm preocupările practice; iubirea nu mai trăiește prin ea însăși, ci recurge la ajutoare străine. Starea aceasta a iubirii reprezintă declinul vîrstei, în care începem să vedem cum o s-o încheiem; dar nu avem tăria s-o încheiem de bună voie, și, în amurgul iubirii ca și în amurgul vieții, nimeni nu se poate hotărî s-o ia înaintea neplăcerilor care mai rămîn de încercat; mai trăim încă pentru necazuri, dar nu mai trăim pentru plăceri. Gelozia, neîncrederea, teama de a deveni plictisitor, teama de a fi părăsit sînt chinuri care țin de bătrînețea iubirii, așa cum bolile țin de o prea lungă durată a vieții nu te mai

simți viu decît pentru că simți că ești bolnav, și, de asemenea, nu mai simți că ești îndrăgostit decît pentru că simți toate chinurile dragostei. Nu te desprinzi din lîncezeala unor legături prea îndelungate decît prin ciuda și prin amărăciunea de a te vedea mereu legat ; în sfîrșit, dintre toate decrepitudinile, cea a iubirii este cea mai nesuferită.

X. DESPRE GUSTURI

Există persoane care au mai multă judecată [1] decît gust [2], și altele care au mai mult gust decît judecată ; gustul e mai schimbător și mai capricios decît judecata.

Cuvîntul *gust* are felurite semnificații, și e ușor să ne înșelăm. Este deosebire între gustul care se apropie de lucruri și gustul care ne ajută să le cunoaștem și să le discernem calitățile, respectînd regulile poate să ne placă teatrul fără să avem gustul destul de fin și destul de gingaș

[1] În text *esprit*, cu înțelesul de minte, inteligență, judecată.

[2] Problema aceasta forma obiectul discuțiilor în saloanele vremii. Doamna de La Fayette se referă la o astfel de discuție într-o scrisoare către doamna de Sévigné, datată 4 septembrie 1673 : „Nu știu dacă doamna de Coulanges nu v-a scris despre o conversație care a avut loc într-o după-amiază la Gourville, unde se afla doamna Scarron și abatele Têtu, despre persoanele care au gustul superior sau inferior puterii de judecată. Ne-am avîntat în subtilități din care nu mai înțelegeam nimic."

ca să-l apreciem bine, și putem avea gustul destul de bun ca să apreciem bine teatrul, fără ca teatrul să ne placă. Există gusturi care ne apropie pe nesimțite de ceea ce ni se arată ; altele ne înflăcărează prin tăria sau prin durata lor.

Există oameni cu gust nepotrivit în toate ; alții nu au gustul înșelător decît în anumite lucruri, și îl au drept și just în ceea ce este pe măsura puterii lor de înțelegere. Alții au gusturi deosebite, pe care le știu proaste, dar nu încetează să le urmeze. Sînt unii cu gust nesigur ; la ei hazardul hotărăște ; se schimbă din ușurință, sînt veseli sau plictisiți, după cum îi influențează prietenii. Alții au totdeauna idei preconcepute ; sînt robii tuturor gusturilor lor și le respectă întru totul. Unii sînt sensibili la ce este bun, și contrariați la ce nu este bun ; vederile lor sînt precise și juste și temeinicia gustului o găsesc în judecata și discernămîntul lor.

Mai sînt unii care, printr-un fel de instinct, pe care nu și-l pot explica, judecă ce li se înfățișează înaintea ochilor și aleg totdeauna hotărîrea valabilă. Aceștia dau dovadă de mai mult gust decît de judecată, deoarece amorul-propriu și dispoziția lor de moment nu le umbresc cunoștințele firești ; totul acționează unitar[1] în ei, totul e pe același ton. Armonia aceasta îi face să aprecieze sănătos lucrurile și să-și facă o idee temei-

[1] „Există în ei nu fel de simfonie morală, de armonie spirituală". (J. Roger Charbonnel.)

nică despre ele ; dar, în general vorbind, puțini oameni au gustul statornic și independent de al altora ; ei urmează exemplul altora și obișnuința ; iar bruma lor de gust e făcută din împrumuturi.

În toate felurimile acestea de gusturi, pe care le-am arătat, e foarte rar și aproape cu neputință să întîlnești acel fel de bun gust care știe să aprecieze fiecare lucru, care îi cunoaște întreaga valoare, și care se aplică în genere, la orice : cunoștințele noastre sînt prea mărginite, și această justă orînduire a calităților care ne ajută să judecăm bine nu se menține de obicei decît în ceea ce nu ne privește direct. Cînd este vorba de noi, gustul nostru nu mai are justețea aceea atît de necesară, ideea preconcepută o tulbură, tot ce are vreo legătură cu noi ne apare cu alt chip. Nimeni nu vede cu aceiași ochi ceea ce-l privește direct și ceea ce nu-l privește ; gustul nostru este călăuzit atunci de înclinarea amorului-propriu și a dispoziției, care ne dau alte perspective și ne supun unui număr infinit de schimbări și de îndoieli ; gustul nostru nu mai este al nostru, nu mai dispunem de el, se schimbă fără consimțămîntul nostru, și aceleași obiecte ne apar sub atîtea aspecte diferite încît nu mai recunoaștem, în sfîrșit, ce-am văzut și ce-am simțit.

XI. DESPRE LEGĂTURA DINTRE OAMENI ŞI ANIMALE[1]

Există tot atîtea seminţii diverse de oameni cîte specii diverse de animale, şi oamenii sînt, faţă de ceilalţi oameni, ceea ce sînt diferitele

[1] „Această ciudată *reflecţie* trebuie raportată, după cît se pare, la un curent de idei care datează, trecînd de vechile bestiare, din vremea dezvoltării ştiinţei fiziognomiei. În 1655 a apărut o traducere franceză, datorată lui Ruault, a lucrării *De humana physiognomia*, a fizicianului napolitan Giambattista della Porta. (Prima ediţie a fost publicată în 1586.) În cartea aceasta originală sînt cercetate foarte amănunţit legăturile care există între fizic şi moral (cu o insistenţă deosebită în privinţa ochilor). Cartea este ilustrată cu desene care pun alături un cap de om şi un cap de animal cu analogii între ele, fiecare animal corespunzînd uneia sau mai multor trăsături de caracter ale omului. Ideea a fost reluată de către pictorul Charles Le Brun, care a dezvoltat-o într-o conferinţă ţinută în 1671, şi care a desenat şi el numeroase studii paralele de capete şi de ochi de oameni şi de animale. (Cf. H. Jouin, *Charles Le Brun et les Arts sous Louis XIV*, 1889, pp. 391—393 şi 591 şi urm.) La Rochefoucauld nu se opreşte la aspectul plastic al acestei teorii, ci reţine ideea că diversele temperamente umane cores-

specii de animale între ele și unele față de altele. Cîți oameni nu trăiesc din sîngele și din viața celor nevinovați, unii ca niște tigri, mereu sălbatici și cruzi, alții ca niște lei, păstrînd unele aparențe de mărinimie, alții ca niște urși, grosolani și lacomi, alții ca niște lupi, prădalnici și necruțători, alții ca niște vulpi, care trăiesc din istețimea lor și al căror fel natural de a fi este înșelăciunea!

Cîți oameni nu seamănă cu cîinii! Ei își distrug seminția; vînează pentru plăcerea celui care îl hrănește; unii îl însoțesc pretutindeni pe stăpîn, alții îi păzesc casa. Există ogarii pentru sălbătăciuni feroce [1], care trăiesc de pe urma vitejiei lor, sînt pregătiți pentru război, și au noblețe în inima lor există mopșii înverșunați, care nu au alte calități în afară de furia lor; există o seamă de cîini, mai mult sau mai puțin fără rost, care latră adesea, și care mușcă uneori, și există chiar și cîini de grădinar. Există maimuțoi și maimuțe, care plac prin poznele lor, care au ceva deșteptăciune, și care se țin totdeauna de rele. Există păuni care nu au decît frumusețe, care displac

---

pund diverselor specii animale. Bineînțeles, toate acestea au legătură și cu fabulele lui La Fontaine, care, în fabula X, 15, *Iepurii*, va arăta că omul «se poartă în mii de împrejurări, ca dobitoacele» și o va închina lui La Rochefoucauld spunînd că-i datorează tot ce are mai «temeinic»" (J. Truchet.)

[1] În fr. *les lévriers d'attache*, ogarii nordici, cei mai viguroși, folosiți la vînarea sălbătăciunilor periculoase, ca lupul și mistrețul.

prin cîntecul lor, și care nimicesc locurile în care sînt adăpostiți.[1]

Există păsări care nu merită atenție decît prin cîntecul sau prin culorile lor Cîți papagali nu vorbesc fără încetare, fără să priceapă vreodată ce spun! Cîte coțofene și cîte ciori nu se domesticesc decît ca să fure! Cîte păsări de pradă nu trăiesc decît prin prădălnicie! Cîte specii de animale pașnice și liniștite nu servesc decît pentru hrana altor animale!

Există pisici, mereu la pîndă, rele și înșelătoare, și care fac pe blajinele; există vipere care au limba veninoasă, iar restul folositor[2]; există păianjeni, muște, ploșnițe și purici, insecte care sînt totdeauna supărătoare și insuportabile; există broaște rîioase care te-ngrozesc, și care

---

[1] Nu se știe sigur originea acestei legende. J. Turchet citează *Hieroglificele* lui Jean-Pierre Valerian (Pierius), publicate în traducere franceză la Lyon, în 1615 „Alții nu fac rău întruchipîndu-i în păun pe risipitorii care prăpădesc totul prin luxul lor", (p. 297). Iar Maurice La Porte, în lucrarea lui, *Epithètes françaises* (1594), arătase că păunul spărgea ouăle păuniței.

[2] Din veninul viperei se pregătea un leac, *praful de viperă*, despre care este vorba și în corespondența lui La Rochefoucauld cu doamna de Sablé. Autorul *Maximelor* îi scrie doamnei de Sablé (fără să precizeze data): „Vă trimit un bilețel pe care mi-l scrie doamna de Puisieux, în care veți vedea că (...) dînsa ar vrea să facă rost de praf de viperă. Dacă veți avea bunătatea să-i trimiteți, o veți îndatora nespus de mult..." (Din scrisoarea publicată de J. Truchet sub nr. 17.)

n-au decît venin ; există bufniţe care se tem de lumină. Cîte animale nu vieţuiesc pe sub pămînt, ca să-şi păstreze viaţa ! Cîţi cai, cărora li se dau atîtea întrebuinţări, nu sînt lăsaţi în părăsire cînd nu mai pot sluji ! Cîţi boi, care muncesc toată viaţa ca să-l îmbogăţească pe cel care îi pune la jug ! Cîţi greieri, care îşi petrec viaţa cîntînd ; cîţi iepuri de cîmp, cărora le este frică de orice ; cîţi iepuri de casă, care se sperie şi se liniştesc într-o clipă [1] ; cîţi porci care trăiesc în destrăbălare şi în murdărie ; cîte raţe domestice care îşi trădează semenele, şi le atrag în plase ; cîţi corbi şi cîţi vulturi, care nu trăiesc decît din putreziciuni şi din stîrvuri ! Cîte păsări migratoare, care merg de atîtea ori de la un capăt la altul al lumii şi care se expun la atîtea primejdii, ca să-şi asigure traiul ! Cîte rîndunele, care se ţin scai după vremea frumoasă ! Cîţi cărăbuşi nechibzuiţi şi fără ţel ; cîţi fluturi, care umblă după focul care-i arde ! Cîte albine care-şi respectă căpetenia şi care se conservă cu atîta disciplină şi destoinicie ! Cîţi bondari, vagabonzi şi trîntori, care caută să se căpătuiască pe seama albinelor ! Cîte furnici, a căror prevedere şi chiverniseală le scapă de toate nevoile ! Cîţi crocodili care se prefac că plîng, ca să-i sfîrtece pe cei mişcaţi de

[1] Cf. fabula lui La Fontaine, *Iepurii* (X. 15).

tînguirea [1] lor ! Şi cîte animale care sînt înrobite, pentru că nu-şi cunosc forţa de care sînt în stare !

Toate însuşirile acestea se regăsesc în om, care se poartă faţă de ceilalţi oameni la fel cum se poartă între ele animalele de care am vorbit mai sus.

[1] Legenda lacrimilor crocodililor a fost cîntată adesea în versurile poeţilor din secolul al XVI-lea (Ronsard, Baïf, Garnier etc.).

XII. DESPRE ORIGINEA BOLILOR

Dacă vom examina natura bolilor, vom vedea că-şi au obîrşia în pasiunile şi în frămîntările minţii. Vîrsta de aur, care era scutită de ele, era scutită şi de boli. Vîrsta de argint, care i-a urmat, şi-a păstrat şi ea puritatea. Vîrsta de bronz a dat naştere pasiunilor şi frămîntărilor minţii ; bolile au început să se formeze şi mai arătau încă slăbiciunea şi uşurătatea copilăriei. Dar s-au manifestat, cu toată puterea şi cu toată răutatea lor, în epoca fierului şi au răspîndit în lume, ca urmare a alterării lor, diversele boli care chinuie oamenii de aîtea veacuri încoace. Ambiţia a produs friguriile acute şi delirante ; invidia a produs gălbinarea şi insomnia ; letargiile, paraliziile şi apatiile se trag din lene ; mînia a pricinuit năduful, efervescenţa sîngelui, şi inflamaţiile pectorale ; frica a cauzat bătăile de inimă şi sincopele ; vanitatea a zămislit nebuniile ; zgîrcenia, chelbea şi rîia ; tristeţea a determinat scorbutul ; cruzimea, piatra ; ponegrirea şi pîrile au răspîndit

pojarul, vărsatul și erupțiile, și geloziei îi datorăm cangrena, ciuma și turbarea. Nenorocirile neprevăzute au dat apoplexia ; procesele au dat migrena și congestia cerebrală ; datoriile au dat frigurile cronice [1] ; plictiseala căsniciei a produs frigurile interminente, și sila îndrăgostiților care nu îndrăznesc să se părăsească a produs tulburările nervoase. Iubirea, numai ea, a pricinuit mai multe rele decît toate celelalte laolaltă, și nimeni nu trebuie să se încumete a le da grai ; dar cum tot ea aduce și cele mai mari bucurii ale vieții, în loc s-o vorbim de rău, se cade să tăcem ; se cuvine să ne temem de ea și s-o respectăm mereu. [2]

---

[1] Acestea produceau ceea ce se numea *etizia*, adică o slăbire foarte pronunțată.

[2] Reflecția aceasta, ca și reflecția VI, era tăiată pe manuscrisul Gilbert și purta mențiunea : *de scos.*

XIII. DESPRE FALS

Cineva este fals în diferite chipuri. Există oameni falși care vor totdeauna să pară [1] ceea ce nu sînt. Există alții, mai de bună credință, care s-au născut falși, care se înșală pe ei înșiși, și care nu văd niciodată lucrurile așa cum sînt. Sînt unii cu mintea dreaptă și cu gustul fals. Alții au mintea falsă și oarecare siguranță în gust. Și mai sînt unii care nu au nimic fals, nici în gust, nici în judecată. Aceștia sînt foarte rari, deoarece, în general vorbind, aproape nu există nimeni care să nu prezinte pe undeva ceva fals în judecată sau în gust.

Ceea ce duce la falsitatea aceasta atît de universală este faptul că însușirile noastre sînt nesigure și confuze, și că vederile noastre sînt și ele la fel ; nu vedem lucrurile exact cum sînt ele făcute, le apreciem mai mult sau mai puțin decît valorează și nu le raportăm la persoana noastră în-

[1] Cf. *Baronul de Foeneste*, al lui Agrippa d'Aubigné.

în-un mod favorabil lor, ci într-unul care se potriveşte cu situaţia şi cu însuşirile noastre. Greşeala aceasta aduce un număr nesfîrşit de lucruri false în gust şi în minte : amorul nostru propriu este măgulit de tot ce ni se înfăţişează sub aparenţa binelui ; dar cum există mai multe feluri de bine care ne flatează vanitatea sau temperamentul, le căutăm adesea din obişnuinţă, sau din comoditate; le căutăm pentru că le caută şi alţii, fără să ţină seama că aceeaşi părere nu trebuie să fie deopotrivă îmbrăţişată de tot felul de persoane, şi că oamenii trebuie să se lege de ea mai mult sau mai puţin strîns, după cum se potriveşte mai mult sau mai puţin cu cei care o caută.

Ne temem mai mult să ne arătăm falşi prin gust decît prin judecată. Oamenii de societate trebuie să aprobe fără prejudecată ceea ce merită să fie aprobat, trebuie să caute ceea ce merită să fie căutat şi să nu se împăuneze cu nimic. Dar este nevoie de un riguros simţ al măsurii şi al nuanţelor şi de o riguroasă exactitate ; trebuie să ştim să discernem ceea ce este bun în general, şi ceea ce ne este folositor nouă, şi să urmăm atunci cu temei înclinarea naturală care ne duce către lucrurile ce ne plac. Dacă oamenii n-ar vrea să se distingă decît prin propriile lor talente şi, ţinînd seama de îndatoririle lor, n-ar exista nimic fals în gustul şi în purtarea lor, s-ar arăta aşa cum sînt ; ar judeca lucrurile după priceperea lor, şi

s-ar lega de ele cu chibzuință [1]; ar exista potrivire în vederile și părerile lor; gustul lor ar fi adevărat, le-ar veni de la ei și nu de la alții, și l-ar urma după preferința lor, nu din obișnuință sau la voia întîmplării.

Dacă sîntem falși cînd aprobăm ceea ce nu trebuie să fie aprobat, nu sîntem mai puțin falși, de cele mai multe ori, din dorința de a ne vedea apreciați prin însușiri care, deși bune în sine, nu ni se potrivesc nouă un magistrat e fals cînd își dă ifose de bravură, cu toate că poate să fie cutezător în anumite împrejurări trebuie să pară dîrz și sigur pe sine în cursul unei răzvrătiri pe care are dreptul s-o potolească, fără să se teamă că e fals, și ar fi fals și ridicol dacă s-ar bate în duel. Unei femei pot să-i placă științele, dar nu toate științele i se potrivesc oricînd, și încăpățînarea ei pentru anumite științe nu i se potrivește niciodată și este totdeauna falsă.

Se cade ca rațiunea și bunul-simț să drămuiască lucrurile după valoarea lor și să convingă gustul nostru ca să le dea rangul pe care îl merită și pe care se cuvine să li-l dăm dar mai toți oamenii se înșală în această apreciere și în acest rang și în confuzia aceasta există totdeauna ceva fals.

Cei mai mari regi sînt oameni care greșesc de cele mai multe ori ei vor să-i depășească pe ceilalți oameni în valoare, în știință, în curtoazie,

---

[1] În mss. Gilbert, *par leur raison* (după judecata lor).

și în mii de alte calități la care are dreptul să pretindă toată lumea ; dar gustul acesta care constă în a-i depăși pe alții poate să fie fals la ei, cînd merge prea departe. Întrecerea lor cu alții trebuie să aibă alt obiectiv trebuie să-l imite pe Alexandru, care n-a vrut să concureze la premiul unei întreceri decît cu regii [1], și să-și aducă aminte că nu trebuie să se întreacă decît în legătură cu calități caracteristice regalității. Oricît de viteaz ar fi un rege, oricît ar putea fi de învățat și de plăcut, va găsi un număr nesfîrșit de oameni care vor avea aceleași calități la fel de strălucite ca ale lui, și dorința de a-i întrece va părea totdeauna falsă, și adesea chiar îi va fi cu neputință să reușească ; dar dacă se pasionează după adevăratele lui îndatoriri, dacă va fi mărinimos, dacă va fi o mare căpetenie de oaste și un mare cîrmuitor, dacă va fi drept, îngăduitor și generos, dacă își va ajuta supușii, dacă va ține la gloria și la liniștea statului său, nu va găsi decît regi de învins într-o întrecere atît de nobilă ; va fi numai adevăr și măreție într-un țel atît de just și dorința de a-i întrece pe alții nu va avea nimic fals. Întrecerea aceasta este vrednică de un rege, și este adevărata glorie către care se cuvine să năzuiască.

[1] După relatarea lui Plutarh, cînd a fost invitat să participe la o probă de viteză în cadrul Jocurilor Olimpice, Alexandru a răspuns : „Cu plăcere, dacă ar alerga regii la întrecerea aceasta !“ (Cf. *Viața lui Alexandru,* capitolul VII.).

XIV. DESPRE MODELELE NATURII ŞI ALE NOROCULUI

Se pare că norocul [1], oricît este el de schimbător şi de capricios, renunţă la schimbările şi la capriciile lui, ca să acţioneze în bună înţelegere cu natura, şi că amîndoi îşi îmbină eforturile la făurirea unor oameni extraordinari şi aproape unici în felul lor, meniţi să servească de modele posterităţii. Natura are grijă să le dea calităţile ; iar norocul, să le pună în aplicare şi să le arate în lumina şi cu dimensiunile ce se potrivesc cu rostul lor ; s-ar zice atunci că imită regulile marilor pictori, pentru a ne da nişte tablouri desăvîrşite ale lucrurilor pe care vor să le înfăţişeze. Îşi aleg un om şi se ţin de planul pe care şi l-au propus ; iau măsuri cu privire la naşterea, creşterea, calităţile naturale şi cele dobîndite, la vremuri, la împrejurări, la prieteni şi la duşmani ;

[1] În fr. *la fortune ;* cuvîntul are şi înţelesul de *ursită, hazard,* cum se va vedea mai jos, în pasajul în care La Rochefoucauld înfăţişează moartea lui Cezar, după ce zugrăveşte împrejurările prielnice care îi ridicaseră

scot în evidență virtuți și vicii, acțiuni fericite și nefericite ; chiar adaugă micile împrejurări la cele mai mari, și știu să le așeze cu atîta meșteșug încît acțiunile oamenilor și motivele lor ne apar totdeauna sub chipul și cu culorile pe care natura și norocul binevoiesc să le dea.

Ce mănunchi de calități strălucitoare n-au adunat ele în persoana lui Alexandru, ca să-l arate lumii ca un model de elevație sufletească și de măreție în vitejie ! Dacă îi vom cerceta obîrșia ilustră, educația, tinerețea, frumusețea, firea lui fericită, întinderea și capacitatea minții lui pentru război și pentru științe, virtuțile și chiar defectele lui, numărul mic al oștirilor lui, puterea formidabilă a dușmanilor, scurta durată a unei vieți atît de frumoase, moartea și urmașii lui, nu vom vedea oare ingeniozitatea și sîrguința norocului și a naturii de a pune într-un singur om acest număr nesfîrșit de diverse împrejurări ? Nu vom vedea grija deosebită pe care natura și norocul au avut-o de a orîndui atîtea evenimente extraordinare și de a-l soroci pe fiecare la timpul potrivit, pentru a forma modelul unui tînăr cuceritor, mai mare totuși prin calitățile lui personale decît prin vastitatea cuceririlor lui ?

Dacă vom urmări în ce fel ni-l arată natura și norocul pe Cezar, nu vom vedea oare că s-au ținut de alt plan, că n-au pus în persoana lui atîta vitejie, atîta îngăduință, atîta generozitate, atîtea calități militare, atîta putere de pătrundere, atîta

belşug în deşteptăciune şi în deprinderi, atîta elocinţă, atîtea farmece trupeşti, atîta elevaţie genială pentru pace şi pentru război, nu vom vedea oare, zic, că natura şi norocul nu s-au străduit vreme îndelungată să orînduiască şi să pună în aplicare atîtea talente extraordinare, şi că nu l-au constrîns pe Cezar să se servească de ele contra patriei lui decît ca să ne lase un model al celui mai de seamă om din lume, şi al celui mai vestit uzurpator ? Natura îl aduce pe lume ca pe un simplu cetăţean într-o republică stăpînă pe lume, întărită şi sprijinită de cei mai de seamă bărbaţi din cîţi a zămislit vreodată ; norocul alege dintre ei pe cei mai iluştri, pe cei mai puternici, şi pe cei mai de temut pentru a-i face duşmanii lui. Ea îl împacă, pentru o vreme, cu cei mai importanţi, pentru a-i pune în slujba înălţării lui ; îi uluieşte şi îi orbeşte după aceea, pentru a-i face să pornească împotriva lui un război care îl duce la puterea absolută. Peste cîte piedici nu l-a făcut să treacă ! De cîte primejdii, pe uscat şi pe apă, nu l-a ferit, fără să-l lase să se fi ales vreodată cu vreo rană ! Cu cîtă stăruinţă norocul n-a sprijinit planurile lui Cezar şi nu le-a nimicit pe ale lui Pompei ! Cu cîtă iscusinţă nu a îndupleçat ea poporul roman, atît de puternic, atît de mîndru şi atît de grijuliu de libertatea lui, s-o supună puterii unui singur om ! Nu s-a slujit oare norocul cliiar de împrejurările morţii lui Cezar ca s-o pună în concordanţă cu viaţa lui ? Atîtea preve-

niri din partea ghicitorilor, atîtea miracole, atîtea stăruințe ale soției și ale prietenilor săi nu-l pot feri, și hazardul alege anume ziua în care urma să fie încununat în senat pentru asasinarea lui chiar de către cei pe care îi salvase el și de către un om care îi datora viața.[1]

Potrivirea aceasta între natură și hazard n-a fost niciodată mai bine realizată ca în persoana lui Caton, și se pare că și una și cealaltă s-au străduit să întrunească într-un singur om nu numai virtuțile vechii Rome, ci chiar să le opună de-a dreptul virtuților lui Cezar, pentru a arăta că, avînd aceeași capacitate de judecată și de curaj, dorința de glorie îl mînă pe unul să fie uzurpator și pe altul să fie citat ca model de cetățean desăvîrșit. Scopul meu nu este să fac aici o paralelă între acești doi bărbați de seamă, după atîtea lucruri cîte s-au scris în privința aceasta: voi spune numai că, oricît de mari și de iluștri ne-ar părea, natura și hazardul n-ar fi putut pune toate marile lor calități în lumina care li se potrivea, ca să le dea toată strălucirea, dacă nu l-ar fi opus pe Caton lui Cezar. Erau hărăziți să se nască în același timp, în aceeași republică, deosebiți prin deprinderile și prin talentele lor, duș-

[1] După cum se știe, Servilia, mama lui Brutus, a fost amanta lui Cezar. În lucrarea lui intitulată *Războaiele civile*, istoricul grec Appien scrie „Brutus trecea drept fiul lui Cezar" (cartea II, cap. CXII.) Datele istorice par să infirme ipoteza aceasta.

mani prin interesele patriei şi prin interesele personale, unul cu planuri vaste şi cu o ambiţie fără margini, celălalt auster, ferecat în pravilele Romei şi înflăcărat de cultul libertăţii, amîndoi vestiţi prin virtuţi care îi arătau din unghiuri atît de diferite, şi mai celebri încă, dacă îndrăznim s-o spunem, prin opoziţia pe care natura şi ursita au avut grijă s-o aşeze între ei. Ce orînduire, ce înlănţuire, ce bună chivernisire a împrejurărilor în viaţa lui Caton şi în moartea lui ! Însuşi destinul republicii a slujit la tabloul pe care hazardul a vrut să ni-l dea despre acest bărbat de seamă, şi i-a curmat viaţa odată cu libertatea ţării lui.

Dacă vom părăsi exemplele luate din veacurile trecute ca să ne întoarcem la exemplele veacului de faţă, vom constata că natura şi hazardul au păstrat aceeaşi unire de care am vorbit, pentru a ne arăta modele diferite în doi bărbaţi desăvîrşiţi în arta conducerii. Îi vom vedea pe excelenţa-sa Principele [1] şi pe domnul de Turenne luîndu-se la întrecere pentru gloria armelor şi meritînd, printr-un număr nesfîrşit de acţiuni strălucite, faima pe care au dobîndit-o. Vor apărea egali în merit şi în experienţă ; neobosiţi la trup şi la minte, îi vom vedea acţionînd împreună, acţionînd separat, şi uneori opuşi unul altuia ; îi vom vedea învingători şi învinşi în diversele împrejurări ale războiului, datorîndu-şi izbînzile purtării şi vite-

[1] Este vorba de Principele de Condé. Cf. nota la maxima 198.

jiei lor, și arătîndu-se chiar mereu mai mari în restriștile lor ; pe amîndoi, salvînd statul, amîndoi, contribuind la nimicirea lui, și folosindu-se de aceleași talente pe căi diferite, domnul de Turenne urmărindu-și planurile cu mai multă disciplină și cu mai puțină înflăcărare, cu o vitejie mai reținută și totdeauna potrivită cu nevoia de a o da în vileag, excelența-sa Principele fără seamăn în modul de a vedea și de a executa lucrurile cele mai mărețe, mînat de superioritatea geniului său care parte că-i subordonează evenimentele și le pune în slujba gloriei lui. Slăbiciunea armatelor pe care le-au comandat în ultimele camapanii și puterea dușmanilor cu care aveau să dea piept le-au dat, și unuia și altuia, noi prilejuri de a-și arăta întreaga vitejie și de a înlocui, prin meritul lor, tot ce le lipsea pentru a susține războiul. Chiar moartea domnului de Turenne [1], atît de conformă cu o viață așa de frumoasă, însoțită de atîtea împrejurări stranii și întîmplată într-un moment atît de important, nu ne apare ea oare ca o urmare a temerii și nesiguranței hazardului, care n-a îndrăznit să pecetluiască destinul Franței și al Imperiului? Același hazard, care îl ia pe excelența-sa Principele de la comanda armatelor sub pretextul sănătății lui și într-o vreme în care ar fi trebuit să săvîrșească

[1] Este vorba de războiul din Olanda, în care Turenne avea să fie ucis la 27 iulie 1675, la Salzbach. În locul lui, a luat Condé comanda.

lucruri atît de măreţe [1], nu-şi dă oare mîna cu natura, ca să ni-l arate în momentul de faţă pe acest bărbat de seamă în viaţa lui particulară, îndeletnicindu-se cu virtuţi paşnice, sprijinit de propria lui glorie ! Şi străluceşte el oare mai puţin în schivnicia lui decît în mijlocul victoriilor ?

[1] „La Rochefoucauld dezaprobă retragerea lui Condé, care totuşi era cu adevărat bolnav. Cuvîntul *hazardul* nu pare folosit aici decît pentru a evita implicarea prea deschisă a regelui". (J. Truchet.)

XV. DESPRE COCHETE ŞI DESPRE BĂTRÎNI

Dacă este anevoie să explici gusturile, în genere, trebuie să fie şi mai greu să explici gustul femeilor cochete. Putem spune totuşi că dorinţa de a fi pe plac se extinde, în general, la tot ce le poate măguli vanitatea, şi că nu găsesc ceva nedemn de cuceririle lor. Dar cel mai de neînţeles dintre toate gusturile lor este, după părerea mea, gustul lor pentru bătrînii care au fost cîndva amatori de femei. Gustul acesta era prea bizar, şi avem prea multe exemple pentru a nu căuta pricina unui simţămînt atît de obişnuit şi totodată atît de opus părerii pe care o avem despre femei. Îi las pe filozofi să hotărască dacă este vorba de o grijă plină de milă a naturii, care vrea să-i consoleze pe bătrîni în restriştea lor şi care le pune la dispoziţie ajutorul cochetelor după acelaşi plan care o determină să dea aripi omizilor [1]; dar, fără să

[1] J. Truchet notează: „Nu vedem cu precizie de care filozofi îşi bate joc aici La Rochefoucauld; în orice caz, acest fel de finalism naiv este în tonul scolasticei deca-

pătrundem în tainele fizicii [1], putem, paremi-se, să căutăm pricini mai vădite ale acestui gust desfrînat al cochetelor pentru bătrîni. Lucrul cel mai vădit este faptul că le plac minunile, şi că nu există minune care, pesemne, le măgulește mai mult vanitatea decît să învii un mort. Simt plăcere să-l lege de carul lor, şi să-şi împodobească triumful cu el, fără ca reputaţia să le fie ştirbită ; dimpotrivă, un bătrîn este ca o podoabă în urma unei cochete, şi el este la fel de necesar în alaiul ei cum erau pe vremuri piticii în *Amadis* [2]. Nu au robi mai serviabili şi mai folositori. Cochetele par bune şi serioase prin faptul că păstrează un prieten fără importanţă. El le ridică în slavă pretutindeni, el cîştigă încredere faţă de soţi şi se face garant pentru purtarea soţiilor lor. Dacă bătrînul se bucură de încredere, cochetele găsesc un ajutor în mii de împrejurări; el se vîră în toate interesele şi în toate grijile casei. Dacă are cunoştinţă de zvonurile care circulă cu privire la adevăratele legături de dragoste, nici nu se gîndeşte să le dea

---

dente. Pe de altă parte, ne putem duce cu gîndul la rolul important jucat de fluturi în poezia Renaşterii...", şi citează cîteva versuri semnificative ale lui Ronsard din *Discours de l'altération des choses humaines* (éd. Laumonier, t. XV, pp. 155—156).

[1] Fizica, în înţelesul secolului al XVII-lea, cuprindea, printre altele, ştiinţele naturale, celelalte părţi ale filozofiei fiind logica şi morala.

[2] Aluzia lui La Rochefoucauld dovedeşte succesul acestei lucrări medievale în secolul al XVII-lea.

crezare ; le înăbuşă, şi pune mîna în foc că aşa bîrfeşte lumea ; apreciază, din propria lui experienţă, cît e de greu să îndupleci inima unei femei atît de bune ; cu cît trebuie să plătească mai scump acele graţii şi favoruri, cu atît e mai discret şi mai credincios; propriul său interes îl constrînge îndeajuns la tăcere ; se teme mereu să nu fie părăsit, şi se socoteşte foarte fericit că este suportat. Se convinge cu uşurinţă că este iubit, întrucît este ales în ciuda atîtor aparenţe ; crede că este un privilegiu al meritelor lui de altădată şi-i mulţumeşte amorului că-şi aminteşte de el în orice vreme.

Cocheta, la rîndul ei, n-ar vrea să nu-şi ţină promisiunea pe care i-a făcut-o ; îi arată că i-a trezit întotdeauna dragostea, şi că n-ar fi iubit niciodată dacă nu l-ar fi cunoscut pe el ; îl roagă mai ales să nu fie gelos ci să aibă încredere în ea ; îi mărturiseşte că-i cam place lumea şi societatea oamenilor distinşi, că are chiar interesul să tolereze mai mulţi deodată în jurul ei, ca să nu se vadă că pe el îl tratează altfel decît pe ceilalţi ; că dacă mai face cîte o ironie pe seama lui cu cei despre care a avut grijă să-i vorbească, e numai din plăcerea de a-i aduce mai des numele în discuţie sau ca să-şi ascundă mai bine sentimentele ; că, în definitiv, de el depinde purtarea ei şi că, numai ca să fie el mulţumit şi s-o iubească mereu, renunţă cu uşurinţă la ceilalţi. Ce bătrîn nu se liniştește în fața unor argumente atît de

convingătoare, care l-au amăgit adesea, cînd era tînăr și vrednic de iubire ? Dar, spre nenorocirea lui, uită cu prea mare ușurință că nu mai e nici una nici alta, și slăbiciunea aceasta este, dintre toate, cea mai obișnuită la bătrînii care au fost iubiți. Nu știu dacă amăgirea aceasta nu face pentru ei chiar mai mult decît cunoașterea adevărului lumea îi suportă cel puțin, îi mai înveselește ; sînt abătuți de la privelișteа propriilor lor amărăciuni și ridicolul în care cad este adesea, pentru ei, un rău mai mic decît tristețile și deprimarea unei vieți apăsătoare și fără vlagă.

XVI. DESPRE DEOSEBIREA DINTRE OAMENI [1]

Deşi toate calităţile spiritului omenesc se pot întîlni într-un spirit ales [2], există totuşi unele care îi sînt proprii şi deosebite : luminile lui nu au margini ; acţionează totdeauna la fel şi cu aceeaşi rîvnă, discerne obiectele îndepărtate ca şi cum ar fi prezente, înţelege, imaginează cele mai mari lucruri, le vede şi le cunoaşte pe cele mai mici ; gîndurile lui sînt generoase, cuprinzătoare, juste şi pe înţeles ; nimic nu scapă pătrunderii lui, care îl ajută totdeauna să descopere adevărul prin întunericul care îl ascunde celorlalţi. Dar toate aceste mari calităţi nu pot adesea evita ca spiritul să nu pară mic şi slab, cînd se lasă în voia capriciilor.

Un iubitor al literelor [3] gîndeşte totdeauna cu elevaţie ; el făureşte cu uşurinţă lucruri clare,

---

[1] Cf. La Bruyère — aceleaşi teme.

[2] În fr. *un grand esprit.* Cuvîntul *esprit* are multiple înţelesuri spirit, duh, minte, om ales etc.

[3] În fr. *un bel esprit.*

plăcute şi naturale ; el le arată în lumina lor cea mai favorabilă şi le împodobeşte cu toate ornamentele care li se potrivesc ; îmbrăţişează gustul altora şi înlătură din gîndurile lui ceea ce este fără rost sau poate să displacă. Un spirit iscusit, prompt, pătrunzător, ştie să evite greutăţile şi să le vină de hac ; se mlădiază cu uşurinţă pentru a ajunge la ceea ce doreşte ; ştie să cunoască şi să se ţină după judecata şi toanele celor cu care discută ; şi, ţinînd seama de interesele lor, îşi face loc şi îşi instalează temeinic interesele lui. O minte chibzuită [1] vede toate lucrurile cum se cuvin să fie văzute ; le preţuieşte la dreapta lor valoare, ştie să le îndrepte în partea care îl avantajază cel mai mult, şi se consacră cu hotărîre gîndurilor lui, pentru că le cunoaşte toată forţa şi toată temeinicia.

Există deosebire între un spirit folositor şi un spirit de afaceri : putem fi competenţi în afaceri fără să ne dăm osteneala pentru interesul nostru personal ; există oameni iscusiţi în tot ce nu-i priveşte şi tare nepriceputi în lucrurile care-i privesc, şi există alţii, dimpotrivă, care au o destoinicie mărginită la ceea ce-i priveşte pe ei şi care ştiu să tragă foloase din toate lucrurile.

Putem avea în acelaşi timp un fel grav de a fi şi să spunem lucruri plăcute şi pline de haz ; felul acesta de duh stă bine oricui şi la orice

[1] În fr. *un bon esprit.*

vîrstă. Tinerii au de obicei un spirit vesel şi zeflemitor fără a fi serioşi, şi faptul acesta îi face adesea supărători. Nimic nu e mai greu de menţinut la înălţime ca intenţia de a fi mereu amuzant, şi aprecierile de care te bucuri cîteodată cînd îi distrezi pe ceilalţi nu merită riscul de a te expune ruşinii de a-i plictisi adeseori, cînd sînt prost dispuşi. Zeflemeaua este una dintre cele mai plăcute şi dintre cele mai primejdioase calităţi ale spiritului : place totdeauna cînd este delicată ; dar totodată ne temem de cei care se folosesc prea adesea de ea. Zeflemeaua poate fi totuşi îngăduită, cînd nu este umbrită de nici o răutate şi cînd antrenăm în jocul ei chiar persoanele despre care vorbim.

E greu să ai un spirit de zeflemea fără să nu te făleşti că eşti glumeţ, sau fără să nu-ţi placă să-ţi baţi joc de alţii ; se cere o drămuire atentă ca să zeflemiseşti mult timp fără să cazi în vreunul dintre aceste două excese. Zeflemisirea este un duh de voioşie care umple imaginaţia, şi care o face să vadă sub un aspect ridicol lucrurile care i se prezintă ; toanele vin şi ele, mai mult sau mai puţin, cu blîndeţea ori cu asprimea lor ; există un mod de zeflemisire subtil şi măgulitor care atinge numai defectele pe care persoanele despre care vorbim consimt să le mărturisească ; un mod care ştie să îmbrace laudele pe care le aducem sub aparenţe de învinuire, care dă în vileag ce au simpatic în ele prefecîndu-se că vor să-l ascundă.

Un spirit fin și un spirit de finețe [1] sînt foarte diferite. Spiritul fin place oricînd ; este subtil, gîndește lucruri rafinate și le vede pe cele mai greu de observat. Un spirit de finețe nu merge niciodată drept, ci caută drumuri piezișe și ocoluri, pentru a-și asigura reușita planurilor sale ; purtarea aceasta este îndată descoperită, inspiră întotdeauna teamă și nu duce niciodată la lucruri mari.

Există oareacre deosebire între un spirit înflăcărat și un spirit strălucitor. Un spirit înflăcărat ajunge mai departe și mult mai repede ; un spirit strălucitor e plin de vioiciune, de lucruri plăcute și de justețe.

Blîndețea spiritului înseamnă un aer amabil și complezent, totdeauna plăcut, cînd nu este searbăd.

Un spirit de migală [2] se ocupă cu sîrguință, în mod sistematic și metodic, de toate particu-

---

[1] Pascal nu face deosebirea aceasta în reflecțiile lui despre spiritul de geometrie și spiritul de finețe. Așa cum precizează J. Truchet, La Rochefoucauld ia cuvîntul finețe *(finesse)* cu înțelesul peiorativ de *șiretenie*.

[2] În maxima 51 din prima ediție (cf. *MS.* 7), La Rochefoucauld socotise „spiritul de migală" și „vederile mari" ca incompatibile. Cf. și maxima 41, care reia ideea cu mai multă moderație. J. Truchet citează din *Memoriile* lui La Rochefoucauld următoarea reflecție despre Ludovic al XIII-lea : „Avea un spirit de migală, ocupat numai cu lucruri mărunte". *(Mémoires*, éd. G.E.A., t. II, pp. 2—3.)

larităţile subiectelor ce i se prezintă. Sirguinţa aceasta îl ferecă, de obicei, în lucruri mărunte; ea nu este totuşi întotdeauna incompatibilă cu vederile mari, şi cînd aceste două calităţi se nimeresc laolaltă, în aceeaşi minte, o ridică cu mult deasupra celorlalte.

S-a abuzat de termenul *literat* [1], şi deşi tot ceea ce am spus puţin mai înainte despre diferitele calităţi ale spiritului se poate potrivi şi unui literat, totuşi, cum titlul acesta a fost dat unui număr nesfîrşit de poeţi fără valoare şi de scriitori plictisitori, ne folosim mai des de el pentru a lua oamenii în derîdere decît pentru a-i lăuda.

Cu toate că există, pentru spirit, mai multe epitete care par acelaşi lucru, tonul şi felul în care le rostim aduc unele deosebiri; dar cum tonurile şi felurile de a-l spune nu se pot reda în scris, nu voi intra în amănunte pe care ar fi cu neputinţă să le explic cum trebuie. Uzul curent ne ajută de ajuns să înţelegem deosebirea aceea, şi spunînd că un om are spirit, că are foarte mult spirit, că are mult spirit, şi că are spirit de calitate, numai tonul şi felul de a o spune pot introduce vreo deosebire între aceste expresii care par aidoma pe hîrtie, şi care exprimă totuşi feluri foarte deosebite de spirit.

Se mai spune că un om nu are decît un fel de spirit, că are mai multe feluri de spirit, şi că

[1] În fr. *bel esprit*, care a ajuns să fie folosit şi peiorativ, cu sensul de sclifosit.

există spirit de toate felurile. Cineva poate fi prost, deși e înzestrat cu mult duh, și altcineva poate să nu fie prost, deși înzestrat cu puțin duh.

A avea mult spirit este o expresie echivocă: poate cuprinde toate felurile de spirit despre care am vorbit puțin mai sus, dar poate de asemenea, să nu arate nici unul din ele în mod distinct. Putem arăta uneori deșteptăciune în ceea ce spunem, fără să avem și în purtarea noastră; putem avea minte și s-o avem mărginită; un om poate fi potrivit pentru anumite lucruri și să nu fie pentru altele; putem avea multă minte și să nu fim buni la nimic, și, deși avînd multă minte, putem fi adesea foarte supărători. Se pare totuși că meritul cel mai însemnat al acestui fel de spirit constă în conversație.

Deși creațiile spirituale sînt infinite, le putem distinge, pare-mi-se, în felul următor există lucruri atît de frumoase, încît toată lumea este în stare să le vadă și să le simtă frumusețea; există unele care au frumusețe, dar plictisesc; există altele care sînt frumoase, pe care toată lumea le simte și le admiră, cu toate că nu toți le știu temeiul; există lucruri care sînt atît de fine și de subtile, încît puțini oameni sînt în stare să le observe toate frumusețile, și există altele care nu sînt desăvîrșite, dar sînt spuse cu atîta artă și sînt sprijinite și conduse cu atîta judecată și cu atîta grație, încît merită să fie admirate.

XVII. DESPRE NESTATORNICIE

Nu am pretenţia să justific aici nestatornicia în genere şi mai puţin încă nestatornicia care provine doar din uşurinţă ; dar nu este drept nici să o învinuim de toate celelalte schimbări ale iubirii. Există o primă floare a plăcerii şi a voioiciunii în iubire care trece pe nesimţite, ca floarea fructelor ; nu e vina nimănui, e doar vina timpului. La început, chipul este îmbietor, sentimentele sînt în armonie, umblăm după blîndeţe şi după plăcere, vrem să-i fim pe plac fiinţei iubite deoarece şi ea ne place, şi căutăm să arătăm că ştim să preţuim nețărmurit de mult fiinţa dragă ; dar mai pe urmă nu mai simţim ceea ce socoteam că vom simţi mereu, înflăcărarea s-a dus, meritul noutăţii se şterge, frumuseţea, care are o parte atît de însemnată în iubire, ori scade ori nu mai face aceeaşi impresie numele de iubire se păstrează, dar parcă nu ne mai găsim aceleaşi fiinţe, nici aceleaşi sentimente ; mai păstrăm legăturile doar din onoare, din obişnuinţă, sau din cauză că nu sîntem destul de siguri de propria noastră schimbare.

Ce persoane ar fi început să se iubească, dacă s-ar fi văzut din capul locului așa cum se văd cu trecerea anilor ? Dar iarăși, ce persoane s-ar putea despărți, dacă s-ar revedea așa cum s-au văzut pentru prima dată ? Orgoliul, care este mai totdeauna stăpînul gusturilor noastre, și care nu are niciodată saţiu, ar fi măgulit necontenit de vreo nouă plăcere ; statornicia și-ar pierde valoarea : n-ar mai contribui cu nimic la această legătură plăcută, favorurile actuale ar avea aceeași grație ca primele favoruri și amintirea n-ar aduce nici o deosebire ; nestatornicia ar fi chiar necunoscută, și ne-am iubi mereu cu aceeași plăcere întrucît am avea mereu aceleași temeiuri de iubire. Schimbările care se întîmplă în prietenie au cauze aproape asemănătoare cu cele care se întîmplă în iubire : regulile lor au multe asemănări. Dacă iubirea aduce mai multă voie bună și desfătare, prietenia trebuie să fie mai constantă și mai exigentă ; ea nu iartă nimic ; dar vremea, care schimbă dispoziția și interesele, le destramă aproape deopotrivă pe amîndouă. Oamenii sînt prea schimbători, ca să suporte multă vreme povara prieteniei. Antichitatea ne-a dat exemple ; dar, în vremurile pe care le trăim, se poate spune că este mai puțin greu să găsești o adevărată iubire decît o adevărată prietenie. [1]

[1] Cf. maxima 473 „Oricît de rară ar fi adevărata iubire, tot e mai puțin rară decît adevărata prietenie"

XVIII. DESPRE FUGA DE LUME

M-aș vîrî într-o prea lungă disertație dacă aș înșira aici, cu de-amănuntul, toate temeiurile firești care îi fac pe oamenii în vîrstă să se retragă din vîltoarea lumii schimbarea firii lor, a chipului lor și slăbirea organelor îi determină pe nesimțite, ca și majoritatea celorlalte animale, să evite întîlnirea cu semenii lor. Orgoliul, care este nedespărțit de amorul-propriu, le ține atunci loc de judecată : nu mai poate fi măgulit de mai multe lucruri care-i măgulesc pe ceilalți, experiența le-a arătat valoarea a tot ce doresc oamenii în tinerețe și imposibilitatea de a se bucura mai multă vreme de ele [1] ; diversele căi care par deschise tinerilor ca să ajungă la măriri, la plăceri, la reputație, și la tot ce înalță oamenii le sînt închise, fie de situația lor materială, fie de purtarea lor, fie de invidia și de

[1] Cf. maxima 430 „În bătrînețea dragostei, ca și în bătrînețea vîrstei, mai trăim pentru necazuri, nu și pentru plăceri".

nedreptatea celorlalţi ; drumul reîntoarcerii la toate acestea este prea lung şi prea anevoios, cînd te-ai rătăcit o dată de el ; greutăţile li se par de neînvins, şi vîrsta nu le îngăduie să pretindă o astfel de încumetare. Ajung nepăsători faţă de prietenie, nu numai pentru că n-au găsit — poate — niciodată o prietenie adevărată, ci pentru că au văzut murind un mare număr de prieteni care n-avuseseră încă timpul nici prilejurile să se abată de la îndatoririle de prietenie şi se convingă cu uşurinţă că ei ar fi fost mai credincioşi decît cei care le rămîn. Nu se mai bucură de primele bunuri care le-au umplut mai întîi închipuirea aproape că nu se mai bucură nici de glorie care pe care au dobîndit-o a şi fost ofilită de timp, şi adesea oamenii, cînd îmbătrînesc, mai mult o pierd decît o cuceresc. Fiece zi le smulge o parte din ei înşişi [1] nu mai au destulă viaţă ca să se bucure de ce-au agonisit, şi mai puţină chiar ca să ajungă la ce rîvnesc ; nu mai văd înaintea lor decît necazuri, boli şi decădere ; au văzut totul, şi pentru ei nimic nu mai poate avea vraja nouă tăţii ; timpul îi depărtează pe nesimţire de unghiul de vedere din care le place să privească lucrurile, şi din care se cade să fie văzuţi ei. Cei mai fericiţi mai sînt încă toleraţi ; ceilalţi sînt dispre-

[1] „Imagine impresionantă, demnă de Bossuet, pentru zugrăvirea ruinării progresive a făpturii omeneşti." (J. Charbonnel.)

tuiți ; singurul lucru bun ce le mai rămîne de făcut este să ascundă de lume ceea ce i-au arătat — poate — prea mult. Gustul lor, desmeticit de dorințe fără rost, se întoarce atunci către lucruri mute și nepăsătoare ; clădirile, agricultura, buna și metodica administrare, studiul, toate lucrurile sînt supuse vrerilor lor ; se apropie sau se depărtează de ele după plac ; sînt stăpîni pe planurile și pe îndeletnicirile lor ; tot ce doresc ei stă în puterea lor și, după ce s-au eliberat de legăturile cu lumea, fac ca totul să depindă de ei. Cei mai înțelepți [1] știu să folosească pentru mîntuirea lor timpul care le mai rămîne și, fiindcă nu mai participă decît într-o atît de mică măsură la viața aceasta, se fac vrednici de una mai bună [2]. Ceilalți nu se au, cel puțin, decît pe ei înșiși martori ai ruinii lor ; propriile lor beteșuguri îi fac să le mai treacă de urît ; acalmia cea mai neînsemnată le ține loc de fericire ; natura, vlăguită și mai înțeleaptă decît ei, îi scapă adesea de truda jinduirii ; în sfîrșit, uită de lume, care este atît de lucruroasă să uite de ei ; chiar și vanitatea lor se simte împăcată prin schivnicirea lor, și cu multe necazuri, cu multe îngrijorări și slăbiciuni, aci din

---

(1) Cf. maxima 210 : „Îmbătrînind, ajungem mai nebuni nu mai înțelepți" și maxima 429 : „Puțini oameni știu să fie bătrîni".

(2) Aluzie la viața viitoare, — lucru rar sub pana lui La Rochefoucauld, care evita problemele religioase.

cucernicie, aci din calcul şi, de cele mai multe ori, din obişnuinţă, îndură greutatea unei vieţi serbede şi sleite de puteri. [1]

[1] Inainte de a muri, La Rochefoucauld a avut parte de o îndelungată mucenicie a suferinţelor fizice.

XIX. DESPRE EVENIMENTELE SECOLULUI NOSTRU

Istoria, care ne învaţă ce se întîmplă în lume, ne arată deopotrivă evenimentele însemnate ca şi pe cele de mai puţină importanţă; această harababură de lucruri ne împiedică adesea să discernem cu destulă atenţie întîmplările neobişnuite care s-au petrecut în cursul fiecărui secol. Secolul în care trăim noi a produs asemenea întîmplări, după părerea mea, mai demne de luat în seamă decît secolele precedente. Am ţinut să aştern cîteva pe hîrtie, ca să le fac mai vrednice de atenţia persoanelor care vor voi să mediteze asupra lor.

Maria de Medicis, regina Franţei, soţia lui Henric cel Mare, a fost mama regelui Ludovic al XIII-lea, a lui Gaston, principe al Franţei, a Reginei Spaniei [1], a ducesei de Savoia [2] şi a reginei Angliei [3]; ea a fost regentă a Franţei, şi l-a condus pe rege, fiul său, şi regatul lui, timp de mai

[1] Elisabeta, numită Isabela, soţia lui Filip al IV-lea.
[2] Christina, soţia lui Victor-Amédée I.
[3] Henriette-Marie, soţia lui Carol I.

mulţi ani. Ea l-a ridicat pe Armand de Richelieu la demnitatea de cardinal ; ea l-a făcut prim-ministru, stăpîn peste stat şi peste mintea regelui. Avea puţine virtuţi şi puţine defecte care s-o facă de temut, şi, cu toate acestea, după atîta strălucire şi atîtea măriri, principesa aceasta, văduva lui Henric al IV-lea şi mama atîtor regi, a fost ţinută în captivitate de către rege, fiul ei, şi de ura cardinalului de Richelieu care îi datora toată situaţia [1]. Ea a fost părăsită şi de ceilalţi regi, feciorii ei, care nici măcar n-au îndrăznit s-o primească în statele lor, şi a murit [2] de mizerie şi aproape de foame, la Colonia, după o prigonire de zece ani.

Ange de Joyeuse [3], duce şi pair, mareşal al Franţei şi amiral, bogat, curtenitor şi fericit, a renunţat la atîtea situaţii ilustre ca să îmbrace rasa de capucin. După cîţiva ani, nevoile statului l-au rechemat în lume ; Papa l-a dezlegat de juruinţa călugărească şi i-a poruncit să accepte comanda armatelor regelui împotriva hughenoţilor [4] ;

[1] Maria de Medicis a fost surghiunită la Compiègne după 11 noiembrie 1630.

[2] În 1642.

[3] Este vorba de Henri de Joyeuse, cu numele monastic de părintele Ange (Înger), (1567—1608).

[4] „Şi-a părăsit mănăstirea în 1592, la moartea tatălui său, Guillaume de Joyeuse, mareşal al Franţei, dar departe de a comanda armatele regelui, care era atunci Henric al IV-lea, a luptat împotriva lui, fiind numit

a rămas timp de patru ani în funcţia aceasta, şi s-a lăsat tîrît, în acest răstimp, de aceleaşi pasiuni care îl frămîntaseră în vremea tinereţii. După terminarea războiului, a renunţat pentru a doua oară la lume, şi a îmbrăcat iar veşmintele de capucin [1]. A dus vreme îndelungată o viaţă de sfinţenie şi a respectat canoanele monahale ; dar vanitatea, pe care o biruise în toiul măririlor, l-a biruit la mănăstire; a fost ales stareţ al mănăstirii din Paris, şi, alegerea lui fiind tăgăduită de cîţiva călugări, s-a expus nu numai să se ducă la Roma la o vîrstă înaintată, pe jos şi în ciuda celorlalte neajunsuri ale unei călătorii atît de anevoioase, dar, aceeaşi împotrivire a călugărilor repetîndu-se la întoarcerea lui, a pornit pentru a doua oară spre Roma, ca să-şi susţină o cauză atît de puţin vrednică de el, şi a murit pe drum de oboseală, de supărare şi de bătrîneţe [2].

---

guvernator al Languedoc-ului, din partea Ligii. S-ar putea propune două explicaţii ale afirmaţiei lui La Rochefoucauld : ori se situează aici din punctul de vedere al lui Henri de Joyeuse, care ţine să se lupte pentru adevăratul rege (dar Liga nu cădea de acord pentru a indica un rege), ori — explicaţie mai simplă şi mai verosimilă — îl confundă cu fratele său Anne, care comandase armata regelui Henric al III-lea în bătălia de la Coutras (1587)". (J. Truchet.)

[1] J. Truchet precizează : „Numai în 1599, din moment ce făcuse act de supunere faţă de Henric al IV-lea încă din 1596".

[2] În realitate nu avea decît 41 de ani.

Trei oameni de seamă [1], portughezi, urmați de șaptesprezece prieteni ai lor, au pus la cale răscoala din Portugalia și din Indii [2], care țin de ea, fără înțelegere cu masele sau cu străinii, și fără vreo complicitate cu garnizoanele orașelor fortificate. Acest mic număr de conjurați a pus stăpînire pe palatul din Lisabona, a alungat-o pe văduva de la Mantova, regentă în locul regelui Spaniei [3], și a răsculat tot regatul ; în tulburările acelea n-a pierit decît Vasconcellos, ministrul Spaniei, și doi oameni din suita lui [4]. O atît de mare schimbare s-a produs în favoarea ducelui de Braganza, și fără participarea lui a fost declarat rege împotriva voinței lui, și a fost singurul om din Portugalia care s-a împotrivit la alegerea lui ; a stăpînit apoi coroana vreme de patrusprezece ani [5], nedînd dovadă nici de măreție, nici de me-

---

[1] Este vorba în alineatul acesta despre conjurația din 1640, care a restabilit independența Portugaliei (alipită la Spania din 1580) și a așezat în scaun pe ducele de Braganza, sub numele de Ioan al IV-lea. Conjurația a fost mai ales însuflețită de către Pinto Ribeiro, secretarul ducelui, de către ducesă, și de către Rodrigo d'Acunha, arhiepiscopul Lisabonei. (J. Truchet.)

[2] Este vorba de teritoriile de peste mare, atît din noua cît și din vechea Lume.

[3] Margareta de Savoia, ducesă de Mantova. În vremea aceea era rege al Spaniei Filip al IV-lea.

[4] Este vorba de ducele de Caminha și de contele de Armamar.

[5] De fapt, cum constată J. Truchet, vreme de 16 ani (1640—1656).

rite ; a murit în patul lui și a lăsat un regat pașnic copiilor lui.

Cardinalul de Richelieu a fost stăpîn absolut peste regatul Franței în timpul domniei regelui, care îi lăsa în seamă cîrmuirea statului, în vreme ce nu îndrăznea să-i încredințeze propria lui persoană ; cardinalul avea și el aceleași bănuieli față de rege, și se ferea să se ducă la el, de teamă să nu-și rișteviața sau libertatea ; regele îl lasă totuși pe Cinq-Mars, favoritul lui, pradă răzbunării cardinalului, și consimte ca Cinq-Mars să moară pe eșafod. Apoi cardinalul se stinge în patul lui ; prin testamentul său dispune de funcțiile publice și de demnitățile statului, și îl obligă pe rege, cînd bănuielile și ura lui erau la culme [1], să-i urmeze la fel de orbește vrerile și după moarte, cum făcuse și în timpul vieții.

Fără nici o îndoială, trebuie să socotim nemaipomenit că Anne-Marie-Louise d'Orléans [2], nepoata Franței [3], cea mai bogată ființă din Europa,

[1] Nu se împliniseră nici trei ani de la executarea lui Cinq-Mars.

[2] Relatările lui La Rochefoucauld despre această prințesă pot fi confruntate cu însemnările doamnei de Sévigné (scrisorile din 15, 19, 24 și 31 decembrie 1670), cum și cu *Memoriile* Domnișoarei.

[3] Adică nepoata unui rege al Franței. Domnișoara de Montpensier (1627—1693) numită Domnișoara Mare, era fiica lui Gaston d'Orléans, el însuși fiul lui Henric al IV-lea.

hărăzită pentru cei mai mari regi, zgîrcită, aspră și orgolioasă, a putut, la 45 de ani [1], să conceapă planul de a se căsători cu Puyguilhem, fiul mai mic al familiei de Lauzun, destul de prost croit ca om, cu o minte mediocră și neavînd altă calitate decît că era îndrăzneț și lingușitor. Dar trebuie să fim și mai surprinși că Domnișoara a luat această năstrușnică hotărîre din spirit de aservire și pentru că Puyguilhem se bucura de trecere pe lîngă rege ; dorința de a se vedea soția unui favorit i-a ținut loc de pasiune ; și-a uitat vîrsta și originea, și, fără să fie îndrăgostită, i-a făcut ochi dulci lui Puyguilhem, purtare pentru care o iubire adevărată și-ar găsi cu greu scuze la o fată tînără și de o condiție mai modestă. I-a spus într-o bună zi că nu există decît un singur bărbat pe care l-ar putea alege ca soț. El a stăruit să-i spună cine este alesul inimii ei ; dar ea, neavînd tăria să-i rostească numele, a vrut să-l scrie cu un diamant pe geamurile unei ferestre. Puyguilhem s-a gîndit fără îndoială la ce avea să facă Domnișoara, și sperînd, poate, că avea să-i dea declarația aceea în scris, declarație pe care ar pute-o folosi la ceva, s-a prefăcut că este stăpînit de o pasiune cu totul deosebită, fapt care i-a plăcut Domnișoarei, și i-a spus că nu se face să scrie pe sticlă un sentiment care trebuia să dăinuiască veșnic. Planul i-a reușit așa cum dorea el, și Domnișoara a scris chiar în seara aceea pe hîr-

[1] De fapt, 43, proiectul acestei căsătorii datînd din 1670.

tie „*Acela sînteți dumneavoastră*". A pecetluit chiar ea bilețelul ; dar, cum aventura aceasta se petrecea într-o joi și fiindcă bătuse de miezul nopții fără ca Domnișoara să-i poată da biletul lui Puyguilhem, n-a vrut să pară nici ea mai puțin grijulie decît el, și, temîndu-se ca vinerea să nu fie o zi de prost augur, l-a pus să-i promită că va aștepta ziua de sîmbătă ca să deschidă biletul care urma să-i descopere acea mare veste. Norocul — din cale-afară de mare — pe care declarația aceea îl făcea pe Puyguilhem să-l întrezărească nu i s-a părut mai presus de ambația lui. S-a gîndit să profite de capriciile Domnișoarei, și a avut cutezanța să-i dea de veste și regelui. Toată lumea știe că, avînd atît de mari și de strălucite calități, nici un suveran de pe lume n-a fost mai stăpînit vreodată de atîta semeție și de atîta mîndrie. Totuși, în loc să-l distrugă pe Puyguilhem că a îndrăznit să-și dea în vileag speranțele, i-a îngăduit nu numai să le păstreze, dar chiar a consimțit ca patru ofițeri ai coroanei să vină să-i ceară aprobarea pentru o căsătorie atît de surprinzătoare, și fără ca monseniorul și monseniorul principe [1] să fi auzit ceva despre asta. Vestea s-a răspîndit în lume și a umplut-o de uimire și de indignare. Regele nu și-a dat seama atunci ce greșeală săvîrșise împotriva

[1] Este vorba de fratele regelui *(Monsieur)* și de principele de Condé *(Monsieur le Prince)*, primii doi, principi de sînge, deci cei mai interesați, alături de rege, să se opună unei căsătorii nepotrivite.

gloriei și a demnității lui. A găsit numai că ținea de măreția lui să-l ridice într-o singură zi pe Puyguilhem mai presus de cei mai de seamă oameni ai regatului, și, în ciuda unei nepotriviri atît de mari, l-a socotit vrednic să fie vărul său primar, primul pair al Franței și stăpînul unui venit de cinci sute de mii de livre dar ceea ce l-a măgulit și mai mult într-un plan atît de nemaipomenit, a fost plăcerea tăinuită de a surprinde lumea, și de a face pentru un om la care ținea ceea ce nu-i trecuse încă nimănui prin cap. A stat în puterea lui Puyguilhem să profite, timp de trei zile, de atîtea minuni pe care le săvîrșise norocul în favoarea lui și s-o ia în căsătorie pe Domnișoara dar, printr-o minune și mai mare, vanitatea lui nu s-ar fi putut mulțumi, dacă n-ar fi luat-o în căsătorie cu aceleași ceremonii de parcă ar fi fost de rangul ei ; a ținut ca regele și regina să fie martori la căsătoria lor și nunta să aibă toată strălucirea pe care prezența regelui și a reginei putea să i-o dea. Înfumurarea aceasta fără seamăn l-a făcut să-și petreacă, cu pregătiri deșarte și cu încheierea contractului de căsătorie, tot timpul care putea să-i consolideze fericirea. Doamna de Montespan, care îl ura, ascultase totuși de dorința regelui și nu se opusese la căsătoria aceasta. Dar zarva lumii a trezit-o și a făcut-o să-i arate regelui ceea ce numai el nu vedea încă ; i-a dat prilejul să asculte părerea mulțimii ; regele și-a dat seama de uimirea ambasadorilor, a primit plîngerile și mustrările pline de

respect ale principesei văduve [1] şi a întregii case regale. Atîtea argumente l-au făcut pe rege să stea mult în cumpănă şi, cu o negrăită amărăciune, i-a spus lui Puyguilhem că nu putea consimţi pe faţă la căsătoria lor. L-a asigurat totuşi că schimbarea aceasta de ochii lumii n-avea să schimbe nimic în realitate ; că era nevoit, fără să vrea, să cedeze în faţa părerii unanime şi să-i interzică s-o ia în căsătorie pe Domnişoara, dar că nu ţinea neapărat ca interzicerea aceasta să-i împiedice fericirea. L-a zorit să se căsătorească în taină şi i-a făgăduit că dizgraţierea care ar fi urmat după o asemenea greşeală n-avea să dureze decît opt zile. Orice sentiment i-ar fi putut inspira lui Puyguilhem cuvintele acestea, el i-a spus regelui că renunţă cu dragă inimă la tot ceea ce-i îngăduise să spere, întrucît gloria regală putea să fie ştirbită din pricina aceasta, şi că nu exista situaţie care să-l poată consola pentru despărţirea, timp de opt zile, de suveran. Regele a fost cu adevărat mişcat de dovada aceasta de supunere n-a uitat nimic ca să-l oblige pe Puyguilhem să profite de slăbiciunea Domnişoarei, iar Puyguilhem, la rîndul lui, n-a uitat nimic nici el ca să-i arate regelui că sacrifica totul pentru el. Dar nu numai dezinteresarea l-a făcut totuşi pe Puyguilhem să se poarte astfel a crezut că se asigura pentru totdeauna de încrederea rege-

[1] Este vorba de Marguerite de Lorraine, văduva lui Gaston d'Orléans şi mamă vitregă a Domnişoarei, care era fiica ducelui din prima lui căsătorie.

lui şi că nimic nu avea să micşoreze, în viitor, favoarea de care se bucura. Capriciile şi vanitatea l-au împins chiar atît de departe încît căsătoria aceasta, atît de strălucită şi de inegală, i s-a părut insuportabilă pentru că nu-i mai era îngăduit s-o oficieze cu tot fastul şi cu toată strălucirea, aşa cum îşi propusese. Dar ceea ce l-a determinat mai cu tărie să renunţe la ea a fost aversiunea insuportabilă pe care o avea faţă de persoana Domnişoarei, şi sila de a fi soţul ei. A sperat chiar să tragă foloase serioase de pe urma furiei Domnişoarei, socotind că, fără s-o ia în căsătorie, avea să-i dea domeniul de la Dombes şi ducatul de Montpensier. Cu intenţia aceasta a refuzat mai întîi toate hatîrurile cu care a vrut să-l copleşească regele firea zgîrcită şi inegală a Domnişoarei, cît şi greutăţile care s-au ivit cînd a fost vorba să-i asigure atît de mari venituri lui Puyguilhem, au zădărnicit planul acesta, şi l-au obligat pe Puyguilhem să primească binefacerile regelui. Regele i-a dat conducerea Berry-ului şi cinci sute de mii de livre. Asemenea foloase atît de însemnate n-au fost totuşi la înălţimea speranţelor pe care şi le făcuse Puyguilhem. Nemulţumirea lui a dat în curînd duşmanilor, şi îndeosebi doamnei de Montespan, toate pretextele pe care le doreau ca să-l doboare. El şi-a dat seama de situaţia şi de declinul lui, şi, în loc să se poarte cu grijă pe lîngă rege, dînd dovadă de supuşenie, de răbdare şi de iscusinţă, nimic n-a mai fost în stare să-i stăvilească firea aspră şi mîndră. În sfîrşit, i-a

făcut reproşuri regelui i-a spus chiar lucruri tari şi usturătoare, ajungînd să-şi rupă sabia în prezenţa lui, declarînd că nu o va mai scoate în slujba lui ; i-a vorbit cu dispreţ despre doamna de Montespan şi s-a înfuriat împotriva ei cu atîta violenţă, încît acesteia i-a fost frică şi n-a mai găsit altceva cu cale decît să-l hărăzească pieirii. La scurtă vreme după aceasta a fost arestat şi dus la Pignerol, unde a cunoscut, printr-o îndelungată şi grea închisoare, durerea de a-şi fie pierdut trecerea pe lîngă rege şi de a fi lăsat să-i scape, dintr-o vanitate fără rost, atîtea măriri şi avantaje pe care i le oferiseră bunăvoinţa stăpînului său şi josnicia Domnişoarei.

Alphonse, regele Portugaliei [1], fiul ducelui de Braganza, despre care am vorbit puţin mai înainte [2], s-a căsătorit în Franţa cu fiica ducelui de Nemours, tînără, fără avere şi fără ocrotire. La scurtă vreme după aceea, principesa aceasta şi-a pus în gînd să-l părăsească pe rege, soţul ei ; a pornucit să-l aresteze la Lisabona şi, aceleaşi

[1] Este vorba de Alfons al VI-lea, rege sărac cu duhul, care se urcase pe tron în 1656, iar în 1666 s-a căsătorit cu Marie-Elisabeth-Françoise de Savoia, fiica lui Charles-Amédée de Savoia, duce de Nemours. Era nepoata lui Henric al IV-lea şi a Gabriellei d'Estrées. Arestat în 1667, Alfons al VI-lea a fost surghiunit în insula Terceira, una dintre insulele Azore.

[2] Ioan al IV-lea.

trupe care, cu o zi mai înainte, îl străjuiau ca pe regele lor, l-au păzit a doua zi ca deținut. A fost surghiunit într-o insulă din propriile lui state și i s-a lăsat viața și titlul de rege. Principele Portugaliei, fratele său, s-a căsătorit cu regina [1]; ea își păstra demnitatea și l-a investit pe principe, soțul ei, cu toată autoritatea cîrmuirii, fără să-i dea titlul de rege [2]. Regina se bucură în liniște de reușita unei acțiuni atît de neobișnuite, în relații de pace cu spaniolii și fără război civil în regat.

Un vînzător de ierburi medicinale, cu numele de Masaniel [3], a răsculat populația de rînd din Neapole, și, cu toată puterea spaniolilor [4], a uzurpat autoritatea regală; a dispus după bunul lui plac de viața, de libertatea și de bunurile tuturor celor care i se păreau suspecți; a pus stăpînire pe vămi; i-a jecmănit pe arendași [5] de toți banii, de tot mobilierul, și a pus să se dea foc, sub ochii populației, în inima orașului, tuturor bogățiilor

[1] După casarea căsătoriei cu Alfons al VI-lea.

[2] Purta în schimb titlul de regent, iar în 1683, după moartea fratelui său, avea să se încoroneze sub numele de Petru al II-lea.

[3] Masaniello, prescurtare din Tomaso Aniello. Evenimentul acesta, după cum precizează J. Truchet, s-a petrecut în 1447.

[4] Regele Spaniei era reprezentat la Neapole de un vicerege.

Fr. *les partisans*, financiari care luau în arendă strîngerea impozitelor.

acestora imense, fără ca un singur om din toată mulțimea aceea pestriță de revoltați să fi căutat să profite de bunuri socotite a fi fost dobîndite pe căi necinstite. Minunea aceasta n-a ținut decît cincisprezece zile și s-a terminat cu altă minune; același Masaniel, care săvîrșise lucruri atît de însemnate cu atîta succes, atît de glorios și cu o corectitudine desăvîrșită, și-a pierdut din bun senin mințile, și a murit nebun furios în douăzeci și patru de ore [1].

Regina Suediei [2], în pace cu statele ei și cu vecinii, iubită de supuși, respectată de străini, tînără și fără evlavie, și-a părăsit de bunăvoie regatul, mulțumindu-se cu o viață particulară. Regele Poloniei [3], din aceeași dinastie ca și regina

---

[1] Unii susțin că nebunia aceasta furioasă era urmarea unei otrăvi pe care ar fi reușit să i-o dea ducele d'Arcos, viceregele Neapolului, care a ordonat spadasinilor lui să-l omoare.

[2] Christina de Suedia a abdicat în 1654, nu chiar de bunăvoie, pare-se, cum credea La Rochefoucauld. La Rochefoucauld i-a închinat un sonet, descoperit și publicat în 1956 de istoricul literar Jean Marchand, editorul Operelor complete ale lui La Rochefoucauld.

[3] „Cazimir al V-lea, numit și Ioan-Cazimir, rege din 1648 pînă în 1668. A abdicat după moartea soției lui, Maria de Gonzaga (soră cu vestita Anna de Gonzaga), care fusese înainte soția fratelui și predecesorului său, Ladislau al VII-lea. Cum fusese iezuit și cardinal înainte de urcarea pe tron, s-a reîntors, după abdicare la viața religioasă. A murit în Franța în 1672" (J. Truchet.)

Suediei [1], a renunțat de asemenea la coroană doar pentru că i se urîse să fie rege.

Un locotenent de infanterie, fără nume și fără trecere [2], a început, la vîrsta de patruzeci și cinci de ani, să devină cunoscut în cursul tulburărilor din Anglia. L-a detronat pe regele său legitim, bun, drept, blajin, viteaz și generos ; a pus să i se taie capul, printr-o decizie a Parlamentului său ; a schimbat monarhia în republică ; timp de zece ani a fost stăpînul Angliei, mai temut de vecinii săi și mai absolut în țara lui decît toți regii care au domnit în ea. A murit cînd i s-au isprăvit zilele, deplin stăpîn pe toată puterea regatului.

Olandezii au scuturat jugul stăpînirii Spaniei ; ei au înjghebat o republică puternică, și au susținut, vreme de o sută de ani, războiul împotriva regilor lor legitimi, ca să-și păstreze libertatea. Datorează atîtea lucruri mărețe cîrmuirii și destoiniciei principilor de Orania, de a căror ambiție s-au temut totdeauna și le-au limitat puterea. În momentul de față, republica olandeză, care ține cu atîta strășnicie la puterea ei, îi oferă principelui de Orania de astăzi, în ciuda puținei lui experiențe și a rezultatelor proaste în război, ceea ce le-a refuzat strămoșilor lui: nu se mulțumește să-l scoată din restriștea lui, îi dă putința să se facă

[1] Casa de Vasa.

[2] Cromwel, care l-a executat pe Carol I în 1649.

suveranul Olandei [1], și a tolerat faptul că a asmuțit poporul să sfîrșie un om care menținea singur libertatea obștească [2].

Spania, această putere atît de întinsă și atît de temut pentru toți regii din lume, își găsește astăzi principalul sprijin în supușii ei răzvrătiți, și își menține puterea prin ocrotirea olandezilor [3].

Un împărat, tînăr, slab, simplu, cîrmuit de miniștri incapabili, în perioada celei mai mari decăderi a casei de Austria, ajunge la un moment dat căpetenia tuturor principilor Germaniei, care se tem de autoritatea lui, dar îl disprețuiesc ca om, și este mai absolut decît a fost vreodată Carol Quintul [4].

Regele Angliei [5], slab, leneș și rob al desfătărilor, uitînd de interesele regatului său și de pildele

---

[1] Wilhelm de Orania a declarat, în 1674, stathuderatul cu drept ereditar în familia lui.

[2] John de Witt, republican înflăcărat, a fost măcelărit în 1672, ca și fratele său Corneliu, în cursul unei răzmerițe puse la cale de principii de Orania.

[3] Se știe că, în războiul din Olanda, Ludovic al XIV-lea îi socotea mai de temut pe olandezi decît pe spanioli.

[4] Este vorba de Leopold I, împărat din 1658. La Rochefoucauld se referă, probabil, la coaliția formată împotriva Franței în 1673, la campaniile din anii următori și la rolul armatei imperiale în aceste campanii.

Carol al II-lea al Angliei încheiase alianță cu Ludovic al XIV-lea prin tratatul de la Douvres (1670), prin care regele Franței îi asigura o subvenție de trei milioane de

pe care le putea lua din propria lui familie, s-a expus cu îndîrjire, de șase ani încoace, furiei popoarelor sale și urii parlamentului pentru a păstra o alianță strînsă cu regele Franței ; în loc să pună capăt cuceririlor acestui suveran în Țările de Jos, el chiar a contribuit la ele punîndu-i trupe la dispoziție. Legătura aceasta nu l-a lăsat să ajungă stăpîn absolut al Angliei și să-și întindă granițele în Flandra și în Olanda, prin cetăți fortificate și prin porturi, pe care le-a refuzat mereu ; dar în același timp, cînd primește sume considerabile de la rege și cînd are mai multă nevoie de a fi susținut împotriva propriilor lui supuși, renunță, fără vreun pretext, la atîtea legăminte, și se declară contra Franței, tocmai cînd are nevoie și trebuie să fie aliatul ei ; printr-o nechibzuită politică zorită, pierde, într-o clipă, singurul folos pe care îl putea trage dintr-o proastă politică de șase ani, și, de unde ar fi putut oferi pacea ca mijlocitor, este nevoit s-o ceară ca solicitator, cînd regele o acordă Spaniei, Germaniei și Olandei [1].

Propunerile ce i se făcuseră regelui Angliei de a-și căsători nepoata, principesa de York, cu principele de Orania, nu-i erau pe plac ducele de York nu părea mai încîntat decît fratele său, re-

---

livre pe an. Alianța stîrnind opoziția Parlamentului, în 1677, Carol al II-lea a luat hotărîrea să-și schimbe politica. În acest sens, și-a căsătorit nepoata, Maria, principesă de York, cu Wilhelm de Orania.

[1] Prin tratatul de la Nimègue, semnat în august 1678.

gele, iar principele de Orania, el însuşi scîrbit de piedicile puse în calea acestui proiect, îşi luase orice nădejde. Regele Angliei, strîns legat cu regele Franţei, consimţea la cuceririle acestuia, cînd interesele marelui vistiernic al Angliei [1] şi teama de a fi atacat de Parlament l-au făcut să-şi întărească siguranţa personală, hotărîndu-l pe rege, stăpînul său, să se alieze cu principele de Orania prin căsătoria cu principesa de York şi să facă Anglia să se declare contra Franţei, pentru ocrotirea Ţărilor de Jos. Schimbarea regelui Angliei a fost atît de bruscă şi de tăinuită, încît ducele de York nu ştia încă de ea cu două zile înainte de căsătoria fiicei lui, şi nimeni nu se putea dumeri că regele Angliei, care îşi riscase vreme de zece ani viaţa şi coroana ca să rămînă aliat cu Franţa, putea să renunţe într-o clipă la tot ce nădăjduia de pe urma ei, ca să dea ascultare părerii ministrului său. La rîndul său, principele de Orania, care avea mare interes să-şi croiască un drum ca să ajungă într-o bună zi rege al Angliei, neglija căsătoria aceasta, care îl făcea moştenitor prezumtiv al regatului ; îşi limita ţelurile la întărirea autorităţii lui în Olanda, în ciuda eşecurilor ultimelor campanii, şi se străduia să ajungă la fel de absolut în celelalte provincii ale acestui stat pe

[1] Thomas Osborne, conte de Danby, care urmărea să spulbere opoziţia Parlamentului prin căsătoria principesei Maria cu Wilhelm de Orania.

cît credea că este în Zelanda [1] dar și-a dat în curînd seama că trebuia să ia alte măsuri și o întîmplare ridicolă l-a făcut să vadă mai bine decît vedea de obicei situația în care se afla țara lui. Un crainic obștesc vindea niște mobile la mezat unde se strînsese multă lume în jur ; a pus în vînzare un atlas, și văzînd că nimeni nu oferea un preț mai mare, a spus mulțimii că lucrarea aceea era ceva mai rar decît își închipuiau, iar hărțile erau atît de exacte, încît rîul de care excelența-sa principele de Orania nu știuse nimic cînd a pierdut bătălia de la Cassel [2] era notat întocmai. Zeflemeaua aceasta, care a fost primită cu aplauze unanime, a fost unul dintre motivele cele mai puternice care l-a obligat pe principele de Orania să caute din nou alianța cu Anglia, pentru a potoli Olanda, și pentru a uni atîtea puteri împotriva noastră. Se pare totuși că cei care au dorit căsătoria aceasta, și cei care au fost potrivnici, nu și-au dat seama de interesele lor marele vistiernic a vrut să împace Parlamentul și să se asigure că nu va fi atacat de el, îndemnîndu-l pe rege, stăpînul său, s-o dea pe nepoata lui principelui de Orania și să se declare împotriva Franței ; regele Angliei a crezut că-și întărește

[1] Principii de Orania erau guvernatorii Zelandei.

[2] Este vorba de victoria ducelui de Orléans în lupta cu Wilhelm de Orania din 11 aprilie 1677. Aluzii la acest eveniment se găsesc în operele scriitorilor vremii (La Fontaine, doamna de Sévigné).

autoritatea în regat prin sprijinul principelui de Orania, și a vrut să-și convingă popoarele să-i dea bani pentru plăcerile lui, sub pretextul că pornește război împotriva regelui Franței și că îl va constrînge să primească pacea ; principele de Orania a avut de gînd să supună Olanda datorită protecției Angliei ; Franța s-a temut ca o căsătorie atît de opusă intereselor ei să nu strice echilibrul, împingînd și Anglia în tabăra dușmanilor noștri. Rezultatul a arătat, în șase săptămîni, netemeinicia acestor raționamente căsătoria aceasta aduce o neîncredere continuă între Anglia și Olanda, și amîndouă o privesc ca un plan de a le înăbuși libertatea ; Parlamentul Angliei îi atacă pe miniștrii regelui, ca să-l atace după aceea și pe el ; statele Olandei, sătule de război și dornice de libertate, se căiesc că și-au pus libertatea în mîinile unui tînăr ambițios care este și moștenitorul prezumtiv al coroanei Angliei ; regele Franței, care a văzut mai întîi în căsătoria aceasta o nouă ligă ce se alcătuia împotriva lui, a știut să se folosească de ea pentru a-și dezbina dușmanii, și ca să fie în măsură să ia Flandra, dacă n-ar fi preferat gloria de a face pace, gloriei de a face noi cuceriri [1].

[1] Doamna de Sévigné scria în același sens „Toate orașele tremură. Cred că din toate acestea ne vom alege cu pacea sau cu Flandra" (Scrisoarea din 18 martie 1678, către Bussy-Rabutin.)

Dacă secolul nostru nu a produs mai puține evenimente extraordinare decît secolele trecute, vom cădea fără îndoială de acord să spunem că are nefericitul avantaj de a le întrece în nesăbuința crimelor. Franța însăși, care le-a detestat întotdeauna, care li se opune prin firea națiunii și prin religie, și care este susținută de pildele suveranului aflat la domnie, este totuși astăzi scena pe care vedem apărînd tot ceea ce istoria și mitologia ne-au spus despre crimele antichității. Viciile există de cînd lumea, oamenii sînt înzestrați din naștere cu interese, cu cruzime și cu porniri de desfrîu ; dar dacă unele persoane, pe care le cunoaște toată lumea, s-ar fi ivit în primele veacuri, care s-ar mai vorbi acum despre dezmățurile lui Heliogabal, despre reaua-credință a grecilor și despre otrăvurile și crimele îngrozitoare ale Medeei [1] ?

[1] „Ecou, spune J. Truchet, al vîlvei stîrnite de crimele și de procesul marchizei de Brinvilliers" (1676.)

APENDICE

DESPRE EVENIMENTELE SECOLULUI NOSTRU

1. PORTRETUL DOAMNEI DE MONTESPAN

Diane [1] de Rochechouart este fiica ducelui de Mortemart şi soţia marchizului de Montespan. Este de o frumuseţe surprinzătoare ; duhul şi conversaţia ei sînt mai fermecătoare decît frumuseţea ei. Şi-a pus în gînd să-i placă regelui, smulgîndu-l din mrejile unei La Vallière, de care era îndrăgostit. Multă vreme, regele a neglijat cucerirea aceasta, ba chiar a făcut glume răutăcioase pe seama ei. Au trecut doi sau trei ani fără ca doamna de Montespan să realizeze alte progrese decît să ajungă doamnă la curte, aflată în mod deosebit în suita reginei, şi într-o strînsă familiaritate cu regele şi cu La Vallière. Cu toate acestea nu s-a descurajat, şi, încrezătoare în frumuseţea, în spiritul, şi în serviciile doamnei de

[1] Un lapsus al lui La Rochefoucauld : Diane, ducesă de Mortemart, era mama ei ; doamna de Montespan se numea Françoise-Athénaïs.

Montausier [1], doamnă de onoare a reginei, şi-a urmat planul mai departe, sigură de rezultat. Nu s-a înşelat datorită farmecelor ei, şi timpului, regele a părăsit-o pe La Vallière, şi doamna de Montespan a ajuns pe faţă favorita lui [2]. Marchizul de Montespan şi-a dat seama de năpasta aceasta cu toată violenţa unui bărbat gelos. S-a înfuriat contra soţiei ; i-a reproşat în mod public doamnei de Montausier că o tîrîse în mocirla în care se afundase. Durerea şi deznădejdea lui l-au împins să facă atîta zarvă, încît a fost nevoit să părăsească ţara, ca să-şi păstreze libertatea. Doamna de Montespan a căpătat atunci toată libertatea pe care o jinduia, iar trecerea ei nu mai cunoştea margini. A avut locuinţă personală în toate palatele regelui ; consiliile secrete se ţineau la ea. Regina a cedat în favoarea ei, ca şi tot restul curţii, şi nu numai că nu i-a mai fost îngăduit să ignore o iubire atît de bine ştiută de toată lumea, dar a fost nevoită să-i privească în faţă toate urmările, fără să cuteze să se plîngă, fiind obligată să-i arate doamnei de Montespan semnele de dragoste şi de bunăvoinţă pe care le primea ea de la rege. Ba mai mult încă, doamna de Montespan a ţinut ca La Vallière să fie martora

[1] Julie d'Angennes, fiica marchizei de Rambouillet, căsătorită cu ducele de Montausier. Fusese numită primă doamnă de onoare reginei în 1664, în locul doamnei de Navailles.

[2] în 1668.

triumfului ei, să fie de faţă şi în preajma ei la toate petrecerile publice sau particulare; i-a împărtăşit taina naşterii copiilor săi, în vreme ce faţă de toţi ai casei îşi ascundea starea în care se afla. S-a plictisit în cele din urmă de prezenţa ei, cu toate actele de supunere şi cu toate suferinţele îndurate de La Vallière, şi fata aceasta simplă şi credulă a fost nevoită să îmbrace straiele monahale ale carmelitelor, mai puţin din evlavie decît din slăbiciune, şi se poate spune că n-a părăsit lumea decît pentru a-şi îndeplini îndatoririle faţă de Curte.[1]

[1] „La Vallière s-a călugărit în 1674; a depus jurıinţă în anul următor, iar predica a fost rostită de Bossuet. Versiunea pe care o dă La Rochefoucauld faptelor este întru totul contestabilă: se pare, într-adevăr, că vocaţia monahală a fostei favorite a fost reală şi profundă". (J. Truchet.)

2. PORTRETUL CARDINALULUI DE RETZ[1]

Paul de Gondi, cardinal de Retz, are multă elevaţie, un larg orizont spiritual, dar îi place mai mult să pozeze decît să arate o vitejie cu adevărat măreaţă. Are o memorie extraordinară, mai multă vigoare decît fineţe în vorbire, o fire îngăduitoare, blîndeţe şi slăbiciune în faţa tînguirilor şi a

[1] Textul mss. 325 bis, ediţia J. Truchet. Portretul acesta a apărut pentru prima dată în vol. III al scrisorilor doamnei de Sévigné, din ediţia îngrijită de cavalerul de Perrin (1754), în urma scrisorii doamnei de Grignan din 19 iunie 1675, în care se spune: „Iată un portret făcut pe neaşteptate cardinalului: cel care l-a zugrăvit nu-i este prieten intim; nu are de gînd să-i ajungă sub ochi portretul, nici să circule din mînă în mînă; n-a avut pretenţia că-l laudă. Mi s-a părut bun pentru toate temeiurile acestea; ţi-l trimit şi te rog să nu dai nimănui nici o copie după el. Sîntem atît de sătui de laude în faţă, încît e o plăcere cînd poţi avea chezăşia că autorul n-a avut de gînd să-ţi fie pe plac; iată ce spune omul cînd rosteşte adevărul gol-goluţ, în toată naivitatea lui" La 3 iulie, doamna de Sévigné preciza că portretul era opera lui La Rochefou-

mustrărilor care-i vin de la prieteni, puţină evlavie şi vagi urme de credinţă. Pare ambiţios fără să fie ; vanitatea şi cei care l-au împins spre ea l-au făcut să întreprindă lucruri mari, mai toate opuse îndeletnicirii lui ; a stîrnit cele mai mari tulburări în ţară fără să aibă un plan anume de a trage foloase de pe urma lor, şi, departe de a se declara duşmanul cardinalului Mazarin, ca să-i ia locul, nu s-a gîndit decît să-i pară un om de temut şi să-şi facă o fală din virtutea fără temei de a-i fi potrivnic. A ştiut totuşi să profite cu iscusinţă de nenorocirile obşteşti ca să ajungă cardinal ; şi-a îndurat închisoarea cu dîrzenie, şi nu şi-a datorat libertatea decît cutezanţei lui [1]. Trîndăvia l-a susţinut strălucit, în anonimatul unei vieţi rătăcitoare şi ascunse. Şi-a păstrat arhiepiscopatul din Paris înfruntînd puterea cardinalului Mazarin ; dar, după moartea acestui ministru, a renunţat la slujba aceasta fără să-şi dea seama ce făcea şi fără să folosească împrejurarea pentru a favoriza interesele prietenilor şi pro-

---

cauld, şi-i povestea fiicei ei că-l arătase cardinalului, care „a simţit aceeaşi plăcere ca şi mine văzînd că adevărul îl silea pe autor să vorbească în felul acesta despre dînsul, cu toate că nu-l iubea şi socotea că nu-i va ajunge niciodată sub ochi". J. Truchet aminteşte că d. André Bertière a descoperit o altă versiune a portretului, care pare să fie aceea despre care vorbeşte doamna de Sévigné.

[1] Arestat în 1652, Retz a reuşit să evadeze în 1654 din castelul de la Nantes.

priile sale interese[1]. A făcut parte din diverse conclave[2] și purtarea lui i-a sporit mereu reputația. Înclinarea lui firească este trîndăvia; lucrează totuși intens în treburile care îl zoresc, și se odihnește fără sinchisire cînd le-a isprăvit. Are atîta prezență de spirit, și știe să întoarcă în așa fel în folosul lui prilejurile pe care împrejurările i le scot în cale, de parcă le-a prevăzut și le-a dorit. Îi place să povestească, ține să-i uluiască fără deosebire pe toți cei care îl ascultă, prin isprăvi nemaipomenite, și adeseori scoate mai mult din imaginație decît din memorie. Majoritatea calităților lui nu sînt reale și ceea ce a contribuit mai mult la faima lui este faptul că știe să-și pună defectele într-o lumină prielnică. Este nepăsător față de ură și față de prietenie, oricîtă grijă a avut să pară preocupat de amîndouă; nu este în stare nici de invidie nici de calicie, fie din virtute, fie din lipsă de voință. A luat cu împrumut de la prietenii săi mai mult decît putea spera să dea înapoi ca simplu particular; a simțit o fală să găsească atîta credit și să încerce să se achite de datorii. Nu are gust nici finețe; își pe-

[1] În 1662. J. Truchet precizează că, în realitate, și-a negociat cu îndîrjire demisia.

[2] Participase activ la conclavele din 1655 (pentru alegerea lui Alexandru al VII-lea), din 1667 (pentru alegerea lui Clement al IX-lea) și din 1670 (pentru alegerea lui Clement al X-lea), iar mai tîrziu, în 1676, la alegerea lui Inocențiu al XI-lea.

trece timpul cu orice şi nu se simte bine cu nimic; se fereşte cu dibăcie să se dea de gol că nu are decît o spoială de cunoştinţe în toate domeniile. Recenta lui schivnicire[1] este acţiunea cea mai strălucitoare şi cea mai amăgitoare din viaţa lui; este o jertfă pe care a adus-o orgoliului său, sub pretextul cucerniciei: părăseşte curtea, de care nu se poate lega, şi se depărtează de lume, care se depărtează de el.

[1] În iunie 1675, Retz i-a scris Papei ca să-i prezinte demisia din rangul de cardinal; şi-a dat vesela ca să-şi achite datoriile, a dat drumul slugilor şi se pregătea să se retragă la mînăstirea de la Saint-Mihiel.

3. *ÎNSEMNĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNCEPUTURILE CARDINALULUI DE RICHELIEU*

Domnul de Luçon [1], care după aceea a ajuns cardinal de Richelieu, fiind legat trup şi suflet de interesele mareşalului d'Ancre [2], l-a sfătuit să pornească războiul; dar după ce i-a dat ideea aceasta şi după ce propunerea a ajuns în faţa Consiliului, episcopul de Luçon şi-a exprimat dezaprobarea şi i s-a împotrivit, deoarece episcopul de Nevers [3], care socotea pacea prielnică planurilor sale, intervenise ca părintele Joseph [4] să-i ofere stăreţia de la Charité, cu condiţia să obţină aprobarea Consiliului. Schimbarea aceasta de părere a episcopului de Luçon l-a surprins pe

[1] În fr. *Monsieur de*, titulatură tradiţională a episcopilor catolici, corespunzînd, în ierarhia ortodoxă, cu preasfinţia-sa episcopul de... — Richelieu era într-adevăr episcop de Luçon.

[2] Ministrul Concini.

[3] Este vorba de Eustache du Lys, episcop de Nevers între 1606-1643.

[4] Este vorba de François Leclerc du Tremblay, vestitul capucin poreclit *Eminenţa cenuşie*.

mareșalui d'Ancre, și l-a făcut să-i spună, cu oarecare iritare, că se mira văzîndu-l că trece atît de repede de la o părere la alta, cu totul opusă; la care episcopul de Luçon a răspuns textual că noile împrejurări cer hotărîri noi. Dar socotind bine că prin cuvintele acestea îl supărase pe mareșal, s-a hotărît să caute mijloace de a-i face de petrecanie; și într-o bună zi, cînd Déageant[1] venise după el ca să-i ceară să semneze cîteva cópii după niște acte, i-a spus că avea ceva important de comunicat domnului de Luynes și că dorea să stea de vorbă cu dînsul. A doua zi, domnul de Luynes s-a întîlnit cu el și, la această întîlnire, episcopul de Luçon i-a spus că mareșalul d'Ancre era hotărît să-l nimicească și că singurul mijloc de a se feri de prigoana unui dușman atît de puternic era să i-o ia înainte. Cuvintele acestea l-au surprins grozav pe domnul de Luynes, care și luase hotărîrea aceasta, neștiind dacă sfatul pe care i-l dădea un favorit al mareșalului nu era cumva o capcană pentru a-l lua prin surprindere și a-l face să-și dea sentimentele în vileag. Cu toate acestea Luçon îi arăta atîta rîvnă pentru binele regelui și atîta înflăcărare pentru pieirea mareșalului, despre care spunea că este cel mai mare dușman al țării, încît domnul de Luynes, convins de sinceritatea lui, era pe punctul de a-și da gîndul pe față, destăindu-i planul pe care îl

[1] „Guichard Déageant de Saint-Marcellin, amestecat în intrigile ducelui de Luynes." (J. Truchet.)

urzise de a-l ucide pe mareşal ; dar reţinîndu-se atunci de a-i vorbi despre acest plan, i-a relatat lui Déageant convorbirea pe care o avuseseră împreună şi dorinţa pe care o nutrea de a-i împărtăşi secretul ; Déageant însă a dezaprobat în întregime lucrul acesta şi i-a arătat că ar însemna să-i dea un mijloc sigur episcopului de Luçon de a se împăca, în dauna lui, cu mareşalul şi de a se alia mai strîns decît oricînd cu el, dîndu-i în vileag un plan de asemnea gravitate : aşa încît planul a fost pus în aplicare şi mareşalul d'Ancre a fost ucis, fără ca episcopul de Luçon să ştie [1]. Dar sfaturile pe care i le dăduse domnului de Luynes, şi înversunarea pe care îi mărturisese că o are împotriva mareşalului l-au lăsat pe loc şi i-au ajutat ca regele să-i poruncească să asiste mai departe la Consiliu, şi să-şi îndeplinească funcţia de secretar de stat cum se obişnuise aşa încît a mai rămas o vreme la curte, fără ca prăbuşirea mareşalului care-l avansase să-i dăuneze în poziţia lui. Dar cum nu luase aceleaşi măsuri de precauţie şi faţă de vechii miniştri, cum făcuse faţă de domnul de Luynes, domnul de Villeroy [2] şi domnul preşedinte

[1] La 24 aprilie 1617.

[2] Nicolas de Neuville, senior de Villeroy, fusese secretar de stat încă din vremea domniei lui Carol al IX-lea. Nevoit să părăsească Consiliul în timpul lui Concini, s-a reîntors în Consiliu după asasinarea lui Concini, dar a murit chiar în cursul anului 1617.

Jeannin [1], care au văzut pe ce cale piezişe intra în treburile obşteşti, i-au arătat domnului de Luynes că nu trebuia să se aştepte la mai multă fidelitate din partea lui decît dovedise faţă de mareşalul d'Ancre, şi că era necesar să-l îndepărteze ca pe o persoană primejdioasă, care ţinea să se căpătuiască pe orice cale cu putinţă : fapt care l-a hotărît pe domnul de Luynes să-i dea poruncă să se retragă la Avignon [2]. În vremea aceasta regina, mama regelui, s-a dus la Blois, şi episcopul de Luçon, care nu putea suporta să-şi vadă toate speranţele spulberate, a încercat să restabilească legăturile cu domnul de Luynes şi i-a trimis vorbă, făgăduindu-i că, dacă îi va îngădui să se reîntoarcă în preajma reginei, avea să se folosească de înrîurirea pe care o avea asupra ei ca să-i alunge pe toţi cei pe care nu-i suferea el şi să înfăptuiască tot ce avea să-i prescrie domnul de Luynes. Propunerea a fost primită şi episcopul de Luçon, reîntorcîndu-se, a pecetluit soarta luptei

[1] Pierre Jeannin, fost preşedinte al Tribunalului *(le Parlement)* din Dijon, fusese numit controlor general de către Maria de Medicis şi îşi pierduse funcţia în timpul lui Concini.

[2] Surghiunul lui Richelieu la Avignon a ţinut un an, din aprilie 1618, în aprilie 1619. Retragerea Mariei de Medicis la Blois data din mai 1617. Richelieu o însoţise la Blois.

de la Pont-de-Cé [1], în urma căreia a fost făcut cardinal şi a început să aşeze temeliile măreţiei la care avea să ajungă.

[1] Victoria armatei regale asupra armatei reginei mame (7 august 1620).

4. CONTELE D'HARCOURT [1]

Grija pe care a avut-o întîmplarea să înalţe şi să doboare meritul oamenilor este cunoscută din toate timpurile, şi se pot cita mii de exemple menite să arate dreptul pe care şi l-a luat de a da preţ calităţilor lor, aşa cum suveranii stabilesc valoarea monedei, pentru a arăta că pecetea ei le conferă cursul pe care îl vrea ea [2]. Dacă s-a slujit de talentele extraordinare ale excelenţei-sale principelui şi ale domnului de Turenne, pentru a-i face vrednici de admiraţie [3], se pare că le-a respectat valoarea şi, oricît este ea de nedreaptă, n-a avut încotro şi a trebuit să le facă dreptate. Dar putem

[1] Henri de Lorraine, conte d'Harcourt (1601-1666). În timpul Frondei, se luptase împotriva lui Condé, şi La Rochefoucauld avea motive să nu-l simpatizeze. În *Memorii* îi atribuise ascensiunea unor întîmplări prielnice.

[2] Aceeaşi imagine în MS 67, unde La Rochefoucauld atribuie chiar regilor puterea pe care o dă aici întîmplării.

[3] Cf. paralela Condé-Turenne din reflecţia 14.

spune că vrea să-şi arate toată amploarea puterii ei cînd alege oameni de categorie mijlocie pentru a-i pune pe picior de egalitate cu cei mai de seamă oameni. Cei care l-au cunoscut pe contele d'Harcourt vor fi de acord cu spusele mele şi îl vor privi ca pe o capodoperă a întîmplării, care a ţinut ca posteritatea să-l socotească vrednic de a fi comparat, în gloria armelor, cu cele mai celebre căpeţenii de oşti. Îl vor vedea înfăptuind în chip fericit cele mai grele şi mai glorioase acţiuni. Izbînzile din insulele Sainte-Marguerite [1], de la Casal, lupta de la Route, asedierea Turinului, bătăliile cîştigate în Catalonia [2], — un şir atît de lung de victorii vor stîrni mirarea vremurilor care au să vină. Gloria contelui d'Harcourt va sta în cumpănă cu gloria excelenţei-sale principelui şi a domnului de Turenne, în ciuda depărtării pe care a rînduit-o firea între ei; va avea acelaşi rang în istorie, şi nu va îndrăzi nimeni să-i tăgăduiască meritului său ceea ce ştim în momentul de faţă că nu se datorează decît norocului.

---

[1] Astăzi insulele Lérins (Sainte-Marguerite şi Saint-Honorat).

[2] „Toate victoriile acestea au fost obţinute împotriva spaniolilor, şi asupra Savoii; între 1637 (insulele Lérins) şi 1645 (campania din Catalonia)". (J. Truchet.)

DOCUMENTE
DESPRE LA ROCHEFOUCAULD

1. PORTRETUL LUI LA ROCHEFOUCAULD DE EL ÎNSUȘI [1]

Sînt de talie mijlocie, mlădie și bine proporționată. Am tenul brunet dar destul de neted, fruntea înaltă și potrivit de mare, ochii negri, mici, adînciți în cap, și sprîncenele negre și stufoase, dar bine arcuite. Mi-ar veni tare greu să spun cum am nasul croit, căci nu este nici cîrn, nici coroiat, nici mare, nici ascuțit — cel puțin după cît socotesc eu. Știu doar că e mai degrabă mare decît mic și coboară puțin cam prea jos. Am gura mare și buzele destul de roșii de obicei, și nici frumos, nici urît croite. Am dinții albi și mulțumitor de simetric orînduiți. Mi s-a spus mai demult că aveam bărbia puțin cam prea mare : chiar acum m-am pipăit și m-am privit în oglindă, ca să-mi

[1] Acesta era titlul portretului în culegerea din 1659, cînd a apărut pentru prima dată, într-o *Culegere de Portrete și Elogii în versuri și în proză* închinate *Alteței-sale Regale Principesei,* publicat de editorii Sercy și Barbin, în două formate simultane, un in-12 și un in-80. Îl scrisese, după cît se pare, prin 1655 sau 1656.

dau seama și nu prea știu ce să cred. Cît despre formatul feții, îl am fie pătrat, fie oval; care anume din două, mi-ar fi tare greu s-o spun. Am părul negru, ondulat de felul lui, și cu toate acestea destul de des și de lung, ca să poată năzui la un cap frumos.

Am ceva, în expresia feții, care aduce a întristare și a mîndrie, ceea ce-i face pe cei mai mulți să creadă că sînt disprețuitor, deși nu sînt cîtuși de puțin așa. Vorbesc și gesticulez foarte ușor și chiar puțin cam prea mult; și pînă și cînd vorbesc fac multe gesturi. Iată cu toată sinceritatea cum socotesc eu că sînt făcut pe din afară, și lumea va găsi, cred, că ceea ce socotesc eu despre mine, în privința aceasta, nu este prea departe de ceea ce este. Voi proceda cu aceeași exactitate și în ce-mi mai rămîne de adăugat la portretul meu; căci m-am studiat îndeajuns pentru a mă cunoaște bine, și nu-mi lipsește nici încrederea, ca să spun nestingherit calitățile pe care le pot avea, nici sinceritatea, ca să mărturisesc deschis defectele pe care le am.

În primul rînd, în privința firii[1] mele obișnuite, sînt un temperament melancolic, și asta în asemenea măsură, încît, de vreo trei sau patru ani, abia dacă m-a văzut cineva rîzînd de trei sau de patru ori. Aș avea, totuși, mi se pare, o melan-

[1] În fr. *humeur*. Autorul dă cuvîntului o explicație psihofiziologică, convins de teoria *umorilor*, care explica diferitele tipuri de temperament coleric, sanghin etc.

colie destul de suportabilă și destul de blîndă, dacă n-aș mai avea și altele în afară de aceea legată de temperamentul meu ; dar îmi mai vin atîtea din altă parte, și tot ce-mi vine îmi umple în asemenea hal închipuirea și îmi acaparează mintea atît de puternic, încît majoritatea timpului, ori visez, fără să scot un cuvînt, ori vorbesc fără nici o noimă. Sînt foarte rezervat cu aceia pe care nu-i cunosc și nu sînt prea deschis nici cu majoritatea celor pe care îi cunosc. Este un defect. Îmi dau bine seama, și n-am să preget în fața nici unui efort ca să mă corectez ; dar cum o anumită căutătură sumbră pe care o am pe față contribuie și ea să mă facă să par încă și mai rezervat decît sînt, și pentru că nu stă în putința noastră de a ne dezbăra de o înfățișare urîtă, care ne vine din așezarea firească a trăsăturilor, socotesc că, după ce mă voi fi corectat pe dinlăuntru, tot au să-mi rămînă semne urîte în afară.

Am duh și nu stau pe gînduri s-o spun : căci ce rost are, în privința aceasta, să ne ascundem după deget ? Să tot ocolești atît și să te scuzi atît, ca să spui avantajele pe care le ai, înseamnă, mi se pare, să ascunzi puțină vanitate sub o modestie amăgitoare și să te folosești de un procedeu foarte iscusit, ca să lași să se creadă despre tine lucruri cu mult mai bune decît se spun. În ceea ce mă privește, sînt mulțumit că nu mă crede lumea nici mai frumos decît mă prezint, nici cu o fire mai bună decît mă zugrăvesc, nici mai spi-

ritual și mai cu judecată decît voi spune că sînt. Așadar, am duh — o mai spun o dată — dar un duh pe care îl strică melancolia; căci deși sînt destul de stăpîn pe limba pe care o folosesc, deși am o memorie fericită și nu gîndesc prea încîlcit, totuși mă las atît de mult pradă tristeții, încît adesea exprim destul de prost ceea ce vreau să spun.

Conversația cu oamenii de societate [1] este una dintre plăcerile care mă mișcă cel mai mult. Îmi place să fie serioasă și să se ocupe mai mult de morală [2]; cu toate acestea, știu s-o apreciez și cînd este veselă, și dacă eu nu spun multe nimicuri din acelea de rîs, asta nu înseamnă că nu cunosc măcar valoarea nimicurilor bine spuse și că nu găsesc foare amuzant modul acesta de glumă în care anumiți oameni spontani și talentați reușesc atît de bine [3].

Scriu bine în proză, reușesc în versuri, și, dacă m-ar ispiti gloria legată de lucrurile acestea, cred că mi-aș putea dobîndi, cu puțină muncă, destulă faimă [4].

---

[1] *Honnêtes gens*, oameni culți și cu o ținută ireproșabilă în societate.

[2] Cu înțelesul de analiză a caracterelor și a moravurilor omenești.

[3] De pildă, Voiture.

[4] „Totuși nu și-a semnat cartea și n-a vrut să se prezinte la Academie; de altfel, mai degrabă din dispreț decît din modestie..." (J. R. Charbonnel.)

Îm place lectura în general; aceea în care găsești ceva ce poate forma mintea și întări sufletul îmi place în cel mai înalt grad. Mai ales, am o negrăită satisfacție să citesc cu o persoană de duh; căci, în felul acesta, reflectezi în orice clipă asupra celor citite, iar din reflecțiile pe care le faci se înfiripă conversația cea mai agreabilă dintre toate și cea mai folositoare.

Apreciez destul de bine lucrările în proză și în versuri care mi se arată; dar îmi spun, poate, părerea despre ele cam cu prea multă libertate. Ce mai este iarăși rău în mine e faptul că sînt uneori de o exigență prea mare și critic cu prea multă severitate. Nu-mi displace să aud discutîndu-se cu aprindere, și adesea mă amestec și eu cu dragă inimă în discuție: dar, de obicei, îmi susțin părerea cu prea multă căldură și cînd cineva apără o idee nedreaptă împotriva mea, cîteodată, pasionîndu-mă prea mult pentru dreapta judecată, procedez eu însumi cu foarte puțină judecată.

Am sentimente virtuoase, înclinări frumoase și o dorință atît de vie să fiu întru totul un om onest și de lume, încît prietenii mei nu mi-ar putea face o mare plăcere decît dîndu-mi cu sinceritate în vileag defectele. Cei care mă cunosc ceva mai de aproape și au avut bunătatea să-mi semnaleze cîte ceva, în privința aceasta, știu că eu i-am primit totdeauna cu toată bucuria posibilă și cu toată

supunerea spirituală pe care ar putea-o dori cineva.

Toate pasiunile mele sînt destul de blajine și de strunite : mai că nu m-a văzut vreodată cineva în prada mîniei și pentru nimeni n-am nutrit vreodată ură. Nu sînt totuși incapabil de răzbunare, dacă m-ar fi jignit cineva, și dacă ar fi în joc onoarea mea rănită de pe urma injuriei ce mi s-ar fi adus. Dimpotrivă, sînt încredințat că datoria ar ține atît de bine în mine locul urii, încît mi-aș urmări răzbunarea cu și mai multă strășnicie decît altul.

Ambiția nu mă frămîntă de loc. Nu mă tem de lucruri și nu mă tem nicidecum de moarte. Sînt prea puțin înclinat spre milă și aș vrea să nu fiu cîtuși de puțin. Cu toate acestea, nu există lucru pe care să nu-l fac pentru alinarea unei persoane mîhnite, și cred cu tot dinadinsul că trebuie să facem totul, chiar să-i și mărturisim multă compătimire pentru năpasta ei, căci oamenii amărîți sînt atît de proști încît lucrul acesta înseamnă pentru ei cel mai mare bine din lume ; dar susțin de asemenea că trebuie să ne mulțumim cu mărturisirea compasiunii și să ne ferim cu grijă s-o avem. E o stare emotivă [1] care nu e bună la nimic într-un suflet bine croit ; ea nu servește decît să înmoaie curajul și trebuie s-o lăsăm oamenilor de rînd, care, fiindcă nu fac niciodată ceva

[1] În fr. *une passion*, în înțelesul cartezian al cuvîntului.

din raţiune, au nevoie de pasiuni pentru a fi împinşi la înfăptuirea lucrurilor.

Îmi iubesc prietenii şi îi iubesc în aşa fel încît n-aş şovăi o clipă să-mi sacrific interesele pentru reuşita intereselor lor; am stimă pentru ei, le suport cu răbdare toanele şi le trec uşor cu vederea orice; numai că nu-i alint prea mult, şi, în absenţa lor, nu sînt cuprins de prea mari îngrijorări.

Din fire sînt prea puţin atras de majoritatea lucrurilor care îi atrag pe ceilalţi oameni.

Sînt foarte rezervat [1] şi îmi vine mai uşor decît oricui să ţin sub tăcere ceea ce mi s-a spus ca o destăinuire. Sînt foarte credincios cuvîntului dat; nu mi-l calc niciodată, orice urmare ar putea să aibă promisiunea mea, şi toată viaţa mi-am făcut din aceasta o lege de care nu mă pot lipsi.

Sînt de o politeţe desăvîrşită faţă de femei, şi nu cred că am spus vreodată ceva în faţa lor care să le fi pricinuit vreo supărare. Cînd au o minte aleasă îmi place mai mult conversaţia cu ele decît cu bărbaţii: în conversaţia lor găseşti un anumit farmec care nu se întîlneşte la noi, şi mi se pare, pe lîngă aceasta, că ele lămuresc totul cu mai multă rigoare şi dau o ticluire mai plăcută lucrurilor pe care le spun. Mi-au plăcut şi mie femeile întrucîtva, pe vremuri; acum nu-mi mai plac, cu toată tinereţea mea. Am renunţat la în-

[1] In fr. *secret*, cu acest înţeles, cum îl găsim şi la Bossuet.

drugatul vorbelor dulci și mă mir doar de faptul că mai există încă atîția oameni de lume care se ocupă cu depănatul lor.

Aprob nespus de mult pasiunile frumoase : ele dovedesc măreția sufletului, și cu toate că în frămîntările pe care ni le dau e ceva potrivnic severei înțelepciuni, ele se împacă atît de bine, de altfel, cu virtutea cea mai austeră, încît cred că n-am putea avea temei să le condamnăm. Eu care cunosc tot ce este gingaș și puternic în marile învolburări ale dragostei, dacă vreodată voi ajunge să iubesc, voi iubi, cu siguranță în felul acesta ; dar, după felul în care sînt eu făcut, nu cred că o astfel de cunoaștere are să treacă vreodată din minte în inimă [1].

[1] J. R. Charbonnel precizează că în momentul acela La Rochefoucauld nu fusese cucerit de o profundă și mistuitoare dragoste, cea care l-a legat, cu începere din 1665, de doamna de La Fayette.

2. PORTRETUL LUI LA ROCHEFOUCAULD DE CARDINALUL DE RETZ[1]

A existat întotdeauna o fărîmă de taină[2] în ființa domnului de La Rochefoucauld. A voit să se amestece în uneltiri încă din copilărie, și într-o vreme cînd nu-și dădea seama de micile interese, care n-au format niciodată slăbiciunea lui, și cînd nu le cunoștea nici pe cele mari, care, pe de altă parte, n-au format partea lui tare. Niciodată n-a fost în stare de vreo treabă, și nu știu de ce ; căci avea calități care la oricare altul ar fi putut să țină locul celor pe care nu le avea. Nu vedea prea departe și nici laolaltă ceea ce era la îndemîna lui ! Dar puterea lui de judecată, foarte iscusită în speculații, unită cu blîndețea, cu farmecul său de cuceritor și cu manierele lui alese, care sînt admirabile, trebuia să compenseze, mai mult decît a făcut-o, lipsa lui de pătrundere. La el,

---

[1] Se află în *Memoriile* cardinalului de Retz (B.N., ms. fr. 10325, fol. 736-739) și este posterior publicării *Maximelor* lui La Rochefoucauld.

[2] În text, „un nu știu ce".

nehotărîrea a fost totdeauna ceva obișnuit; da
nu știu cărui lucru să atribui această nehotărîre
nu i-a putut veni din bogăția imaginației lui, des
tul de vie. N-o pot pune pe seama sterilității ju
decății lui, căci, deși nu are o judecată subtilă î
acțiune, e înzestrat cu multă rațiune. Vedem ur
mările acestei nehotărîri, deși nu-i cunoaște
cauza. N-a fost niciodată un mare strateg, deși
fost foarte brav; niciodată n-a fost prin el însu
bun curtean, cu toate că a năzuit să fie; n-a fos
niciodată un bun partizan, deși toată viața lui
fost angajat în vreo grupare. Atitudinea rușinat
și timidă, pe care i-o cunoașteți din viața particu
lară, se transformase, în afaceri, în atitudin
apologetică; credea mereu că are nevoie de e
credință care, unită cu *Maximele* lui, care n
arată destulă încredere în virtute, și cu pricepe
rea lui, care a constat întotdeauna în a se lăsa d
treburi, cu aceeași grabă cu care se apucase d
ele, mă face să conchid că ar fi făcut mult ma
bine să se cunoască și să se mărginească să fi
socotit, cum ar fi putut, drept curteanul cel ma
politicos din cîți s-au ivit în veacul lui [1].

[1] După ultima frază, cum ne asigură J. Truchet, se ma
pot citi următoarele cuvinte tăioase: „și cel mai distin
om de lume cu privire la viața obștească".

3. *PORTRETUL LUI LA ROUCHEFOUCAULD DE DOAMNA DE SÉVIGNÉ*[1]

Domnul de La Rochefoucauld spune că răspund concepției lui despre afecțiune[2], cu toate circumstanțele și urmările ei. *(25 februarie 1671.)*

Domnul de La Rochefoucauld m-a întrebat de mai bine de zece ori dacă n-ai primit drajeurile lui, și i-am spus toate cuvintele tale amabile în privința aceasta. De astă dată, îți trimite o anecdotă în loc de drajeuri contele d'Estrées i-a povestit că, în călătoria lui în Guineea, a ajuns printre creștini. A găsit acolo o biserică, douăzeci de canonici negri, care, goi-pușcă, doar cu niște bone-

[1] S. de Sacy a extras din corespondența doamnei de Sévigné ceea ce s-ar putea numi „tușe ușoare și fugitive" pentru un portret al ducelui de La Rochefoucauld, menționat de mai bine de 170 de ori în ediția Pleiadei. Majoritatea fac parte din scrisorile adresate doamnei de Grignan, fiica scriitoarei.

[2] Este vorba de iubirea doamnei de Sévigné pentru fiica ei, doamna de Grignan.

ţele pătrate şi cu aumusa [1] pe braţul stîng, cîntau slavă Domnului. Te roagă să reflectezi la întîlnirea aceasta, şi să nu crezi că aveau nici cel mai mic stihar, căci erau ca pruncii cînd ies din pîntecele mamei, şi negri ca nişte diavoli... *(20 martie 1671.)*

Am fost ieri la domnul de La Rochefoucauld, şi l-am găsit ţipînd ca din gură de şarpe din pricina durerilor cumplite ale podagrei. Durerile lui erau atît de sfîşietoare, încît toată tăria lui era învinsă, fără să-i mai rămînă o fărîmă : intensitatea durerilor îl zbuciuma atît de straşnic, încît aiura în fotoliu, cuprins de o febră năprasnică. M-a cuprins o milă negrăită ; nu-l mai văzusem niciodată în halul acesta ; m-a rugat să-ţi dau de veste şi să te asigur că osîndiţii care sînt traşi pe roată nu suferă într-o clipă ceea ce suferă el de o jumătate de viaţă, şi că astfel îşi doreşte moartea ca pe o lovitură de graţie ; nici noaptea nu i-a fost mai bine. *(23 martie 1671.)*

...Nu ţi s-au părut frumoase cele cinci sau şase fabule ale lui La Fontaine, care se află într-unul din volumele pe care ţi le-am trimis ? Eram încîntaţi de ele mai deunăzi la domnul de La Rochefoucauld. Am învăţat-o pe dinafară pe cea cu *Maimuţa şi Motanul... (19 aprilie 1671.)*

[1] Piele de jder pe care o poartă canonicii şi cîntăreţii catolici pe braţ, cînd slujesc.

...Cînd mă culc mă bîntuie niște vise care sînt de un gri-cafeniu, cum spune domnul de La Rochefoucauld ; iar noaptea ajung cu totul și cu totul negre : știu eu ce spun. *(14 iunie 1671.)*

Mai deunăzi am ticluit numaidecît o maximă fără să mă gîndesc, și mi s-a părut atît de bună, încît am crezut c-am reținut-o cumva pe dinafară dintre maximele domnului de La Rochefoucauld. Te rog să-mi spui dacă este așa : în cazul acesta, memoria mea ar merita laude mai multe decît judecata. Spuneam, de parcă n-aș fi spus nimic, că *ingratitudinea atrage reproșurile așa cum recunoștința atrage noi binefaceri.* Ia spune-mi, ce-i cu asta ? Am citit-o ? Am visat-o ? Am scornit-o ? Nimic mai adevărat ca lucrul acesta, și tot atît de adevărat este că nu știu de unde am luat-o și că am găsit-o gata ticluită în mintea mea și pe vîrful limbii. *(28 iulie 1671.)*

Iată maximele domnului de La Rochefoucauld revăzute, corectate și sporite [1] ; ți le trimit din partea lui. Sînt unele divine ; și, spre rușinea mea, sînt altele pe care nu le pricep. Domnul știe cum ai să le înțelegi tu. *(20 ianuarie 1672.)*

Domnul de La Rochefoucauld îți dă de știre că are un șoricel alb care e la fel de frumos ca tine :

[1] Este vorba de ediția a treia, cu 341 de maxime, care apăruse către sfîrșitul anului 1671.

e cea mai frumoasă jivină din cîte s-au văzut vreodată ; stă într-o colivie. *(5 februarie 1672.)*

Domnul de La Rochefoucauld ...e mereu copleşit de podagră ; şi-a pierdut-o pe mama lui bună şi este cu adevărat îndurerat ; l-am văzut plîngînd cu o duioşie care-l făcea adorabil. Era o femeie nespus de capabilă ; şi, în sfîrşit, spune el, era singura care nu a încetat o clipă de a mă iubi. Caută să-i scrii neapărat, şi domnul de Grignan la fel. Iubirea domnului de La Rochefoucauld pentru familia lui e un lucru fără seamăn ; spune că este unul din lanţurile care ne leagă pe unii de alţii. *(4 mai 1672.)*

Ştii bine, domnule conte, că pe vremuri aveam darul de a ne înţelege fără să ne-o spunem prin cuvinte. Unul dintre noi răspundea foarte bine la ceeea ce dorea celălalt să spună ; şi, dacă n-am fi vrut să ne oferim plăcerea de a rosti cu destulă uşurinţă cuvintele, mintea noastră ar fi susţinut toată conversaţia. Fiinţele care s-au înţeles atît de bine nu pot să ajungă niciodată greoaie. Frumos lucru, după părerea mea, să înţelegi repede... ; asta denotă o vioiciune care îţi face plăcere şi pentru care amorul-propriu îţi păstrează o recunoştinţă fără seamăn. Adevărat spune domnul de La Rochefoucauld în *Maximele* sale : Mai dragi ne sînt cei care ne înţeleg bine decît cei

cărora le place să fie ascultaţi [1]. (Către Busy-Rabutin, *16 mai 1672.*)

N-aş mai isprăvi înşirîndu-ţi complimentele de la domnul de La Rochefoucauld, cît îi e de drag să vorbească despre tine, cu cît drag mă pune să citesc uneori fragmente din scrisorile tale : este omul cel mai amabil din cîţi am văzut vreodată. *(16 mai 1672.)*

Doamna de La Fayette este mereu lipsită de vigoare ; domnul de La Rochefoucauld, mereu şchiop ; înjghebăm uneori discuţii de o tristeţe de parcă n-am aştepta altceva decît să fim înmormîntaţi. Grădina doamnei de La Fayette este lucrul cel mai frumos din lume : totul e înflorit, totul e înmiresmat ; petrecem aici seri de-a rîndul, căci biata femeie nu îndrăzneşte să plece de acasă cu trăsura. Te-am dori uneori după un gard ca să auzi anumite soporovăieli despre anumite pămînturi necunoscute pe care socotim că le-am *descoperit noi. (30 mai 1672.)*

...Domnul de Longueville a fost ucis [2] : vestea aceasta ne doboară. Eram la doamna de La

[1] Cugetarea aceasta trebuie raportată mai degrabă la *Reflecţii diverse,* reflecţia nr. 2, *Despre societate,* ori la vreo redactare primitivă a vreunei maxime la care La Rochefoucauld a renunţat între timp.

[2] Cf. în *Tabel cronologic* evenimentele din anul 1672.

Fayette cu domnul de la Rochefoucauld cînd am aflat-o, odată cu cea despre rana domnului de Marcillac și despre moartea cavalerului de Marcillac, în urma rănii primite. În sfîrșit, grindina aceasta s-a abătut asupra lui în prezența mea. A fost puternic îndurerat. Lacrimile îi izvorau din adîncul inimii ; numai dîrzenia lui l-a ținut să nu izbucnească în hohote. *(17 iunie 1672.)*

Cît despre domnul de La Rochefoucauld, se ducea, ca un copil, să revadă Verteuil-ul și locurile pe unde a vînat cu atîta plăcere ; nu spun unde a fost îndrăgostit, căci nu cred că i s-a întîmplat vreodată să fie ceea ce se cheamă îndrăgostit. *(7 octombrie 1676.)*

...Nu știe ce să răspundă; *mănîncă mazăre fierbinte*, cum spune domnul de La Rochefoucauld cînd nu știe cineva ce să răspundă [1] *(6 octombrie 1679.)*

Domnul de La Rochefoucauld a fost și este încă tare bolnav ; astăzi se simte mai bine ; dar, în sfîrșit, erau semnele morții o febră mare, o mare greutate la respirație, și podagra din nou întărîtată ; în sfîrșit, ți-era mai mare milă să-l vezi. *(13 martie 1680).*

[1] Expresia lui La Rochefoucauld sugera îngăimarea cuiva care ar încerca să răspundă cu gura plină de boabe de mazăre fierbinte.

Tare mă tem să nu-l pierdem de data aceasta pe domnul de La Rochefoucauld : febra a continuat ; a primit ieri împărtășania. Dar starea lui e un lucru demn de admirație : este cu cugetul împăcat, asta-i sigur ; de altfel, parcă ar fi vorba despre boala și despre moartea altcuiva ; nu-l atinge, nu-l tulbură ; îi aude certîndu-se de față cu el pe doctori, pe fratele Ange și pe englez [1], și rămîne indiferent, aproape fără să catadicsească să-și spună părerea ; îmi vine iar în minte versul :

„Mult mai prejos de dînsul s-o poată lua în seamă." [2]

Ieri dimineață doamna de La Fayette nu s-a arătat deloc, pentru că plîngea, iar el primea cuminecătura ; la prînz a trimis pe cineva la ea să afle cum se simte. Crede-mă, draga mea, nu fără rost a scris reflecții toată viața ; s-a apropiat în așa fel de aceste ultime clipe, încît nu mai au nimic nou sau străin pentru el. Domnul de Marcillac a sosit alaltăieri, la miezul nopții, atît de copleșit de o amarnică durere, cum ai să fii și tu față de mine. A trecut mult timp pînă să-și ia o figură liniștită și să-și recapete cumpătul ; în sfîrșit, a intrat și l-a găsit pe domnul de La Rochefoucauld în fotoliul său, puțin schimbat față de cum este el de obicei... Cum nu mai intră nimeni

[1] Un călugăr capucin și un medic englez se aflau împreună la căpătîiul bolnavului.

[2] Corneille, *Pompei*, II, 2.

în casa lor, numai cu greu afli adevărul; totuşi mi s-a spus că, după ce a fost azi-noapte gata-gata să moară, datorită acţiunii medicamentului şi toanelor podagrei, a eliminat atîta apă încît, cu toate că febra încă n-a scăzut, există un temei de speranţă: eu una sînt convinsă că va scăpa. Domnul de Marcillac nu cutează încă să spere; în dragostea şi în durerea lui, seamănă leit cu tine, scumpa mea copilă, care nu vrei să mă vezi murind. *(15 martie 1680.)*

Domnul de La Rochefoucauld a murit azi-noapte. Mi-i gîndul atît de greu copleşit de nenorocirea aceasta, şi de nespusa îndurerare a sărmanei noastre prietene [1], încît trebuie să stăm de vorbă despre asta. Ieri, sîmbătă, leacul englezului făcuse minuni; toate speranţele de vineri, cînd îţi scriam, sporiseră; ne şi bucuram de victorie: respiraţia se uşurase, capul nu-l mai durea, febra scăzuse, scaunele erau normale; în starea aceasta, ieri, la orele şase, totul se agravează: dintr-odată febra se înteţeşte; se îneacă, aiurează; pe scurt, podagra îl sugrumă mişeleşte; şi cu toate că avea destulă vigoare şi nu era istovit de luările repetate de sînge, n-a fost nevoie decît de patru sau cinci ore ca să-l răpună; şi la miezul nopţii şi-a dat sufletul în mîinile episcopului de Condom [2].

[1] Doamna de La Fayette.

[2] Bossuet.

Domnul de Marcillac nu l-a părăsit o clipă. A murit în braţele lui, în fotoliul pe care îl ştii. I-a vorbit despre Dumnezeu cu curaj. Este atît de îndurerat acum, cum nu-ţi poţi închipui ; dar se va întoarce lîngă rege şi la curte ; toată familia îi va lua locul ; dar unde va mai găsi oare doamna de La Fayette un asemenea prieten, o tovărăşie ca a lui, o asemenea blîndeţe, un farmec, o încredere, o stimă egală pentru ea şi pentru fiul ei ? Este infirmă, stă tot timpul în camera ei, nu iese din casă ; şi domnul de La Rochefoucauld era un sedentar : lucrul acesta îi făcea necesari unul altuia; nimic nu putea fi comparat cu încrederea şi cu farmecul prieteniei lor. Draga mea, gîndeşte-te puţin, ai să vezi şi tu că e cu putinţă să suferi o pierdere mai dureroasă, de care timpul să se poată consola mai puţin. N-am părăsit-o zilele acestea : ea nu s-a dus să dea buzna peste familia ducelui, aşa încît avea nevoie să i se facă milă cuiva de ea. *(17 martie 1680.)*

Toată lumea regretă pierderea asta ; am o prietenă care nu se va putea consola niciodată ; dumneata l-ai iubit ; îţi poţi închipui cîtă duioşie şi cît farmec există într-o legătură plină de toată dragostea şi de toată încrederea posibilă dintre două persoane cu o valoare deosebită ; adaugă şi împrejurarea sănătăţii lor şubrede, care îi făcea parcă necesari unul altuia şi care le dădea răgazul să-şi aprecieze bunele însuşiri, fapt care nu

se întîlneşte în alte legături. Mi se pare că la curte oamenii nu au timp să se iubească vîrtejul, atît de năucitor pentru toţi, era paşnic pentru ei, şi lăsa loc din belşug plăcerii unei legături atît de fermecătoare. Cred că nici o pasiune nu poate depăşi tăria unei astfel de legături ; era cu neputinţă să fi fost în preajma lui de atîtea ori fără să-l iubeşti cu pasiune, aşa încît mi-a părut rău după el, şi pentru mine şi pentru biata doamnă La Fayette, care ar fi discreditată în privinţa prieteniei şi a recunoştinţei, dacă ar fi mai puţin îndurerată decît este. Este adevărat că el s-a bucurat prea multă vreme de norocul şi de belşugul revărsat de curînd asupra familiei lui ; prevăzuse lucrul acesta şi mi-a vorbit despre el în mai multe rînduri ; nimic nu scăpa înţelepciunii reflecţiilor lui. A dat dovadă de multă tărie în faţa morţii. *(Către Guitant, 5 aprilie 1680.)*

Domnul de Revel a plecat în revărsatul zorilor; n-a stat decît o zi aici ; doamnele sînt tulburate şi le va fi tare urît. I-a spus fiului meu că are motive foarte serioase ; dar e un ştrengar, a plecat pentru că nu vrea să supere o altă persoană frumoasă ; asta ne face să izbucnim în rîs în general vorbind, femeile sînt tare nostime, şi domnul de La Rochefoucauld le-a cunoscut bine sufletul. *(7 septembrie 1689.)*

4. O CONVORBIRE A LUI LA ROCHEFOUCAULD CU CAVALERUL DE MÉRÉ[1]

Țineți să vă scriu, doamnă ; și mi-ați cerut-o cu atîta amabilitate și cu atîta eleganță încît n-am putut să vă refuz. Dar ceea ce m-a îmbiat să vă scriu ar trebui să mă împiedice s-o fac. Căci văd, prin aceasta, că sînteți atît de exigentă în privința aprecierii, încît e nevoie ca un lucru, pentru a răspunde gustului dumneavoastră, să fie minunat și de o reală valoare. De aceea, doamnă, nu vă scriu atît din speranța de a vă fi pe plac, cît din teama de a nu vă da ascultare. Și poate că ar fi încă și mai urît să nu-mi țin făgăduința, decît să nu vă spun nimic plăcut. Oricum ar fi, dumnea-

[1] Convorbirea este relatată în cadrul unei scrisori reale sau mai degrabă închipuite. Ediția G.E.F. o crede adresată ducesei de Lesdiguières. Data convorbirii este necunoscută, dar pare posterioară publicării *Maximelor*. Scrisoarea a apărut în volumul *Lettres de M. le chevalier de Méré*, 1682, t. I, pp. 83—91. Cavalerul de Méré (1607-1684), tratat cu considerație de Pascal, și-a legat numele de teoria noțiunii de *honnête homme*, cu înțelesul ei moral și monden.

voastră îmi dați posibilitatea să scap și de una și de alta, poruncindu-mi să vă relatez conversația pe care am avut-o alaltăieri cu domnul de La Rochefoucauld ; căci a vorbit mai tot timpul, și știți cum vorbește el !

Ne aflam într-un colț al camerei, numai noi doi, discutînd cu sinceritate despre tot ce ne trecea prin minte. Citeam din cînd în cînd cîteva rondele, în care iscusința și finețea se luaseră la întrecere.

— Doamne, mi-a spus el, ce rău judecă lumea soiul acesta de frumusețe ! Spuneți și dumneavoastră dacă nu trăim niște timpuri în care nu trebuie să-ți pierzi prea mult vremea cu scrisul.

I-am răspuns că eram de aceeași părere și că nu vedeam altă explicație a nedreptății acesteia, în afară de faptul că mai toți judecătorii aceștia nu au nici gust nici duh.

— Mi se pare că nu-i numai asta, a reluat el, ci și o anumită invidie și răutate care ne fac să primim cu dușmănie tot ce se scrie mai bun.

— Să nu vă închipuiți una ca asta, vă rog, i-am replicat eu, și credeți-mă că e cu neputință să cunoști valoarea unui lucru minunat fără să iubești lucrul acela și fără să ai oarecare simpatie față de cel care l-a făurit. Și cum ar putea cineva să dovedească mai bine că e tîmpit și fără gust decît rămînînd nepăsător în fața farmecelor spiritului ?

— Am observat, a reluat el, defectele minții și inimii majorității oamenilor, și cei care nu mă

cunosc decît prin aceasta socotesc că am toate defectele de care vorbesc, de parcă mi-aș fi făcut portretul. E un lucru ciudat că faptele mele și procedeul meu nu le deschid ochii în privința aceasta.

— Mă faceți să-mi aduc aminte, i-am spus, de acel geniu vrednic de admirație [1] care ne-a lăsat atîtea lucruri frumoase, atîtea capodopere pline de duh și de inventivitate, ca o lumină vie de care unii au fost luminați și majoritatea orbiți. Dar cum el era convins că omul nu este fericit decît prin plăcere, nici nefericit decît prin durere, ceea ce mi se pare, dacă ne gîndim bine, mai limpede ca lumina zilei, a fost privit ca inițiatorul celei mai infame și celei mai rușinoase destrăbălări, așa încît neprihănirea moravurilor lui nu l-a putut scuti de aceea îngrozitoare calomnie.

— Eu aș fi în bună măsură de părerea lui, mi-a spus dînsul, și cred că s-ar putea ticlui o maximă despre faptul că virtutea prost înțeleasă nu e mai puțin stingherită decît viciul folosit cu precauție [2].

— Hei, Domnule ! — am strigat eu — trebuie să ne ferim de una ca asta ; cuvintele acestea sînt atît de scandaloase, încît ar duce la condamnarea celui mai cinstit și a celui mai sfînt lucru din lume.

---

[1] Aluzie la Epicur.

[2] Cf. maxima 155.

— De aceea, nu mă folosesc de cuvintele acestea, mi-a spus el, decît ca să mă conformez graiului anumitor oameni care dau adesea virtuții numele de viciu, iar viciului numele de virtute ; și cum toată lumea vrea să fie fericită, și cum ăsta este și țelul către care tind toate acțiunile vieții, îmi place că ceea ce numesc ei viciu este ceva plăcut și comod, și că virtutea prost înțeleasă este aprigă și apăsătoare. Nu mă mir că omul de seamă a avut atîția dușmani ; adevărata virtute are încredere în ea însăși ; ea se arată fără șiretlic și cu o înfățișare simplă și firească, asemenea virtuții lui Socrate. Dar falșii oameni cinstiți, ca și falșii cucernici, nu caută decît aparența, și eu cred că, în morală, Seneca era un ipocrit [1] și Epicur un sfînt. Nu văd nimic mai frumos ca noblețea inimii și elevația minții ; de aici purcede adevărata onestitate, pe care o așez mai presus de orice, și care mi se pare de preferat, pentru fericirea vieții, și a stăpînirii unui regat. Deci iubesc adevărata virtute așa cum urăsc adevăratul viciu. Dar, după părerea mea, ca să fii cu adevărat virtuos, cel puțin ca să fii virtuos cu plăcere, trebuie să știi să respecți regulile bunei-cuviințe, să gîndești cu chibzuință despre orice și să recunoști superioritatea lucrurilor minunate, punîndu-le mai presus de cele care nu sînt decît de rang mijlociu. După mine, regula cea mai sigură ca să nu ne îndoim

[1] Pe frontispiciul *Memoriilor* se înfățișează demascarea lui Seneca.

dacă un lucru este desăvîrşit, stă în a observa dacă arată bine din toate unghiurile de vedere ; şi nimic nu mi se pare mai neplăcut decît să fii un prost sau o proastă şi să te laşi năpădit de prejudecăţi. Datorăm ceva obiceiurilor locurilor în care trăim, ca să nu supărăm opinia publică, chiar dacă obiceiurile acelea sînt rele ; dar nu datorăm respectul acesta decît de formă : trebuie să ne achităm de îndatoririle pe care le avem faţă de ele, dar să ne ferim să le aprobăm în inimă, de teama de a nu jigni raţiunea universală care le condamnă. Şi apoi, cum un adevăr nu umblă niciodată singur, se întîmplă de asemenea că o greşeală atrage după ea multe altele. Pe temeiul acestui principiu, că trebuie să năzuim spre fericire, onorurile, frumuseţea, capacitatea, spiritul, bogăţiile şi virtutea însăşi, toate acestea nu sînt de dorit decît ca să ne facem viaţa plăcută. E de remarcat că nu vedem nimic curat şi sincer, că există şi bun şi rău în toate lucrurile vieţii, că trebuie să le luăm şi să ne folosim de ele, că fericirea unuia ar însemna adesea nefericirea altuia, şi că virtutea fuge şi de prea mult ca şi de prea puţin. Poate că Aristide Atenianul şi Socrate nu erau prea virtuoşi, şi că Alcibiade şi Phedon nu erau deajuns de virtuoşi ; dar nu ştiu dacă pentru a vieţui mulţumit şi ca un om de lume, n-ar fi mai bine să fii Alcibiade şi Phedon decît Aristide

sau Socrate [1]. O sumedenie de lucruri îți trebuie ca să fii fericit, dar unul singur este de ajuns ca să fii de plîns ; și anume, plăcerile spiritului și ale trupului fac viața plăcută și amuzantă, așa cum durerile spiritului și ale trupului o fac aspră și supărătoare. Cel mai fericit om din lume nu se bucură de toate plăcerile acestea după pofta inimii. Cele mai mari plăceri ale spiritului, după cît pot eu să apreciez, le constituie adevărata glorie și cunoștințele frumoase ; și iau aminte că oamenii aceia, preocupați mai mult de plăcerile trupești, nu le au decît în mică măsură. Găsesc de asemenea că plăcerile acestea senzuale sînt grosolane, supuse dezgustului și nu prea vrednice de căutat, afară numai dacă nu se împletesc cu plăcerile spiritului. Cea mai evidentă este plăcerea iubirii, care trece foarte repede, dacă spiritul nu participă și el. Și cum plăcerile spiritului întrec cu mult plăcerile trupului, mi se pare de asemenea că cele mai mari dureri trupești sînt cu mult mai de nesuportat decît durerile spirituale. Ba mai mult, văd că ceea ce folosește într-o parte dăunează în alta ; că plăcerea dă adeseori naștere durerii, așa cum durerea pricinuiește plăcere, și

[1] Aluzie la virtutea lui Aristide și a lui Socrate, la lipsa de virtute a lui Alcibiade și, pare-se, la anumite extravaganțe ale lui Phedon, chică mare etc. potrivit ironiilor lui Socrate despre Phedon, relatate de Platon într-unul din dialogurile lui.

că fericirea noastră ţine îndeajuns de noroc şi mai mult încă de purtarea noastră.

Ascultam în tihnă cînd a venit cineva şi ne-a întrerupt, şi eram aproape de acord cu tot ce spunea el. Dacă veţi voi să-mi daţi crezare, doamnă, veţi aprecia argumentele unui om de o cinste atît de desăvîrşită şi nu veţi fi amăgită de o falsă onestitate.

DOCUMENTE RELATIVE LA GENEZA *MAXIMELOR*

ÎNȘTIINȚARE CĂTRE CITITOR

(la prima ediție, din 1665)

Iată un portret al inimii omului pe care îl ofer publicului[1], sub numele de *Reflecții sau Maxime morale*. Riscă să nu placă tuturor, pentru că lumea va socoti, poate, că prea seamănă și că nu este măgulită de ajuns. După cîte se pare, n-a stat niciodată în intenția celui care l-a zugrăvit să publice lucrarea aceasta, și ea s-ar mai afla încă ferecată în biroul lui, dacă o copie proastă, care a circulat și care a trecut chiar, de cîtva timp, în Olanda, n-ar fi obligat pe unul dintre prietenii lui să-mi dea alta, despre care spune că este întru totul conformă cu originalul ; dar, oricît este de corectă, pesemne nu va scăpa de critica unor anumite persoane, care nu pot îngădui să se încumeată cineva să pătrundă în adîncul inimii lor, și care se cred îndreptățite să-i împiedice pe alții de a le cunoaște, pentru că nu vor să se cunoască ele însele. Cum *Maximele* acestea sînt, ce e drept, pline

[1] Înștiințarea este făcută ca din partea librarului-editor.

de acele soiuri de adevăruri cu care nu se poate împăca orgoliul omenesc, este aproape cu neputință să nu stîrnească nemulțumirile unora și să nu-și atragă critici. De aceea, pentru dînșii public aici o *scrisoare* [1] care mi s-a dat și care a fost scrisă de cînd a apărut manuscrisul, în vremea cînd fiecare se amesteca să-și spună părerea. Am găsit-o destul de potrivită pentru a răspunde principalelor greutăți ce se ridică în calea *Reflecțiilor* și pentru a explica opiniile autorului lor. Este de ajuns să se arate că tot ce conțin ele nu e altceva decît sinteza unei morale conforme cu cugetările mai multor părinți ai bisericii, și că cel care le-a scris a avut multă dreptate să creadă că nu putea să se rătăcească urmînd călăuze atît de bune și că-i era îngăduit să vorbească despre *om* cum au vorbit părinții bisericii. Dar dacă respectul ce li se datorează nu e în stare să rețină amărăciunea criticilor, dacă nu se dau în lături să condamne părerea acestor oameni de seamă condamnînd cartea de față, îl rog pe cititor să nu-i imite, să nu-și lase mintea tîrîtă la primul îmbold al inimii, și să dea poruncă, dacă e cu putință, ca *amorul-propriu* să nu se amestece în judecata pe care și-o

[1] Este vorba de *Cuvînt despre Reflecții sau Sentințe și Maxime morale*. Către sfîrșitul acestei apologii, se poate citi : „Spuneți-i cum vreți, *cuvînt* sau *scrisoare*, îmi e totuna". (Cuvîntul acesta, opera lui Henri de La Chappelle-Bessé, avea să fie suprimat cu începere de la ediția a doua.)

va face despre ea; căci dacă îl va consulta pe acesta nu trebuie să se aştepte că o să poată fi prielnic acestor *Maxime:* cum ele tratează *amorul-propriu* drept un corupător al raţiunii, nu va întîrzia să prevină mintea împotriva lor. Să luăm deci aminte ca părtinirea aceasta să nu le îndreptăţească şi să se convingă că nu există nimic mai potrivit pentru a stabili adevărul acestor *Reflecţii* decît căldura şi subtilitatea de care se va da dovadă pentru combaterea lor. Într-adevăr, va fi greu să-l faci pe orice om de bun simţ să creadă că *Reflecţiile* acestea sînt condamnate din alt motiv decît acela al interesului ascuns, al orgoliului şi al *amorului-propriu.* Pe scurt, lucrul cel mai bun pe care îl are de făcut cititorul este să-şi vîre mai întîi în cap că nu există nici una din *Maximele* acestea care să-l privească personal, şi că numai el este exceptat, deşi *Maximele* par generale; după aceasta, îi garantez că va fi primul gata să le subscrie, şi că va socoti că ele sînt încă blînde cu inima omenească. Iată ce aveam de spus despre scrisoarea aceasta în general. În ceea ce priveşte metoda pe care ar fi trebuit s-o urmeze, cred că ar fi fost de dorit ca fiecare *Maximă* să fi avut un titlu despre subiectul pe care îl tratează şi să fi fost aşezate într-o ordine mai strînsă; dar n-am putut s-o fac fără să răstorn în întregime ordinea din copia ce mi s-a dat; şi cum există mai multe *Maxime* despre aceeaşi temă, cei cărora le-am

cerut părerea au socotit că este mai potrivit să întocmesc un *Tabel*, la care se va recurge pentru a le găsi pe cele care tratează despre același lucru.

ÎNȘTIINȚARE CĂTRE CITITOR

(la a doua ediție, din 1666)

Scumpul meu cititor,

Iată o a doua ediție a *Reflecțiilor morale* pe care domnia-ta o vei găsi, fără îndoială, mai corectă și mai exactă, în toate privințele, decît a fost prima. Astfel, poți acum să faci orice apreciere o vei voi, fără ca eu să mă străduiesc a încerca să-ți atrag bunăvoința în favoarea lor, deoarece, dacă sînt așa cum le cred eu, nu le-am putea face un mai mare neajuns decît căutînd a ne convinge că ar avea nevoie de apologie. Mă voi mulțumi să-ți atrag atenția asupra a două lucruri : primul, că, în ceea ce privește cuvîntul *interes*, nu se înțelege totdeauna prin el un interes material, ci de cele mai multe ori un interes legat de onoare sau de glorie ; și celălalt, care este principalul și oarecum temelia acestor reflecțiuni, este că acel care le-a făcut n-a privit oamenii decît în această stare vrednică de plîns a firii omenești corupte de păcat ; și că astfel modul în care vorbește despre numărul nesfîrșit de păcate care se

găsesc în virtuţiile lor aparente nu-i priveşte de loc pe cei pe care Dumnezeu îi ocroteşte de ele printr-un har deosebit.

Cît despre ordinea acestor *Reflecţii*, domnieitale nu-ţi va veni anevoie să apreciezi, scumpul meu cititor, că de vreme ce toate se ocupă de teme diferite, era greu de păstrat o ordine. Şi cu toate că sînt mai multe despre acelaşi subiect, n-am crezut de cuviinţă că trebuie să le pun în şir, de teama de a nu-l plictisi pe cititor, dar ele vor putea fi găsite în *Tabel*.

VAUVENARGUES DESPRE CÎTEVA MAXIME ALE DUCELUI DE LA ROCHEFOUCAULD [1]

CUVÎNT ÎNAINTE

Aversiunea pe care am avut-o totdeauna faţă de principiile care i se atribuie ducelui de La Rochefoucauld m-a îndemnat să discut unele dintre Maximele lui. Greşelile oamenilor de seamă se cuvin în mod deosebit combătute, întrucît reputaţia lor le dă autoritate, iar farmecul scrierilor lor le face şi mai ademenitoare.

Ducele de La Rochefoucauld a prins de minune latura şubredă a spiritului omenesc; poate că nu i-a ignorat vigoarea; poate n-a tăgăduit meritul atîtor acţiuni uluitoare decît ca să dea în vileag înţelepciunea amăgitoare. Oricare i-ar fi fost intenţiile, rezultatul mi se pare primejdios; cartea lui, tixită cu invective fine contra ipocriziei, îi abate, chiar şi astăzi, pe oameni de la virtute, convingîndu-i că nu există virtute adevărată.

---

[1] Eseul lui Vauvenargues a fost publicat pentru prima dată în 1857 de către Gilbert în culegerea *Oeuvres posthumes et oeuvres inédites de Vauvenargues*, Paris, Furne et C-ie, 1857.

Acest scriitor strălucit merită, de altfel, mari laude, pentru că a născocit, întrucîtva, genul de scriere pe care l-a ales. Cutez să spun că modul acesta îndrăzneț de a exprima, scurt și fără tranziție, mari cugetări, are ceva foarte înălțător. Oamenii sfioși nu sînt în stare să treacă astfel, fără gradație și fără o punte de legătură, de la o idee la alta; autorul *Maximelor* îi uluiește prin amploarea judecății lui; imaginația lui sprintenă trece, fără să se oprească, peste toate slăbiciunile spiritului omenesc, și vedem că are o vastă inteligență, care, aruncîndu-și la întîmplare privirile repezi, cuprinde toate nebuniile și toate viciile în raza reflecțiilor ei.

Totuși domnul de la La Rochefoucauld nu era pictor[1], talent fără de care este foarte greu să fii expresiv. Știa să exprime cu precizie și finețe idei profunde; avea libertatea și îndrăzneala aceea care caracterizează geniul; dar stilul său nu este nici plin de grație, nici mișcător, nici bătăios, nici sublim; nu găsim, în scrierile sale, nici măreția lui Bossuet, nici simplitatea și energia lui Pascal, nici patetic ul lui Fénelon, nici coloritul lui La Bruyère. De aceea, mi se pare, place mai puțin prin formele sale de expresie decît prin finețea spiritului său; dar cred că va sta totdeauna în rîndul întîi al filozofilor care au știut să scrie.

După maximele care mi s-au părut false, am așezat cîteva reflecții care mi s-au părut comune

[1] Cf. Maxima nr. 337 a lui Vauvenargues.

prin fondul sau prin modul în care sînt exprimate [1]; cum am scris şi eu ceva în genul acesta, am crezut că-mi pot justifica greşelile arătînd că nici scriitorii cei mai celebri nu se pot feri de tot felul de defecte. În acest scop, aş fi putut critica un mai mare număr dintre cugetările domnului de La Rochefoucauld; dar m-am limitat la examinarea cîtorva, deoarece, combătîndu-i şi în altă parte părerile [2], m-am temut să nu-i înfurii pe adepţii zeloşi ai acestui scriitor, şi să-i descurajez pe in-

[1] La sfîrşitul eseului său, Vauvenargues a transcris următoarele maxime: 9, 12, 15, 27, 28, 32, 33, 36, 39, 48, 50, 53, 54, 57, 58, 60, 79, 85, 89, 94, 95, 105 şi 279.

[2] S. de Sacy socoteşte că Vauvenargues face aluzie la lucrarea *Cuvînt despre trăsăturile diferitelor secole*. Într-adevăr, Vauvenargues scrie în eseul acesta: „Nici nu mă gîndesc să mă alătur acelor filozofi care dispreţuiesc totul în seminţia omenească şi-şi fac o glorie vrednică de plîns din a nu ne arăta niciodată decît slăbiciunile seminţiei omeneşti. Cine nu are dovezi despre slăbiciunea aceasta de care vorbesc ei, şi ce cred că ne învaţă? De ce vor să ne abată de la virtute, dîndu-ne de înţeles că n-am fi în stare de ea? Ba eu unul le spun că sîntem în stare de virtute; căci, vorbind de virtute, nu vorbesc deloc despre acele calităţi închipuite, străine de natura omenească; vorbesc despre acea forţă şi despre acea măreţie a sufletului care, comparate cu simţămintele spiritelor şubrede, merită numele pe care li-l dau; vorbesc despre o măreţie de corelaţie, şi nu despre altceva, căci nu există nimic măreţ în rîndul oamenilor decît prin comparaţie... Oamenii nu trebuie să se îmbete cu ceea ce au ei superior, dar nici nu trebuie să ignore aceste avantaje; se cade să-şi cunoască slăbiciunile, ca să nu

diferenți. Dacă aceștia nu găsesc destulă atracție în Maximele pe care le-am criticat eu, este încă o dovadă de netăgăduit a imperfecțiunii lucrării pe care o examinez; în sfîrșit, am putut să mă înșel adesea în observațiile mele, dar n-am încercat niciodată să-i înșel pe alții.

Maxima 3

Țara amorului-propriu, meleaguri necunoscute; expresiile acestea nu-mi par nobile.

Maxima 4

Amorul-propriu cel mai iscusit săvîrșește multe greșeli împotriva adevăratelor sale interese.

Maxima 7

Pizma dintre August și Antoniu nefiind, pesemne, întemeiată decît pe faptul că-și împărțeau stăpînirea lumii, s-a putut confunda, în mod logic, o astfel de pizmă cu ambiția.

Maxima 14

Oamenii uită binefacerile și jignirile, pentru că sînt ușuratici [1], și pentru că, de obicei, numai pre-

---

se înfumureze prea mult cu curajul lor; dar se cuvine totodată să se știe în stare de virtute, ca să nu-și piardă nădejdea în ei înșiși."

[1] Cf. maxima nr. 826 a lui Vauvenargues, suprimată după ediția a doua: „Ura nu este mai puțin nestatornică decît prietenia".

zentul produce o puternică impresie asupra minții lor.

Maxima 17

Împrejurările prielnice nu fac altceva decît să ațîțe dorințele unor oameni necumpătați din fire.

Maxima 18

Există o admirație a temperamentului, la care reflecția nu are nici o contribuție. Toți cei care sînt cumpătați, nu sînt așa datorită judecății ; am putea da numele unora care s-au născut caști. Firea a făcut alți oameni moderați în ambiția lor, așa cum sînt aceștia în plăcerile lor.

Maxima 20

Statornicia înțelepților poate fi întemeiată pe părerea pe care o au despre posibilitățile lor.

Maxima 24

Cînd un om nu este destul de tare ca să suporte o nenorocire, nu cred că poate fi în stare de o mare ambiție, și mai ales de acea ambiție care te face să înduri îndelungate restriști : ceea ce numește domnul de La Rochefoucauld dîrzenia ambiției nu este deci altceva decît tăria sufletului, și autorul le desparte în mod nepotrivit. *Cu excepția unei mari vanități, eroii sînt croiți*, spune el, *ca toți oamenii* ; înseamnă iarăși să abuzezi de

cuvinte numind dragostea de glorie *o mare vanitate*, și eu nu mă împac cu definiția aceasta. De altfel, cu cît un om este mai vanitos, cu atît mai puțin este în stare de eroism; este așadar fals să spunem că eroii sînt făuriți de o mare vanitate, întrucît, dimpotrivă, ceea ce-i face superiori celorlalți oameni este tocmai disprețul lor față de lucrurile vane.

Maxima 26

Mi se pare că soarele este o imagine destul de prost aleasă pentru moarte.

Maxima 35

Orgoliul nu este mai egal în toți oamenii, decît ambiția, sau curajul; și, cum există oameni care au mai puțină minte, mai puțină agerime, mai puțină omenie decît alții, sînt și din cei care au mai puțin orgoliu.

Maxima 41

Cred că ar fi mai adevărat să spunem că s-au născut incapabili de lucruri mari.

Maxima 44

S-ar putea spune pe temeiul acesta Agerimea și imbecilitatea *sînt nepotrivit numite, ele nu sînt în realitate* etc. Dar cine nu vede falsitatea acestei maxime ? Imbecilitatea și agerimea, forța și slăbi-

ciunea spiritului sînt mai puțin distincte pentru că au la origine dispoziția organelor noastre ? Dacă forța corpului ar atrage după sine în mod necesar forța spiritului, ar fi destul de logic să le numim cu același nume ; dar întrucât aceste două avantaje arareori sînt îmbinate, nu trebuie oare să avem două expresii pentru a caracteriza două lucruri, nu numai separabile, dar mai totdeauna separate ?

Maxima 46

Amorul-propriu nu împiedică să existe, în toate, un bun și un prost gust, și nici să discutăm despre ele cu temei.

Maxima 63

Aversiunea pentru minciună este încă și mai adeseori, după părerea mea, aversiunea pe care o avem de a nu fi înșelați.

Maxima 67

Comparația aceasta nu-mi pare nici clară, nici justă. O minte înțeleaptă poate să fie lipsită de grație, cum se prea poate ca un om bine făcut, de altfel, să nu aibă o ținută plăcută sau un mers ușor.

Maxima 68

Dacă sufletul este deosebit de corp, dacă nu corpul simte, cum presupune aici autorul, ci su-

fletul, nu putem spune că iubirea este, *în corp, o dorință ascunsă și gingașă de a poseda ceea ce iubești*. Și, de altfel, care este iubirea aceea care nu vrea să posede decît după *multe taine?* Ducele de La Rochefoucauld a luat astea din romanele noastre sau de la *Femeile savante* ale lui Molière.

Maxima 74

Altă maximă de roman. Iubirea capătă caracterul inimilor pe care le învinge: este violentă, imperioasă și geloasă, pînă la furie, în unele; este duioasă, oarbă și supusă, în altele; este pasionată și nestatornică la majoritatea bărbaților, dar i se întîmplă uneori să fie credincioasă.

Maxima 77

Gluma aceasta mi se pare rece și căutată.

Maxima 86

Experiența ne îndreptățește neîncrederea; dar nimic nu poate justifica înșelăciunea.

Maxima 92

A-i deschide ochii unui om în privința falsei idei pe care o are despre meritul lui, înseamnă a-l vindeca de înfumurare, care-l împinge să săvîrșească greșelile cele mai prostești și cele mai dăunătoare.

Maxima 114

Nu există, aici, nici o contradicție : sîntem aproape la fel de supărați că ne-am înșelat singuri, cînd ne dăm seama de lucrul acesta, ca și de faptul că am fost înșelați de alții ; și dacă uneori ne simțim bine că ne-am înșelat noi înșine, este pentru că nu ne dăm totdeauna seama ; căci, dacă am ști că ne înșelăm, n-am mai greși. Este adevărat că bănuim uneori, și că nu vrem să ne lămurim ; dar asta ni se întîmplă deopotrivă și cu alții ca și cu noi înșine ; cînd sîntem lingușiți, de pildă.

Maxima 138 [1]

Este fals că strălucirea sau excesul crimei o fac neprihănită sau glorioasă : unul dintre cei mai buni regi ai noștri, asasinat în mijlocul străjilor și al poporului său, a acoperit numele ucigașului de o veșnică infamie. Așadar, nu marile crime îl fac pe om celebru ; ci cele care cer, în săvîrșirea lor, mari talente și un geniu superior ; așa e atentatul lui Cromwell.

Maxima 203

Meritul acesta, dacă este merit, se poate găsi și la un neghiob.

---

[1] Numărul maximei este valabil pentru edițiile II-IV ; în ediția noastră figurează printre MS, sub numărul 68.

Maxima 228

Orgoliul nu este decît un rezultat al amorului-propriu, şi prin urmare, amorul-propriu este cel care nu vrea să rămînă datornic, aşa cum tot el nu vrea să plătească. Cum de i-a scăpat autorului *Maximelor* această deosebire, între orgoliu şi amorul-propriu, el care pune pe seama amorului-propriu toate virtuţile noastre ?

Maxima 244

Nu eşti destoinic cînd cunoşti preţul lucrurilor, dacă nu-i adaugi arta de a le dobîndi.

Maxima 251

Autorul *Maximelor* spusese mai înainte :

Există oameni antipatici, cu toate meritele lor, şi alţii care plac, în ciuda defectelor [1].

O idee atît de banală nu merita, cred, să fie repetată.

Maxima 268

Nu este adevărat că oamenii ne-ar fi cu toţii potrivnici ; mulţi sînt preocupaţi de binele nostru, din propriul lor interes, sau datorită asemănărilor pe care le au cu noi. De altfel, cînd recuzăm nişte judecători pentru un interes material, o facem pentru că ni se pot da alţii ; dar cînd încredinţăm gloria judecăţii oamenilor, o facem pentru că nu o putem obţine decît de la oameni, şi pentru că nu

[1] Maxima nr. 155.

există pentru noi alt tribunal ; ba încă se mai găsesc îndărătnici care fac apel la posteritate. Autorul *Maximelor* se înșeală deci, ca și majoritatea filozofilor ; oamenii sînt schimbători în părerile lor ; dar, în conducerea intereselor lor, au un instinct care-i călăuzește, și firea, care veghează asupra pasiunilor lor, le salvează mai totdeauna inima de contradicțiile minții lor.

Discutînd astfel cîteva dintre maximele ducelui de La Rochefoucauld, cred că-mi dau seama, la fel ca oricine, cît sînt de ingenioase ; dar le atac tocmai pentru că nu-mi par decît ingenioase. Aș fi făcut însemnările acestea mult mai scurte, dacă nu m-aș fi temut că vor fi luate ca sentințe sau că vor fi rău interpretate de către cei care îl cinstesc pe acest scriitor și care au mintea plină de concepția lui. Cînd critici scriitori de seamă, nu-ți este permis să-i apreciezi, ești obligat să-i combați ; ești chiar forțat să te explici pe larg, ca să mulțumești toate susceptibilitățile unor oameni cu prejudecăți, și atenția aceasta necesară face toate criticile lipsite de vlagă, așa încît nu e una care să nu fie prea lungă pentru cei ageri, deși totdeauna insuficientă pentru ceilalți.

Despre orice subiect am scrie, niciodată nu vorbim de ajuns pentru cei mulți, și vorbim totdeauna prea mult pentru cei isteți[1].

---

[1] Fraza aceasta din finalul eseului lui Vauvenargues a fost reluată de el pentru înfiriparea maximei 858.

ALTE APRECIERI DESPRE LA ROCHEFOUCAULD ŞI DESPRE MAXIMELE LUI

Privind superficial scrierea pe care mi-ai trimis-o, mi se pare cu totul răutăcioasă şi seamănă grozav cu creaţia unei minţi mîndre, orgolioase, satirice, dispreţuitoare, duşmana declarată a binelui, sub orice chip s-ar arăta el, adepta foarte pasionată a răului, căruia îi atribuie totul, care se hărţuieşte cu toate virtuţile şi le scandalizează pe toate şi care trebuie, în sfîrşit, să treacă drept nimicitoarea moralei şi otrăvitoarea tuturor faptelor bune, care vrea negreşit să fie luate ca tot atîtea vicii deghizate. Dar, cînd o citeşti cu puţin din acel spirit pătrunzător care ajunge în curînd pînă în adîncul lucrurilor, ca să găsească tot ce este fin, delicat şi temeinic, eşti constrîns să mărturiseşti ceea ce vă declar eu, că nu există altceva mai puternic, mai adevărat, mai filozofic şi chiar mai creştinesc, pentru că, într-adevăr, este o morală foarte delicată, care exprimă într-un mod puţin cunoscut vechilor filozofi şi noilor pedanţi natura pasiunilor care se travestesc în noi atît de des în

virtuți. Este descoperirea părții slabe a înțelepciunii omenești, și a rațiunii, și a ceea ce se cheamă tăria spiritului; este o satiră foarte puternică și foarte ingenioasă a corupției firii de către păcatul originar, a amorului-propriu și a orgoliului, și a răutății minții omenești care corupe totul, cînd acționează singur, fără duhul lui Dumnezeu. [...]

(De la un necunoscut către doamna de Schonberg.)

...În lucrarea aceasta există mult spirit, puțină bunătate, și un mare număr de adevăruri pe care le-aș fi ignorat toată viața, dacă nu m-ar fi făcut să-mi dau seama de ele. N-am ajuns încă la această iscusință spirituală, în care nu cunoști, în lume, nici onoare, nici bunătate, nici cinste; eu credeam că ar putea exista; totuși, după lectura acestei scrieri, rămîi convins că nu există nici viciu nici virtute și că toate acțiunile din viață le săvîrșim pentru că trebuie să le săvîrșim. Dacă este adevărat că nu ne putem opri să nu facem tot ce dorim, sîntem vrednici de scuze și conchidem de aici cît de primejdioase sînt *maximele* acestea. Mai găsesc iarăși că lucrarea nu e bine scrisă în franțuzește, adică are fraze și modalități de exprimare care sînt mai degrabă ale unui om de la curte decît ale unui scriitor. Asta nu-mi displace. [...]

(Doamna de Schonberg.)

„...Și-atunci, Narcisul nostru necutezînd să-nfrunte oglinzile, pornește departe, către munte;

dar dă în drum de-o apă cu ochiuri de ierugă...
Zărindu-şi mutra-n ele, mîhnit, voia să fugă.
Ci salba lor frumoasă atîta îl vrăji,
că tare greu se smulse s-o poată părăsi...
Deşi ocolul poate părea destul de lung,
se vede bine unde vreau s-ajung.
În patima aceasta alunecă oricare.
Aidoma cu omul îndrăgostit de sine
ni-i duhul din păcate.
Oglinzi de bună seamă-s prostiile străine,
în care ne cunoaştem ponoasele pictate,
iar rîul ce-şi croieşte drum clar în largul zărilor
vrăjindu-ne de-a pururi, e cartea
CUGETĂRILOR.“ [1]

(La Fontaine)

---

[1] La Fontaine se referă la *Maximele* lui La Rochefoucauld, căruia îi închină această fabulă. (La Fontaine, *Fabule*; cartea I, fabula 11. Traducere de Aurel Tita, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti 1969.)

Fabula 15 din cartea X, intitulată *Iepurii*, avînd subtitlul: *Cuvînt către domnul duce de La Rochefoucauld*, se încheie tot cu un omagiu adus marelui moralist:

„Mi-aţi dăruit, seniore, urzeala-ntregii teme.
Pot să-mi plătesc cu vorbe vreodată datoria
cînd ştiu că modestia
va-ntrece dărnicia?...
Nu-ngăduiţi — unica nedreptate —
nici laudele bine meritate!
Am obţinut, desigur, destul de anevoie
să scriu aici un nume cu renume,
iar azi vă rog să-mi daţi, firește, voie

...Cealaltă [lucrare morală, *Maximele* lui La Rochefoucauld], care este făurită de o minte cultivată prin frecventarea lumii și a cărei gingășic era pe măsura pătrunderii lui, observînd că amorul-propriu este, în om, pricina tuturor slăbiciunilor lui, îl atacă necontenit, oriunde îl găsește; și această idee unică, parcă multiplicată în mii de chipuri diferite, are mereu, prin alegerea cuvintelor și prin varietatea expresiei, farmecul noutății.

(La Bruyère, *Caracterele, Cuvînt despre Teofrast*, vol I, p. 19.)

...De altfel n-am ținut să scriu maxime: maximele sînt, în morală, ca niște legi, și mărturisesc că eu n-am destulă autoritate și nici destulă înzestrare să fac pe legiuitorul; știu chiar c-aș fi și împotriva datinii maximelor, care le vrea scurte și concise ca niște oracole.[1][...]

(Idem, *Prefața* lui La Bruyère, p. 83.)

Una dintre lucrările care au contribuit mai mult la formarea gustului națiunii și la înzestrarea ei cu un spirit de justețe și de precizie a fost micul mănunchi de *Maxime* al lui François, duce de La Rochefoucauld. Deși nu este aproape decît un adevăr în cartea aceasta, anume că amorul-

---

să vă declar că bunul vostru nume
îmi va sluji, prin veacuri, ca păvăză în lume."

[1] La Bruyère, *Caracterele*. (Traducere de Aurel Tita, Editura pentru Literatură, B.P.T. — 1966, București.)

propriu este mobilul tuturor lucrurilor, ideea aceasta se prezintă totuşi sub atîtea aspecte variate, încît este totdeauna atrăgătoare. Nu e atît o carte, cît agonisirea unor materiale pentru împodobirea unei cărţi. O citim cu lăcomie ; ea ne-a obişnuit să gîndim şi să ne exprimăm cugetările printr-o ticluire vie, precisă şi fixă. Era un merit pe care nimeni nu-l avea în Europa înaintea lui, de la renaşterea literaturii încoace.[...]

(Voltaire, *Siècle de Louis XIV*, cap. XXXII.)

Domnul de La Rochefoucauld este, poate, puţin cam suspect ; este ca unii medici care văd, în toate bolile, pe aceea pe care au studiat-o în mod deosebit ; dar, în sfîrşit, are săgeţi de lumină care pătrund pînă în adîncul inimii, şi lui îi datorez, în bună parte, faptul că mă cunosc. [...]

(Şenac de Meilhan.)

...Omul acesta a văzut totul în inima omului... E un tablou urît al unui model urît, dar e mult adevăr în el. [...]

(Pariset, *Lettre à Fauriel.*)

Nu este călăuzit de nici o idee religioasă. Formulează fără părtinire legile faptelor pe care le-a observat... Ne dă testamentul moral şi literar al societăţii preţioase...

La data aceea, din 1665,... *Maximele* constituie un eveniment considerabil, atît prin fondul, cît şi prin forma lor. [...]

(Lanson, *Histoire de la littérature française.)*

La Rochefoucauld un moralist ? Cîtuşi de puţin. Este un romancier, primul ca dată dintre romanicerii noştri. Totul îi vine de la imaginaţie, de la brusca percepţie a unui sentiment omenesc prin capturarea unei priviri sau a unui cuvînt. Fiecare dintre maximele lui este o intrigă descoperită. În loc să dezvolte realitatea, el o reduce, îi dă o articulaţie, o înclină după dispoziţia lui. [. .]

(Jacques de Lacretelle)

...Dar şi mai mult, calităţile formei i-au adus lui Rochefoucauld aprecierile oamenilor de elită. În vreme aceea, în care stilul îngrijit era atît de preţuit, a fost mult preţuită o operă cu un merit literar atît de însemnat. [. . .]

(Léon Levrault, *Maximes et Portaits.)*

La Rochefoucauld aşază mai presus de orice onestitatea desăvîrşită. A încerca să fii lucid şi loial, iată în ce constă pentru el idealul vieţii morale. De aceea se străduieşte să smulgă masca falsei înţelepciuni. Dacă denunţă făţărnicia virtuţilor omeneşti, n-o face atît din amărăciune, cît ca

un cărturar cinstit, care își dă toată osteneala să meargă pe calea adevărului.

Gînditorul acesta dezamăgit rămîne totuși convins că omul trebuie să muncească necontenit ca să se depășească pe el însuși. Îndrăgostit de o măreție imaginară, admiră eroismul sub toate formele lui. Există, spune el, eroi în rău ca și în bine. Prin aceasta, morala lui se întîlnește cu morala lui Corneille. [. . .]

(Pierre Salomon.)

Scriitor prin esență inteligent, și totodată un desăvîrșit om de lume, el nu impune nimic, nu face altceva decît să-l ajute pe fiecare să-și hrănească și să-și dezvolte gîndirea. El se lasă solicitat în mii de direcții : către epicurism, jansenism, sau libera gîndire, — către Montaigne, Corneille, Pascal sau La Fontaine, — către Stendhal, sau către Proust... Să fim siguri că totdeauna reușește să scape de anexare.[.]

(Jacques Truchet.)

Saloanele prețioase s-au isprăvit și au fost uitate ; din elixirul lor de literați, n-ar rămnîe decît harababură și pulbere, fără La Rochefoucauld, neînduplecat aidoma acelor muribunzi care nu mai au nimic de menajat. *Maximele*, cu o rece strălucire de diamant, sînt carnetul secret al unui scriitor care, așa cum ne îndeamnă el să facem,

nu s-a folosit niciodată de „cuvinte mai mari decît lucrurile". [...]

(Paul Morand.)

O maximă fiind un fel de rămăşag sau de reuşită, un miracol de simplificare şi de condensare, La Rochefoucauld — se-nţelege de la sine — n-a fost totdeauna egal cu el însuşi. N-a evitat totdeauna cele două primejdii banalitatea şi obscuritatea. Dar, de cele mai multe ori, finеţea analizei lui se traduce într-o limbă fermă, despuiată, nervoasă şi limpede, luminată — în mod destul de excepţional — de metafore vii şi scurte, şi care ţinteşte mai ales spre concizie şi spre relief. Ticluirea, viguroasă şi tăioasă, se gravează cu uşurinţă în memorie. Este în conformitate cu gustul *clasic*, provenit din raţionalismul lui Malherbe şi şlefuit de eleganţele mondenităţii. Destul de rare sînt urmele înrîuririi preţiozităţii (jocuri de cuvinte, antiteze artificiale, îmbinări de termeni prea căutaţi şi neaşteptaţi, imagini sau comparaţii prea puţin fireşti). Uneori subtil „legănate", maximele acestea, cizelate cu finеţe cu preţul unor numeroase retuşări, atestă truda răbdătoare a artistului, care şi-a reluat lucrarea de zeci de ori, pentru a ne lăsa expresivul testament al unei gîndiri şi mai ales al unei epoci. Într-un sens, La Rochefoucauld... este un atic. Mai abstract, mai puţin apt pentru pitoresc, deci pentru „portret", decît La Bruyère sau chiar decît Vauvenargues, el le va

sugera şi unuia şi altuia — prin influenţă directă şi, în anumite cazuri, prin împotrivire — cîteva dintre formulările lor cele mai fericite şi cele mai definitive. La rîndul lor, Stendhal, Nietzsche şi încă mulţi alţii, îşi vor împrumuta giuvaere din strălucitul lui scrin.

(J. Roger Charbonnel: *La Rochefoucauld — Maximes*, Classiques Larousse Notice, p. 10.

INDICE ANALITIC AL MAXIMELOR ȘI REFLECȚIILOR LUI LA ROCHEFOUCAULD

Referirea se face la numărul de ordine al maximei; pentru subiectele aflate în maximele suprimate se va nota MS; pentru cele din maximele postume, MP.; pentru cele din *Reflecții diverse, Refl.*; pentru *Portretul lui La Rochefoucauld* de el însuși, *Portret.*

A

Absență: 276, 403

Accent 342

Accidente (evenimente, întîmplări) 59, 217, 310

Acțiuni (fapte): 7, 57, 58, 160, 161, 215, 266, 297, 305, 382, 409, MS. 41

Adevăr: 64, 282, 315, 366, 458, MS. 49, MP. 11, Refl. 1, 16, v. *sinceritate*

Adevărat: v. *adevăr*

Admirație: 294, 356, 475

Aer (înfățișare, ținută, ifos) 240, 393, 399, 495, Refl. 3, 4, 5, 16

Afaceri (treburi, întreprinderi etc.) 104, 287, 288, 453, MS. 1, 22, 54, Refl. 16

Afectare (simulare, prefăcătorie, lipsă de naturalețe): 21, 124, 134, 256, 289, 493, Refl. 4, v. *ipocrizie, ostentație*

Agitație (zbucium): 20, 443, 488

la rochefoucauld

minerva

«Una dintre lucrările care au contribuit mai mult la formarea gustului națiunii și la înzestrarea ei cu un spirit de justețe și de precizie a fost micul mănunchi de *Maxime* al lui François, duce de La Rochefoucauld...»

VOLTAIRE